

B O S A N S K I J E Z I K

ČASOPIS ZA KULTURU BOSANSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
JOURNAL FOR CULTURE OF BOSNIAN LITERARY LANGUAGE

12

BOSANSKI JEZIK

ČASOPIS ZA KULTURU BOSANSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
JOURNAL FOR CULTURE OF BOSNIAN LITERARY LANGUAGE

12

UREDNIŠTVO / EDITORIAL BOARD

Ahmet Kasumović, Remzija Hadžiefendić-Parić, Amira Turbić-Hadžagić, Marica Petrović, Marijana Nikolić, Sead Nazibegović, Azra Verlašević, Izet Beširović, Mirsad Kunić

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief

Refik Bulić

Urednički savjet / Board of consulting editors

Josip Baotić (Sarajevo)	Mario Brdar (Osijek)
Wayles Browne (Ithaca)	Zrinjka Glovacki-Bernardi (Zagreb)
Enver Halilović (Tuzla)	Hasnija Muratagić-Tuna (Sarajevo)
Senahid Halilović (Sarajevo)	Ivo Pranjković (Zagreb)
Dževad Jahić (Sarajevo)	Josip Silić (Zagreb)
Marko Jasenšek (Maribor)	Aleksander Urkom (Budapest)
Najil Kurtić (Tuzla)	

Lektori / Language editors

Autori

Časopis je indeksiran u / The journal is indexed in
EBSCO, C.E.E.O.L. (Central and East European Online Library),
MLA (Modern Language Association)

Dizajn / Design by

Maja Hrvanović

Izdavač i adresa Uredništva / Address of publisher and editors

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
Odsjek za bosanski jezik i književnost
Dr. Tihomila Markovića 1
75000 TUZLA
Bosna i Hercegovina

Časopis izlazi jednom godišnje.

ISSN 1512-5696

B O S A N S K I J E Z I K

ČASOPIS ZA KULTURU BOSANSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
JOURNAL FOR CULTURE OF BOSNIAN LITERARY LANGUAGE

12

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
Odsjek za bosanski jezik i književnost

Faculty of Philosophy of Tuzla University
Department for the Bosnian Language and Literature

Tuzla, 2015.

SADRŽAJ

TABLE OF CONTENTS

RASPRAVE I ČLANCI

Sedina Brkić-Međedović

Odnos štakavizma i šćakavizma u narodnim pjesmama iz zbirke Ludvika Kube / The Relation between Štakavism and Šćakavism in Kuba's Song Collection9

Sanel Hadžiahmetović Jurida

Netspeak: Linguistic Properties and Aspects of Asynchronous Online Communication / Netspeak: Lingvistička obilježja i aspekti asinkrone online komunikacije21

Tanja Pavlović – Jasmina Hanić

Uloga kognitivne lingvistike u prevođenju metafora: emocija sreće / The Role of Cognitive Linguistics in Metaphor Translation: Emotion of Happiness39

Larisa Đapo – Azamat Akbarov

Bilingvizam kao činilac u usvajanju početnog čitanja i pisanja na bosanskom jeziku / Bilingualism as a Factor at Developing Reading and Writing Skills in the Bosnian Language49

Melida Travančić

Sarajevski atentat u poemi „Iz srpskog ratnog bukvara“ Tomislava Markovića: Demaskiranje srpske mitologije / Sarajevo Assassination in the Poem off Tomislav Marković „Iz srpskog ratnog bukvara“: Unmasking of the Serbian Mythology65

PRILOZI

Velida Mehić

Jezički aspekti nastanka alohtonih manjina u zemljama zapadne Evrope / Language Aspects of Occurance of Allochtonous Minorities in West European Countries79

Alvira Selimović Halilčević

Baštine kao vrsta nekretnina i njihovo evidentiranje na prostoru Bosne i Hercegovine do Prvog svjetskog rata / Inheritance as the Kind of the Real Estate and Its Recording in Bosnia and Herzegovina until the First World War89

Jasmina Zlatarević

Južnoslavenski baladni sižeji u svjetlu psihoanalitičke tradicije / South Slavic Ballad Syuzhet in Light of Psychoanalytical Tradition97

Refik Bulić

Popunjeni tuzlanski upitnici „Pitanja o govoru prostog naroda“ iz 1897. godine 113

PRIKAZI, OCJENE, OSVRTI

Refik Bulić

Opština ili općina u bosanskom jeziku 141

Ko je na telefonu, ko je pored telefona i pored koga je telefon 143

Zahvaliti i zahvaliti se 147

Upute za autore / Guidelines for Authors 149

RASPRAVE I ČLANCI

UDK: UDK: 811.163.4*3'28 (497.6)-14 Kuba L.
Pregledni rad / Review paper

Sedina BRKIĆ-MEĐEDOVIĆ
Srednja medicinska škola u Tuzli

ODNOS ŠTAKAVIZMA I ŠČAKAVIZMA U NARODNIM PJESMAMA IZ ZBIRKE LUDVIKA KUBE

U ovom radu razmatra se odnos štakavizama i šćakavizama u narodnim pjesmama iz zbirke Ludvika Kube. Pjesme su klasificirane metodom pripadnosti dijalektu s ciljem osvjetljavanja odnosa štakavizama i šćakavizama u njima s obzirom na teren na kome su zabilježene, tj. u odnosu na njihovu dijalekatsku bazu. Analiza je pokazala da je u jezičkom izrazu u zbirci Ludvika Kube izražen prodor štakavizama u pjesme zabilježene na zapadnijim i istočnijim prostorima, s jedne strane, i da su u pjesmama nastalim na južnijim područjima prisutni šćakavizmi, s druge strane. Ta pojava rezultat je djelovanja usmene koine.

Ključne riječi: štakavizam, šćakavizam, narodne pjesme, zbirka, Ludvik Kuba

Uvod

Odnos štakavizama i šćakavizama značajan je za historiju bosanskog jezika (Jahić 1999:32), pa samim time i za jezički izraz usmene lirike u zbirci Ludvika Kube¹¹ jer i taj izraz odražava pravce u razvoju bosanskog jezika kroz historiju.

¹ Ludvik Kuba poznati je češki muzikolog koji je putujući po Bosni i Hercegovini zabilježio 1125 tekstova pjesama, zajedno sa notnim zapisima njihovih napjeva. Te pjesme su 1893. godine najprije objavljene u *Glasniku Zemaljskog muzeja* u Sarajevu, a zatim i štampane u zbirci *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*. Pod istim naslovom objavljena je 1984. godine i druga zbirka narodnih pjesama sakupljača Ludvika Kube, u Sarajevu, u izdanju Biblioteke Kulturno naslijeđe Bosne i Hercegovine.

Bavljenje pitanjem navedenog odnosa znači i donošenje novih podataka o miješanju štakavizama i šćakavizama u narodnoj poeziji. Kubina zbirka pjesama *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine* predstavlja jednu od najcjelovitijih, a pored toga i najizvornijih zbirki bosanskohercegovačkih narodnih pjesama. Značajno je i to što je u njoj uz svaku pjesmu dato i mjesto u kome je ona zabilježena.

Štakavizmi i njihov odnos prema šćakavizmima u izvedenicama od *-st* i *-sk*

Kao jedno od bitnih obilježja jezika narodnih pjesama iz zbirke *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine* (dalje u tekstu: Zbirka) javlja se miješanje štakavizama i šćakavizama. Odnos među njima jedna je od značajnijih dijalekatskih crta koje, po mišljenju Dževada Jahića, ukazuju na prožimanje dviju fizionomija u jeziku bošnjačke narodne književnosti; „jedne- zapadnije, arhaičnije govorne slike, i druge- južnije, jezički progresivnije“ (1999:18). Te dijalekatske osobine, zapravo, crte su „bosanske jezičke tradicije“ koja se u jeziku narodne književnosti „najbolje i očuvala“ (Jahić 1999:59), što pokazuju i primjeri štakavizama i šćakavizama iz Zbirke. Glasovna grupa *št*, dobijena starim jotovanjem, sačuvana je u jeziku sabranih pjesama Ludvika Kube, i to:

- u pjesmama zabilježenim na terenu zapadnobosanskoga dijalekta²²:
 - u 3. licu jednine prezenta glagola *iskati*: *ište* Simo, da jednom poljubi,/ al' djevojka njega zagovara (45/363 Krupa³³), ubio sam u majke jedinog/*ište* moju glavu za njegovu (590/547 Krupa);
 - u 3. licu množine prezenta glagola *iskati*: dobar đogo u podrumu/njega *ištu* u svatove (370/118 Bihać);
- u pjesmama zabilježenim na terenu istočnobosanskoga dijalekta:
 - u 1. licu jednine prezenta glagola *iskati*: vezen mu je jagluk za pojasom/ ja ga *ištem* da mi ga prodade (579/546 Trnovo);
 - u 3. licu jednine prezenta glagola *iskati*: ah moj dragi, moje sitno jerište,/nešto mi te moje srce ne *ište* (77/501 Žepče);
 - u 2. licu jednine imperativa glagola *pustiti*: kupinice sestrice,/ *pušti* meni košulju,/da pristignem Jovanče (457/259 Trnovo);

²² Dijalekatska pripadnost određena je prema: Jahić-Halilović-Palić 2000:32.

³³ Oznake tipa 45/363 Krupa označavaju u ovom radu broj pjesme i/broj strane na kojoj je pjesma zabilježena u Zbirci.

- u pjesmama zabilježenim na terenu istočnohercegovačkoga dijalekta:

- u 1. licu jednine prezenta glagola *iskati*: vezen mu je jagluk za pojasom/ ja ga *ištem* da mi ga prodade (744/588 Nevesinje);
- u 3. licu jednine prezenta glagola *iskati*: ovi za se Marko kralj/*ište* ključee od horman (167/111 Stolac), jedno *ište*, oba daje (594/548 Jeleč);
- u 2. licu jednine aorista glagola *popustiti*: što *popušti* niz ruke rukave/a niz noge b'jela čiltijare (804/598 Nevesinje);
- u 3. licu množine prezenta glagola *iskati*: *ištu* sejo, da bosjok prodaješ,/ sve dva struka za dobra junaka (761/591 Ljeska kod Višegrada);
- u 2. licu jednine imperativa glagola *iskati*: ako ti nikne al-baber/*išti* me, dragi, u babe (840/515 Nevesinje).

U pjesmama nekih bh. čaršija grupe *stj, skj* dale su šć:

a) u pjesmama bh. čaršija koje pripadaju zapadnobosanskom dijalektu:

- u 3. licu jednine prezenta glagola *pustiti*: pa je vodi u gornju čaršiju,/pa on *pušća* telal od telala (771/593 Gučja Gora);
- u 3. licu množine prezenta glagola *iskati*: ubio sam careva sestrića/*išču* moju glavu za njegovu (700/582 Gornji Vakuf);
- u 2. licu jednine imperativa glagola *iskati, pustiti*: ono je moja sestrica/*išći* je nevo za mene (634/304 Jezero), *pušći* me beže Alibeg,/da idem dragoj na pendžer (34/361 Banjaluka);
- u 2. licu množine imperativa glagola *pustiti*: *pušćite* me mlade jengijice,/ *pušćite* me za goru na vodu (751/589 Jajce);

b) u pjesmama bh. čaršija koje pripadaju istočnobosanskom dijalektu:

- u 3. licu množine prezenta glagola *iskati*: što ću mati s čirije/*išču* momci dimije (637/304 Trnovo);
- u 2. licu jednine imperativa glagola *pustiti*: zora zori, dan se b'jeli,/ *pušći* me draga, da idem (89/502 Tešanj);
- u glagolskom pridjevu radnom m.r. *popušćao*: tada joj je *popušćao* ruke/hajd' aferim, kad mi pravo kaza (505/266 Sarajevo);

c) u pjesmama bh. čaršija koje pripadaju istočnohercegovačkom dijalektu:

- u 2. licu jednine aorista glagola *pustiti*: hvala tebi, čelebija Jovo,/kad ti *pušća* lijepu djevojku (519/405 Mostar);

- u 3. licu jednine aorista glagola *ispustiti*: to izreče, a dušu *ispušća* (537/408 Nevesinje);
- u 3. licu jednine prezenta glagola *pustiti*: lov lovio Muharem beg/*pušća* hrte povrh gore (767/592 Prozor) i
- u 2. licu jednine imperativa glagola *iskati*, *pustiti*: prodaj mene bazerđanu,/*išći* za me jungu zlata (377/119 Foča), s Bogom sestrom kupino,/*pušći* mene košulju (523/406 Nevesinje).

Jotovano *sk* nalazimo i u sufiksu *-ište/-išće*. Sufiks *-ište* javlja se u leksemu *igrište*, i to:

- u pjesmi zabilježenoj na terenu zapadnobosanskoga dijalekta: kad su bile mor na *igrištu*/sve đerdane mor poskidale (409/124 Livno) i
- u pjesmi zabilježenoj na terenu istočnohercegovačkoga dijalekta: o ti šipo, šipovina,/ne niči mi po *igrištu* (920/528 Jeleč).

Sufiks *-išće* javlja se u leksemu *kosišće*, i to samo u pjesmi 168/111 Petrovac: preb' kosu na dvoje,/a *kosišće* na troje.

Sekvenca *šč* javlja se i u pjesmi zabilježenoj u Travniku, i to u genitivu množine imenice ž.r. *pušćenica*: dosta si me puta nahranila,/a i žedna piva napojila,/djevojaka na prozor izvela,/udovica na avlijska vrata,/mladih snaša na mermer avliju/*pušćenica* na zelenu bašču (187/244 Travnik).

Iako broj štakavizama i šćakavizama u jeziku Zbirke nije velik, njihov međusobni odnos ipak nešto pokazuje. Štakavizam/ščakavizam u pjesmama iz Zbirke vezan je, kako vidimo, za jotovanje skupina *sk* i *st* u glagolima *iskati* i *pustiti*. U pjesmama zabilježenim na terenu zapadne Bosne zabilježena su četiri štakavizma i osam šćakavizama, a u pjesmama zabilježenim na terenu srednje i istočne Bosne tri štakavizma i tri šćakavizma i u pjesmama zabilježenim na terenima jugoistočne Bosne i istočne, centralne i sjeverne Hercegovine sedam štakavizama i pet šćakavizama. Procentualno to izgleda ovako:

- a) 33,33 % štakavizama i 66,66 % šćakavizama u pjesmama bh. čaršija koje pripadaju zapadnobosanskom dijalektu;
- b) 50% štakavizama i 50% šćakavizama u pjesmama bh. čaršija koje pripadaju istočnobosanskom dijalektu i
- c) 58,33 % štakavizama i 41,66 % šćakavizama u pjesmama bh. čaršija koje pripadaju istočnohercegovačkom dijalektu.

Procenti štakavizama u prva dva primjera pokazuju da je i u jezičkom izrazu usmene lirike u Zbirci izražen prodor štakavizama sa juga u pjesme zabilježene na zapadnijim i istočnijim područjima i da se za vrijeme njegovoga širenja u tim pjesmama čuva tijesna veza sa iskonskim šćakavizmima, koji su odlika zapadne štokavštine, kao dijalekatske podloge bosanskog jezika (up. Jahić 1999:32). Najviše šćakavizama sačuvano je, kako vidimo, u pjesmama zabilježenim na zapadnijim područjima, što nimalo ne iznenađuje s obzirom na njihovu ikavskošćakavsku dijalekatsku bazu⁴⁴. Nadalje, u pjesmama zabilježenim na hercegovačkom govornom području prisutan je nemali procent šćakavizama⁵⁵, što upućuje na postojanje međudijalekatskoga prožimanja u pjesmama iz Zbirke koje je, zapravo, rezultat utjecaja folklorne koine. Ova tvrdnja ne odstupa od naučne istine da je jedna od osnovnih činjenica koje potvrđuju „nesumnjivu pripadnost“ određene poezije tzv. novoštokavskoj folklornoj koine „postojanje uzajamnog jezičkog uticaja različitih dijalekatskih area“ zastupljenih u narodnoj poeziji (Kuna 1978:28), što znači da je i usmena lirika Zbirke kao dio bh. usmene lirske tradicije učestvovala u njenom razvoju.

U jeziku Zbirke nisu pronađene potvrde za grupe *žd, žđ*.

Potrebno je naglasiti to da se sa primjerima riječi s jotovanom grupom *šć* ne smiju miješati oblici riječi s grupom *šč* drukčijega porijekla. Npr. u riječima orijentalnoga porijekla *demiščija* i *ščemlija* grupa glasova *šč* potiče od grupe *sk*, u kojoj je najprije došlo do promjene suglasnika *k* u *ć* (koja je karakteristična za pjesme jugoistočnoga, hercegovačkoga tipa⁶⁶), a zatim suglasnika *s* u *š*, prema jednačenju suglasnika po mjestu tvorbe. Zato se u pjesmama iz Čapljine, Ljubuškog i Stoca javljaju oblici *ščemlija* (44/363 Čapljina, 69/500 Ljubuški) ili *demiščija* (291/413 Stolac), a u Goraždu, koje pripada govornom tipu koji je na prelazu između bosanskih, ijekavskošćakavskih i ijekavskoštakavskih govora, oblik *skemlija*: ja se ispeh na

⁴ Asim Peco utvrdio je da je zapadni dio štokavske teritorije imao „sporiji tempo razvitka“, nego istočni dio te teritorije, pa se zbog toga i u našim primjerima javlja veći broj šćakavizama u pjesmama sa zapadnoga dijela štokavske teritorije, nego u pjesmama sa njenoga istočnoga dijela (2007b:324). Istok je, ističe Peco, „bio progresivniji“ (što pokazuje i procent štakavizama u pjesmama sa istočnoga područja štokavskog terena iz naših primjera), i „sve su promjene tu dolazile brže-zapad je bio arhaičniji, i sve su se promjene tu vršile sporije i kasnije“ (2007b:327).

⁵ Ovdje je važno napomenuti da se u pjesmama sa hercegovačkoga govornoga područja šćakavizam mogao javiti pod utjecajem narodne poezije šćakavskoga područja, ali i pod utjecajem dijalekta. Takav je slučaj sa šćakavizmima u pjesmama iz Nevesinja koje pripada istočnoj Hercegovini gdje se, po mišljenju Asima Pece, javljaju neki šćakavizmi (među kojima je i šćakavizam *pušći*) koji su osobina hercegovačkih govora (up. Peco 2007a:137).

⁶ Među jezičkim osobinama koje karakterišu pjesme jugoistočnoga tipa Jahić navodi i „mijenjanje velara *k* u riječima orijentalnoga porijekla“. Vidi u: Jahić 1991:69.

najviše visine,/pa pogledah na najnižje nizine;/u tom polju od sedefa *skemlija*,/kraj *skemlije* uzrasla je košuta (43/362 Goražda).

Analoški odnos šćakavizma i štakavizma

Leksemi orijentalnoga porijekla *bašča* (*bašća*), *bošča* (*bošća*), *boščaluk*, *has-bašča* i *đul-bašča* tipični su za bošnjačko narodno stvaralaštvo (Jahić 1999:60) i imaju široku primjenu. Ali, sekvenca *šč* ni u ovim riječima nije rezultat jotovanja.⁷⁷

Peco objašnjava da leksem *bašča* predstavlja deminutiv turske riječi *bāğ*, što znači voćnjak. Mi smo, prema riječima Asima Pece, „primili ovu imenicu sa fonemom h: bahče, što je međuglasovnim procesima dalo bašče-bašča.“ Peco dalje kaže da „u Mostaru može biti i bašća, što se objašnjava nestabilnom artikulacijom afrikata *č* i *dž* u mostarskom govoru“ (1995:234). Prema njegovom mišljenju, dakle, sekvenca *šč* u orijentalizmu *bašća* javlja se u onim govorima za koje je karakteristično svodenje dvaju afrikatskih parova na jedan. Istu ovu pojavu Peco je uočio i u riječima domaćega porijekla (up. Peco 2007b:337). To onda znači da je princip pojavljivanja sekvence *šč* u riječima orijentalnoga porijekla isti kao i u riječima domaćega porijekla⁸⁸. Poznato je da se riječi orijentalnoga porijekla u bh. čaršijama doživljavaju kao „domaće, autohtone riječi“ (Jahić 1999:91), pa zbog toga i ne iznenađuje ova pojava analogije koja se preuzima iz leksema domaćega porijekla čime se markira data upotreba. Navedeni orijentalizmi u jeziku pjesama zapravo i ne zvuče „oporo i strano“, nego sasvim prirodno, „organski sraslo“ (Jahić 1999:65).

U pjesmama iz Mostara i Foče nalazimo *šč* (u *bašći* mi bunar voda,/ja je ne pijem (103/505 Mostar); ja se šećem gori doli/po zelenoj *bašći* (669/309 Foča)), što ne iznenađuje s obzirom na to da Mostar pripada centralnohercegovačkom poddijalektu istočnohercegovačkoga dijalekta, za koji je karakteristično nerazlikovanje afrikatskih parova (Peco 1980:72), a Foča jugoistočnobosanskom poddijalektu, gdje je, također, ustanovljeno da Bošnjaci u svom govoru imaju *ć* i *đ* umjesto *č* i *dž* (up. Peco 1980:72 i Jahić 2000:36).

Puno je više primjera ovoga leksema sa stabilnom artikulacijom afrikata *č* i *ć*, i to:

⁷ O sekvencama *šč*, *šč* u riječi *bašča* pisao je Asim Peco u svojoj knjizi *Pisci i njihov jezik* (1995:234).

⁸ Istog je mišljenja i Petar Skok. On kaže da je u leksemu *bašča* „perzijska suglasnička grupa djelomice očuvana kao *hč* > *vč*, *jč*, *kč*, a djelomice asimilirana u *šč* (i dalje prekrojena u *šč*)“ (1971:119), vjerovatno sugerisući na ikavske šćakavske govore. Zato je Safet Kadić orijentalizam *bašća* i okarakterisao kao pobošnjenu tursku riječ u kojoj se *šč*, zapravo, javlja analogijski prema *šč* u govorima Bošnjaka u riječima domaćega porijekla (Kadić 2014:364).

- u pjesmama zabilježenim na terenu zapadnobosanskoga dijalekta: djevojaka na prozor izvela/.../mladih snaša na mermer avliju/pušćenica na zelenu *bašču* (187/244 Travnik), ona šeta niz zelenu avliju/pušćenica na zelenu *bašču* (880/522 Bugojno), šetalo se zlato materino/po zelenoj *bašči* daidžinoj (543/409 Ključ);
- u pjesmama zabilježenim na terenu istočnobosanskoga dijalekta: dojdi mi, dojdi, dragane/u moju *bašču* zelenu (611/551 Žepče), zapjevaj, sivi sokole/k'o što 'no sinoć pjevasmo/u onoj *bašči* zelenoj (395/122 Trnovo), kraj Sarajeva jedna *bašča* zelena/u toj *bašči* jedna ruža rumena 204/246 Trnovo) i
- u pjesmama zabilježenim na terenu istočnohercegovačkoga dijalekta: alaj me je žena dočekala/ja na vrata, žena u vrh *bašče* (181/114 Stolac), jedan pade u đul *bašču/a* drugi na pendžer (279/411 Stolac), spremi momu u *bašču/da* nabere šenboja (384/121 Konjic), ak' umrijem ostarjela majko,/kopajte me u njezinu *bašču* (830/603 Prozor), Mehmed mi je bijel zambak u čaši,/a Alija mavi sumbul u *bašči* (888/523 Višegrad), šetao sam gori doli/po zelenoj *bašči* (147/108 Mostar).

Štakavizam i šćakavizam u tvorbenim modelima

Suglasnička grupa *šč* javlja se i:

- u izvedenicama sa sufiksalsnom tvorbom, i to:
 - izvedenim od orijentalne osnove i domaćega tvorbenog morfema, sufiksa *-ica*: izviri voda izviralala,/kroz *bašćicu* protjecala (672/309 Goražda) i
 - izvedenim od orijentalne osnove i turskog sufiksa *-lik*: l'jepo majko svate dočekajte/svim svatima po *bošćaluk* dajte,/mome dragom devet *bošćaluka* (98/504 Bileća);
- u polusloženicama: jedan pade u *đul-bašču*,/drugi na moj pendžer (102/505 Višegrad), gospodsko sam sakupila ruho:/svekrvici svilenu košulju,/guja joj se na srdašce svila./*sofra-bošču* biserom kičenu/mahramicu zlatom opletenu (59/365 Sarajevo) i
- u složenicama: al mi draga u *džulbašći/cv'*jeće zaljeva (655/307 Žepče), povrati se amo/ja ću biti u *džulbašći* (905/526 Foča).

U ostalim primjerima navedenih leksema, te u primjerima orijentalizama *hasbašča* i *sahbašča*, artikulacija afrikata *č* i *ć* je stabilna:

- u izvedenicama sa sufiksalsnom tvorbom, i to:
 - izvedenim od orijentalne osnove i domaćega tvorbenog morfema, sufiksa *-ica*: da bi dragom izvor voda izvivala/kroz *baščicu* protjecala (162/110 Goražda) i
 - izvedenim od orijentalne osnove i turskog sufiksa *-lik*: ja bi dao vezen jagluk,/vezen jagluk i *boščaluk* (903/526 Jajce), svakom svatu po *boščaluk* dajte/a mom dragu devet boščaluka (349/636 Trnovo), svakome svatu po jagluk,/a mome dragu *boščaluk* (611/551 Žepče), svekru babu *boščaluk*,/a svekrvi košulja (478/262 Goražda), svakom svatu po *boščaluk* dajte/mome dragom devet boščaluka (756/590 Stolac);
- u polusloženicama: jedan pade u *đul-bašču*/drugi na moj pendžer (102/505 Višegrad), kad ja pođem u *đul-bašču*/da šecem (219/249 Ljubuški), jedan pade u *đul-bašču*/drugi mi na pendžer (931/530 Čajniče), Bog ubio sabazorske vjetrove,/što razvija po *đul-bašči* đulove (947/532 Foča), jedan pade u *has-bašču*/a drugi na pendžer (316/632 Ključ), kad ja pođem u *has-bašču*/u *has-bašču* da hodam/čini mi se u *has-bašči*/handžar mi je na srcu (293/414 Čajniče), kad puhnuše sabazorski vjetrovi/sve razviše po *has-bašči* đulove (354/638 Pljevlja) i
- u složenicama: gledalo je momče iz *đulbašče* (835/514 Čajniče), sve mi cure po vratima bijahu/moja draga u *đulbašči* pod ružom (627/553 Ljubuški), kad puhnuše sabazorski vjetrovi/razvijaju po *sahbašči* đulove (965/536 Čajniče).

Pojava šćakavizama u tvorbenim modelima uvjetovana je konfesionalnom pripadnošću pjevača jer, kako smo već konstatirali, sekvenca *šč* u riječima orijentalnoga porijekla javlja se samo u onim narodnim pjesmama što su zabilježene na područjima za koja je karakteristična pojava svođenja dvaju afrikatskih parova na jedan u govorima Bošnjaka. Broj štakavizama u tvorbenim modelima veći je od broja šćakavizama, što nimalo ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da samo pojedini Bošnjaci čuvaju u svom glasovnom sistemu jedan afrikatski par (Jahić 1991:54).

Zaključak

U bosanskohercegovačkim narodnim pjesmama koje je sakupio i zabilježio 1893. godine Ludvik Kuba uočena je pojava međudijalekatskoga prožimanja. U pjesmama zabilježenim na šćakavskom području bh. terena jotovano *sk*, *st* bilo je podložno uzajamnim utjecajima štokavskoga i šćakavskoga dijalekatskoga prostora, što je izraz folklorne koine. I u pjesmama sa štokavskoga područja vidljiv je utjecaj koine, ali među njima ima i pjesama koje potvrđuju stanje u dijalektima.

Ako ne posmatramo jezik tih pjesama kao cjelinu, nego u odnosu na njihovu dijalekatsku bazu, uočit ćemo snažan utjecaj dijalekta. Tako se u pjesmama sa zapadnijega područja bh. terena javlja čak 50 % više šćakavizama nego štakavizama (66,66 % : 33,33 %).

U pjesmama sa istočnijega područja slabiji je utjecaj dijalekta, ali ni u njima nisu prevagnuli štakavizmi. Proces potiskivanja šćakavizama štakavizmima, koji je vršen u vremenu štokavizacije šćakavskoga područja, odvijao se sporo, a takav njegov tok odredile su pjesme sa zapadnijih područja u kojima je uprkos prožimanju štakavizama i njihovom širenju u njima očuvana tijesna veza sa historijski naslijeđenim šćakavizmima.

Izvor

Kuba, Ludvik (1893), *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo.

Literatura

- Jahić, Dževad (1991), *Jezik bosanskih Muslimana*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo.
Jahić, Dževad (1999), *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Biblioteka Linguos, Sarajevo.
Jahić, Dževad (1999), *Školski rječnik bosanskog jezika*, Biblioteka Linguos, Sarajevo.
Jahić, Dževad; Halilović, Senahid; Palić, Ismail (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
Kadić, Safet (2014), *Bosanski jezik između lingvocida i lingvosuicida*, Planjax komerc, Tešanj.
Kuna, Herta (1978), „Jezik bosanskohercegovačke muslimanske narodne poezije u odnosu prema standardnom jeziku“, *Književni jezik* 3, 5-28.
Peco, Asim (1980), *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Naučna knjiga, Beograd.
Peco, Asim (1995), *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd.
Peco, Asim (2007a), *Govori istočne i centralne Hercegovine*, Izabrana djela I-VI, knjiga I, Bosansko filološko društvo, Sarajevo.

Peco, Asim (2007b), *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I*, Izabrana djela I-VI, knjiga III, Bosansko filološko društvo, Sarajevo.

Skok, Petar (1971), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Adresa autora
Author's address

Srednja medicinska škola
Fra Grge Martića 5
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina
medjedovic.sedina@gmail.com

THE RELATION BETWEEN ŠTAKAVISM AND ŠĆAKAVISM IN KUBA'S SONG COLLECTION

Summary

This paper examines the relation between štakavism and šćakavism in Ludvík Kuba's collection of folk songs. The songs are classified according to the origin of a dialect in order to enlighten the relation between štakavism and šćakavism found in these songs with regard to their respective areas of origin, i.e. in relation to their dialectal base. The analysis of linguistic expression in Kuba's song collection shows significant breakthrough of štakavism in the songs recorded in the eastern and western areas, whereas šćakavism seems to be more present in the southern areas. The phenomenon is a result of oral koine's influence.

Key words: štakavism, šćakavism, folk songs, song collection, Ludvík Kuba

UDK: 811.111:316.772.3

316.772.3:004.738.5

Originalni naučni rad / Original scientific paper

Sanel HADŽIAHMETOVIĆ JURIDA

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

NETSPEAK: LINGUISTIC PROPERTIES AND ASPECTS OF ASYNCHRONOUS ONLINE COMMUNICATION

Considering that synchronicity is one of the dimensions upon which electronic communication can be categorised, the present paper examines the linguistic properties and distinctive features of asynchronous online communication (in postponed time), in the context of English as a global language, and Netspeak as a new electronic medium of communication. The paper looks at the ways in which the nature of the electronic medium and the global use of the Internet are having an impact on the English language. This corpus-based study, for which data were collected from several Internet sites, places particular focus on the characteristics of English used in asynchronous settings such as various discussion forums. The analysis, based on Crystal's model (2001), portrays a number of highly distinctive features of Netspeak, proving that the language of communication in postponed time is heavily affected in terms of graphology (emoticons, punctuation) and the lexicon (blending, compounding), with areas where it is relatively easy to introduce both innovation (nonce formation and other ludic Netspeak extensions) and deviation (abbreviations, acronyms).

Key words: asynchronous online communication, Internet, linguistic characteristics, synchronicity, distinctive features of Netspeak

1. Introduction

The present paper examines the linguistic properties and distinctive features of online communication in postponed time, in the context of English as a global language, and Netspeak as a new electronic medium of communication.

Considered to be a relatively largely unexplored area, the brand new medium of communication labelled Netspeak is closely related to the Internet, whose dominant effect in everyday lives, on the other hand, is fast growing.

The paper further examines and describes some distinctive features of Netspeak, primarily on the lexical and orthographic levels, highlighting its innovative nature given that, according to Crystal (2001: 91), the most general features of Netspeak distinctiveness are currently found chiefly in graphology and the lexicon, these being the levels of language where it is relatively easy to introduce both innovation and deviation.

1.1. Why Internet?

The Internet¹ has undoubtedly appeared almost from nowhere to take a rather important role in our lives. Computers have undoubtedly changed the way people communicate with one another. An increasing number of people throughout the world heavily rely on the World Wide Web as the primary source of information on various enquiries.

Electronic communication, also referred to as computer-mediated communication (CMC) has become a vastly popular means of communication. Online chatting has, in the recent years, become extremely popular. According to some studies,² subscribers to AOL (America On-line) spend as much as 20% of their time online in various conversations on different chat lines.

Crystal (2001) argues that Netspeak is a radically new linguistic medium. The nature of the impact which the Internet is making on the English language has not been thoroughly investigated since the emergence of the Internet. It is only in the most recent years that this area has become popular.

A starting point in my deliberations is the approach taken by Crystal (2001), who argues that 'Netspeak' is actually a radically new linguistic medium. According to Crystal (2001: 24), the fact that the Internet is an electronic, global, and interactive medium is crucial for the kind of language used on the Internet. The term *Netspeak* serves as an alternative to terms such as *Netlish*, *Weblish*, *Internet language*, *cyberspeak*, *electronic language*, *computer-mediated communication*, etc. Both *Netlish* and *Weblish* can be said to have been simply derived from English, 'electronic discourse' highlights the interactive nature of Internet dialogues, while 'computer-mediated communication' focuses on the medium itself. As a term, *Netspeak* joins the club of to-be famous '-speaks' such as *Newspeak*, *Oldspeak*, *Doublespeak*,

¹ Capitalised 'I' in the word Internet shows the significance of the new medium.

² Cf. (1998).

Royalspeak and *Blairspeak*, while as a name, *Netspeak* is believed to be functional enough, as long as it is borne in mind that ‘-speak’ here actually involves both writing and speaking, as well as the receptive elements of listening and reading.

Figure 1 below provides an overview of the top ten language in the Internet (as at 31 December 2013), and the total number of Internet users, estimated at some 2.8 billion. Other significant factors include the fact the total number of native English speakers in the world is about 322 million, and that English is spoken as a second language by almost 200 million people around the world, all of whom make their contributions to the Internet in their own language as well as in English. However, English is said to have the richest technical vocabulary of any language (largely because native and non-native speakers alike use it to communicate technical ideas).

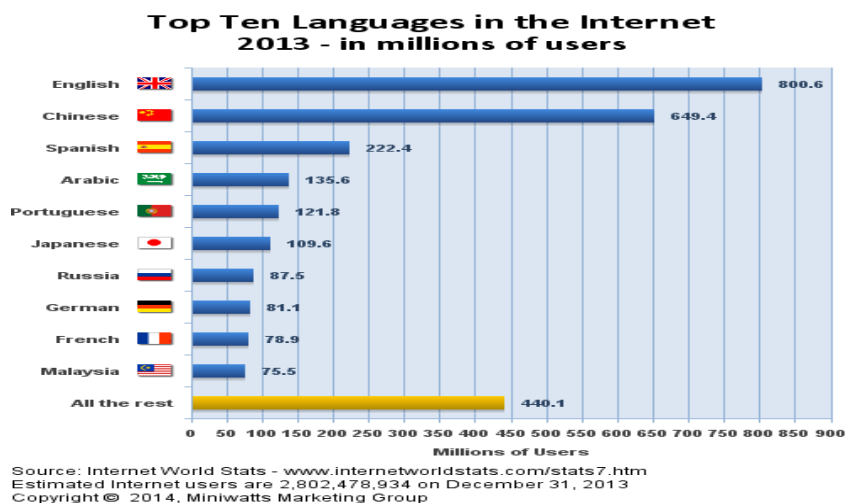

Figure 1. Top Ten Languages in the Internet

Here is the current language distribution of the languages on the Web:

1. English	28.5%
2. Chinese	23.1%
3. Spanish	7.9%
4. Arabic	4,8%
5. Portuguese	4.3%
6. Japanese	3.9%
7. Russian	3.1%
8. German	2.8%
9. French	2.8%
10. Malaysian	2.6%
All the rest:	15.7%

Crystal (2001: 2f) states that the Internet is an association of computer networks with common standards which enable messages to be sent from any central computer (also known as *host*) on one network to any host on any other. It was first developed in the 1960s in the USA as an experimental network which quickly grew to include military, federal, regional, university, business, and personal users.

Nowadays, the Internet is the world's largest computer network, with more than 100 million hosts connected by the year 2000. The Internet provides an increasing range of services and enables vast numbers of people to be in touch with each other all over the world through electronic mail (*e-mail*), discussion groups, chat rooms etc. There is a wide range of services available, starting from following daily news, looking at advertisements of any sort, via electronic shopping, to spending your time in the virtual world, chatting with people on the opposite side of the planet.

A new term has been coined to represent the notion of everything available on the Internet – *cyberspace*, the space that could be best described as all-in-one; the television, the telephone, the telegraph etc.

The present study looks at the ways in which the nature of the electronic medium and the global use of the Internet are having an impact on the English language. Crystal argues (2001: 5) that the electronic medium presents us with a channel which at the same time facilitates and constraints the human ability to communicate in ways rather different from any other situations.

This paper will give a brief introduction to chatgroups and the language of chatgroups. More specifically, it will focus on some of its major innovative features found in online chatgroup communication in postponed time (asynchronous).

2. The Study, the Corpus and the Methodology

The study is based on Netspeak as a brand new electronic medium of communication. It examines the linguistic properties and distinctive features of online communication in postponed time (the language used in online forums or discussion boards) and highlights particular functionally distinct elements that constitute an online forum thread. Finally, the study describes the distinctive features primarily on the lexical and orthographic levels, highlighting its innovative nature.

The data for the study were collected from naturally occurring sources (the Internet). As this study is a part of the author's broader study on Netspeak, data collection for this study was done within a project including fellows from the English Department and a number of senior students majoring in English. The data were

collected from the messageboard available on www.escnation.com. The data were relatively easy to collect as they were available in a large number of public venues, not requiring any special permission to be used (free access to various Internet sites). A number of samples were identified, downloaded into personal computer and an analysis of linguistic elements was made.

This is deemed particularly important as it allows the researcher to have access to the electronic discourse, and consequently copying the text by marking it with a mouse and then copying. The copied text was then pasted in a Microsoft Word document and saved into own computer (for frequency counts to be made).

The corpus included a total of 40 chat samples collected from the online communication in postponed time on the message board, comprising a total of 5,550 words.

2.1. Chatgroups

Chatgroups are organised at particular Internet sites in the so-called ‘rooms’ in which computer users with an interest in a particular topic or topics can freely participate thus contributing to ongoing discussions on particular topics. These are continuous discussions, and Crystal divides them into two situations relating to chatgroups, depending on whether the interaction between computer users takes place in real time (synchronous) or in postponed time (asynchronous).

Considering that synchronicity is one of the dimensions upon which electronic communication can be categorised (Baron, 2008: 11), the present paper examines the linguistic properties and distinctive features of online communication in postponed time, as stated earlier.

Furthermore, Freiermuth (2001) adds that the physiological mechanisms of online chatting are identical to those required for keyboard skills; dexterity, speed and precision are assets. Naturally, online chatting is different from writing, as it mandates a keyboard, a monitor, online access and client-server software. He further argues that, to have online chatting one must have all of these as prerequisite – they cannot be substituted for nor eliminated if interaction is to occur.

2.2. Asynchronous situations: online communication in postponed time

The interaction between users is stored in a particular format, and made available to other users on their request. Users can hence catch up with the discussion in the postponed time, adding their comments to any given topic, and are not limited by time. According to Crystal (2001: 11), one of the popular features of 1980s computer-

mediated communication are the bulletin boards, which can nowadays be found in the form of discussion forums of various sorts. Another example is the mailing list, to which users subscribe bearing in mind that all messages sent in to the list will reach everyone subscribed to the list.

Here is an example of communication in asynchronous Internet situations (from the messageboard available at www.escnation.com):

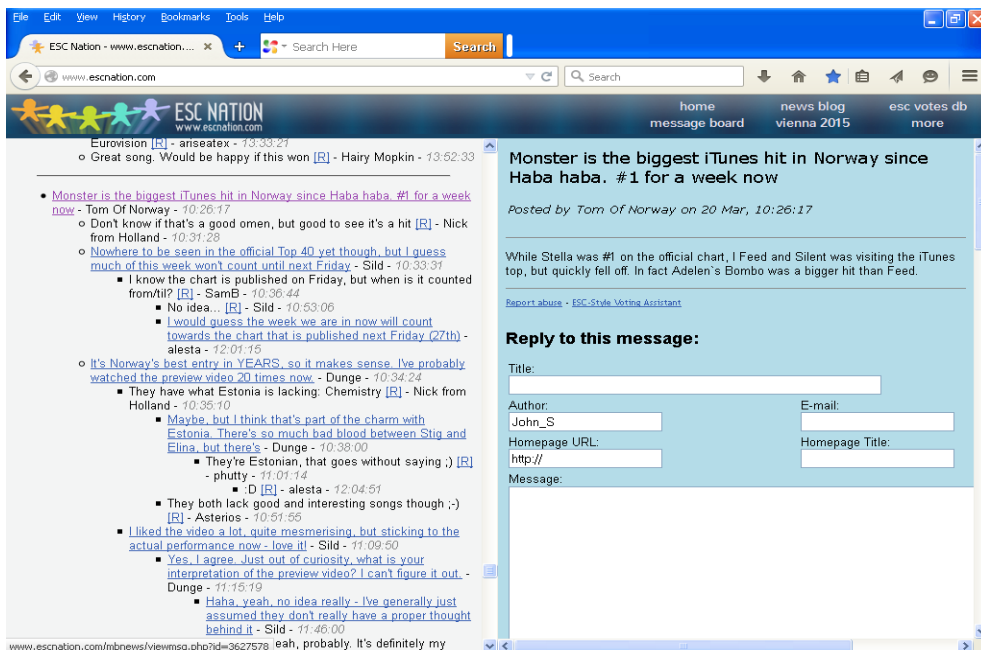

Figure 2: Chatgroup communication in postponed time

2.3. How things work in postponed online interaction

As it may be observed from this example, a number of chatters are on the same message board, engaging in the same conversation but not at exactly the same time.

- The operation mechanism of a group can be summarised as follows:
- Group members send (*post*) their contributions (*posts, messages, articles, opinions, comments, etc.*)
- The system makes all the messages available to all group members
- Messages can be saved, archived, as well as catalogued
- Groups are managed either by an individual, referred to as the *moderator* (*editor, list-owner, host, postmaster, etc.*) or a small team.
- Messages are circulated at a relatively high speed (not more than 30 or 60 seconds)

- Group members post their replies to topics of their own interests
- Other group members may then post their replies to the replies produced by some other group members

An unlimited number of Internet users, subscribed to a particular Internet site (with the permission to use the messageboard or not), have access to the messageboard. Messageboards on various sites are normally organised in a rather practical way, where messages are sorted out by date, and individual users can freely contribute to any given topic with their own comments.

2.4. Some distinctive lexical features of Netspeak in online communication in postponed time

As has been stated earlier, the term *Netspeak* is an alternative to many other terms that can be found in use, such as; *Netlish*, *Weblish*, *Internet language*, *cyberspeak*, *electronic discourse*, *computer-mediated communication* etc. Its name suggests speaking, but we must remember that it actually involves writing primarily.

Here is an illustration of how electronically produced language affects spoken language (Crystal, 2001):

- a. It's my turn to download now. (i.e. I've heard all your gossip, now hear mine)
- b. I need more bandwidth to handle that point. (i.e. I can't take it all in at once)
- c. She's multitasking. (said of someone doing two things at once)
- d. Let's go offline for a few minutes (i.e. let's talk in private)
- e. I'll ping you later. (i.e. get in touch to see if you're around)
- f. He's 404. (i.e. he's not around)
- g. He started flaming me for no reason at all. (i.e. shouting at me)
- h. He's living in hypertext. (i.e. he's got a lot to hide)
- i. E you later (said as a farewell)

The *e*-prefix has been used in many expressions. The *Oxford Dictionary of New Words* (1997) notes *e-text*, *e-zine*, *e-cash*, *e-money*. Other examples since noted include the following words:

- e-lance, e-lancers
- e-therapy, e-therapists
- e-management, e-managers
- e-government
- e-bandwagon
- e-books, e-conferences

- e-voting
- e-newsletter
- e-security
- e-cards
- e-pinions
- e-shop, e-list

It is evident that it is not possible to say how many of these developments will become a permanent feature of the language. Language change can never be predicted, but only recognised once it has happened. Crystal (2001: 22) concludes that a certain notion of Netspeak has begun to evolve which is rapidly becoming a part of popular linguistic consciousness, and evoking strong language attitudes. Hence the importance of determining its main linguistic properties and aspects.

Netspeak can, therefore, be considered an eclectic resource,³ but is arguably more than just an aggregate of spoken and written features. While Crystal (2001: 48) finds it “a new species of communication,” Baron (in Crystal, 2001: 48) calls it, metaphorically, “an emerging language centaur – part speech, part writing.” Crystal goes on to further develop the metaphor to include “speech + writing + electronically mediated properties.” In fact, Crystal calls Netspeak a genuine “third medium,” comprising several properties of both speech and writing, combined with the properties electronic texts display.

According to Crystal (2001: 81), one of the most obvious features of Netspeak is the lexicon that belongs to the internet. The lexicon is encountered whenever someone enters one of the Internet situations. Terms traditionally found in technology and computer science, such as *cable*, *disk*, *bit*, *binary*, and *computer* are not part of this lexicon, as they form part of the jargon of science and technology, extending well beyond the Internet. On the other hand, there is a large number of words and phrases that have emerged in the realm of Internet-restricted situations and activities in which all major lexical processes in English take place.

According to Hudson (2000: 411), one of the causes of language change is expression of new meanings. With the changes in societies, there is always a need to express new meanings in languages. Hudson argues that it is the characteristic of openness that enables languages readily to create new words to express new things, events, and ideas that come along.

As far as new meaning is concerned, Hudson (2000: 241) argues that there is no evidence that languages place any limits on imagination, or therefore on new possibilities of meaning. Because of the principle of limited novelty, new meanings

³ Davis and Brewer (in Crystal, 2001: 47): Writing in the electronic medium, people adopt conventions or oral and written discourse to their own, individual communicative needs)

with new forms are relatively rare. However, one of the ways to get such words, particularly in an Internet situation, is invention.

3. Distinctive Features of Netspeak: the Findings and the Results

The analysis of the corpus, based on Crystal's model (2001), highlighted almost all of the highly distinctive features of Netspeak and asynchronous communication (in postponed time). Only the following five (5) features were not observed in the corpus:

1. AmE vs. BrE spelling
2. Prepositional phrases
3. Participles
4. Prefixes
5. Suffixes

On the other hand, a total of 33 distinctive features were observed in the corpus, as follows (most are simply listed, those in bold are exemplified in the brackets (not written in italics as the use of italics in Netspeak has a different function), and others elaborated on separately in the paragraphs to follow):

1. Special fonts and styles
2. **Lower-case letters** (do you have a citizens advice bureau there?)
3. **Messages in capitals are 'shouting'** (u 2 will I KNOW U WILL... speak to each other in UA)
4. **Non-standard spelling** (gamez, yup, nope, phreak, kool, etc.)
5. **Punctuation** (while Israel was giving votes it sais Urovision in the background!????!???)
6. Grammatical variation
7. **Contractions** (he's happy misha...looks like we'll be stuck with the ukrainian frenchie; we wont, cos i dont really speak it...i understand it)
8. Attributive adjectives
9. Conjoining/coordination
10. Personal pronoun references
11. Compounds
12. **Blends** (bottop, netizen, netiquette, cybercide, bugzilla, etc.)
13. Absence of lengthy quotation
14. Anaphoric cross-reference between messages
15. General feedback reactions found as opening sentences
16. Particular format of a chatgroup message body
17. Short messages
18. Topics embedded into other topics

19. Members accommodating other members, thus sharing linguistic character
20. Providing opportunity for equal participation
21. The peer-group factor
22. Overwhelming use of the pronoun *I*
23. **Reliance on private verbs** (e.g. *think, feel, know*)
24. Frequency of *it*, used to introduce a personal comment
25. Word-class conversion
26. **The use of nicknames** (Y_not_Chat, Pompompom, groggy, EuCROVision_Man, PaddyD, etc.)
27. **Nick-initiated lineation** (<Superstar>)
28. Identification of message-types generated by the software
29. **Several sources of visual distinctiveness** (emoticons, rebus-like abbreviations, colloquial elisions)
30. **Emotive punctuation** (hey!!!!, whadda f...!?!?!)
31. **Frequent perverse spellings and typographical errors** (outta, seemz, cee ya, etc.)
32. **Ignorance of capitalisation** (Vasilis7: if i am what?, Raul-espWiGrBF: i said are u here?are u?)
33. **Omission of a copular verb** (i fine)

3.1. Neologisms

Concerning the emergence of neologisms, a number of patterns have been observed in terms of prefixation, and suffixation, as well as compounding. The following provides an overview of some recently observed trends, broken down by several categories:

- **Compounds**

It is characteristic of Netspeak that in combining two words to make a new compound word, one element is found repeatedly, as in the following examples:

- *mouse*: *mouseclick, mousepad, mouseover,*
 - *but also phrasal verbs: mouse across, mouse over;*
- *click*: *click-and-buy, one-click, leftclick, rightclick, double-click*
- *ware*: *shareware, groupware, freeware, firmware, wetware*
- *web*: *webcam, webcast, webmail, webmaster, webster, webzine, webliography*
- *net*: *netlag, netdead, netnews, hypernet, Usenet, Netspeak*
- *hot*: *hotlist, hotlink, hotspot, Hotmail, HotJava*
- *bug*: *bugtracker, bug fix, bug bash, BugNet*

- **Prefixes**

A special set of items is found in use as prefixes or combining forms:

- o *cyber-*: *cyberspace, cyberculture, cyberlawyer, cybersex, cyber rights*
- o *hyper-*: *hypertext, hyperlink, hyperfiction, hyperzine*
- o *e-*: *e-voting, e-list, e-shop, e-security, e-books, e-managers*

3.2. *Blends*

Blends, where part of one word is joined to part of another, are instantiated in examples like:

netiquette, netizen, infonet, cybercide, datagram, Infobahn, Internaut, bugzilla

Blends are typically found in Netspeak as two words of a phrase with parts of both, ordinarily the first part of the first and the last part of the other. In comparison to clippings and acronyms, blends can be said to start out as simple abbreviations, but given their appearance which is more word-alike, they become new words, like in the following example taken from asynchronous chat:

- Belgium 15.. (postebly by tonyvision on 2015-04-18 8:37:24 pm)
- o flop top or average? Who came up with this flop top thing?
 - **Bottop!!** [R] – TomofLondon J 2015-04-18 8:39:52 pm

3.3. *Other ludic Netspeak extensions*

Some otherwise straightforward lexical suffixes are often extended in a playful way, as in:

- o *itude*: *winnitude, hackitude, geekitude*
- o *full*: *folderfull, windowfull, screenfull, bufferfull*
- o *ification*: *hackification, geekification*

3.4. *Innovations*

Several types of lexical innovations have been observed, too, as follows. The replacement of a word-element by a similar sounding item, as in:

- o ecruting: electronic recruiting
- o etailing: electronic retailing

looks like a special type of blending, heavily relying on subtraction. Further, we note productive use of word-class conversion, normally from noun to verb, as in:

to mouse, to clipboard, to geek out, to 404

3.5. Lexical innovation through unusual spelling

Nicknames that are universally accepted (and are the norm, to a certain extent) can be spelled in a wonderful and/or weird way, making them special, which at the same time results in a refreshing of the vocabulary stock. Some examples of nicknames taken from Crystal (2001: 161) include the following;

sleepless, shydude, pilot, Dutchguy, irish, cloudkid, oldbear, bfiancee, Pentium, pcman, froggy, tulip, BMW, cheese, Godot, BeaMeup, Elvis, Stalin, sexpot, buttspasm, HITLER, HAMAS,

Nicknames from the corpus this study is based on, as collected from www.escnation.com include:

EuCROVision_Man, EuroFan, Groggy, Impreza, Ivan_macedonian, Le-Royaume-Uni, Nikki, Norwegian, Pompompom, Superstar, Lalalala, Hadrianople, Y_not_Chat, Yiorgos

These nicknames fall into several categories:

- Empty: Y_not_Chat, bex
- Sonic: Lalalala, Pompompom
- Ludic: Impreza, Groggy
- Typographically playful: PaddyD, Le-Royaume-Uni, EuCROVision_Man, etc.

The same respelling tendency frequently produces nonce-formations: grouping words together into a compound (e.g. *what a unifreakinversitynerd*), or linking a number of words by hyphens (e.g. *dead-slow-and-stop computer*), which may qualify as a conversion from phrasal bases.

These are illustrated in the following asynchronous chat sample:

- As serious a question as I'm ever likely to ask – **boogwewillallshine** – 2015-04-25 6:19:26 pm
 - o MacBos for certain, Turkey most likely, AlbArm maybe, Cyp rather not [R] – **Stefan-LST Trip to Athens** – 2015-04-25 6:56: 11pm
 - o macedonia and bosnia...[R] **Niall@work!** – 2015-04-25 6:56:11 pm

Ad-hoc lexical innovation may be due to deliberate mixing of languages, as in the following example where Spanish elements are mixed with English:

Glassos espanoles (www.escnation.com)

3.6. Abbreviations and Acronyms

Netspeak is also notorious for its variety of abbreviations. Acronyms are quite frequently used. Some of them include:

- BCC: blind carbon copy
- FAQ: frequently asked question
- HTML: hypertext markup language
- ISP: Internet Service Provider
- URL: uniform resource locator
- Names of many firms and sites: AOL, IBM, IRC
- Combinations of letters and numbers:
 - o P4P: Platform for Privacy Preferences
 - o 3Com: Computer, Communications, Compatibility

The acronyms found in various Internet situations are no longer restricted to words or short phrases, argues Crystal (2001: 86), and they can be sentence-length: *GTG* (got to go), *WDYS* (What did you say?). Individual words are reduced to several letters: *PLS* (please), *THX* (thanks). Hudson (2000: 242) defines acronyming as “a sort of clipping in which a phrase is replaced by a word based upon the first letters of its words.” Bauer (1983: 237) essentially agrees with that definition by saying that:

An acronym is a word coined by taking the initial letters of the words in a title or phrase and using them as a new word, for example Strategic Arms Limitation Talks gives SALT.

However, it is not necessarily the case that every abbreviation counts as an acronym: to be an acronym the new word must not be pronounced as a series of

letters, but as a new word. Bauer (1983: 237) gives the following example here: if Value Added Tax is called /vi: ei ti:/, that is an abbreviation, but if it is called /væt/, it has become an acronym.

It may be noted in the following example that the use of abbreviations is accompanied with rather emotive punctuation, as well as emoticons, clearly showing three Netspeak features employed in a very short chat sample alone.

- **BTW**...the parrot won :) [R] – Tin Tin -2015-09-09 11:01:40 pm
 - o **LOOOL!!!!** And presenter? – Frank – 2015-09-09 11:01: 52 pm

We also note that apostropheless contractions (contractions without apostrophes) are generally very frequently in synchronous chat. However, the example below shows that an individual chatter’s choices of contractions with or without apostrophes may vary even in short chat sessions (lines 8 and 24 of a conversation shown below):

- Line 8: Ashea: **he’s** happy misha...looks like **we’ll** be stuck with the ukrainian frenchie
- Line 24: Ashea: we **wont**, cos i **dont** really speak it...i understand it

3.7. The Use of Emoticons

The corpus for this study included a total of 227 emoticons, as shown in Table 1 below. Here is an excerpt from a chat sample from the corpus, illustrating the use of **emoticons**:

- Shame she sang it so terribly ☹ [R] – SamB – 20:58:28
- OMGWTF? It’s the Slovenian flag! [R] – Dagfinn – 20:58:38
 - o Gotta love it :D [R] – Sild – 21:00:23
 - o Yes, it is the flag 😊 reflecting on the song title...’Home is Here’ or ‘this is where home is’ [R] – JohnS – 21:03:20
- Noooooooooo : (☹ [R] – sellout – 20:58:46
- I knew it that this long dress will end up to a disaster : S [R] – Marios –20:59:06

Source of Internet data	Number of words	Number of emoticons
www.escnation.com	5,550	227 (4.1%)

Table 1. The Use of Emoticons

3.8. The Use of Abbreviations

It may be noted in the following examples that the use of **abbreviations** is accompanied with rather emotive **punctuation**, as well as emoticons, clearly showing three Netspeak features employed in a very short chat sample alone. Table 2 below shows the total number of abbreviations found in the corpus.

- **BTW...**the parrot won :) [R] – Tin Tin -2015-04-09 11:01:40 pm
 - **LOOOL!!!!** And presenter? – Frank – 2015-04-09 11:01: 52 pm

Source of Internet data	Number of words	Number of abbreviations
www.escnation.com	5,550	38 (0.7%)

Table 2. The Use of Abbreviations

3.9. The Use of Attributive Adjectives

Table 3 below shows that a total of 482 attributive adjectives were used in the corpus for this study.

Source of Internet data	Words	Attributive adjectives	%
www.escnation.com	5,550	482	8,7%

Table 3. The Use of Attributive Adjectives

Some examples of attributive adjectives from the corpus are shown below:

- Will: did I ever tell you about the **psycho nutjob** flatmate I had who did a runner?
- But Plan B is **mega super whooper cool!** –Sasha

4. Concluding Remarks

The data for this study were collected from naturally occurring sources available from the Internet site chosen as the corpus for this paper. All data examined in this

work were obtained from the www.escnation.com message board, and were then further analysed, bearing mind at all times the model used by David Crystal (2001), and starting with most of his suppositions and claims.

In addition to my overall conclusion that online communication in postponed time (asynchronous) clearly displays a vast number of distinctive features, here are some of my other major observations and conclusions:

4.1. Vocabulary:

- Chatters increase variety through the use of creative and highly innovative language forms
- Chatters almost always prefer colloquial to literary language
- Chatters are limited by their environment
- Chatters freely reduce multi-word sentences and sequences of response utterances to a sequence of initial letters: *bbfn* (bye bye for now)

4.2. Spelling:

- Chatters tend to use less words, and modify spelling as to meet their needs, thus producing non-standard or perverse spellings.
- Most chatters comply with the lower-case letters rule on messageboards; cases of messages in capitals were registered where chatters were either frustrated over something or wished to underline their points.
- Chatters seem to be aware of the information value of consonants as opposed to vowels, judging by such vowel-less items as *txt* (text), and *tmrw* (tomorrow)

4.3. Punctuation:

- Chatters tend to use emoticons quite frequently as a way to express their feelings and attitudes.
- Chatters use emoticons freely and without much hesitation

4.4. Grammar:

- Chatters frequently use comment clauses, introduced with *it*.
- Chatters tend not to use copular verbs, with registered cases of no subject-verb agreement.
- Chatters use the pronoun *I* without much hesitation, while other pronouns are not as frequent.

I wish to conclude this work by quoting David Crystal on the emergence and future of Netspeak (2001: 242):

I see the arrival of Netspeak as similarly enriching the range of communicative options available to us. And the Internet is going to record this linguistic diversity more fully and accurately than was ever possible before. What is truly remarkable is that so many people have learned so quickly to adapt their language to meet the demands of the new situations, and to exploit the potential of the new medium so creatively to form new areas of expression.

References

- Baron, Naomi (2008). *Always on: Language in an Online and Mobile World*. Oxford University Press
- Bauer, Lauri (1983). *English Word-formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, David (2001). *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, David (2004). *A Glossary of Netspeak and Textspeak*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Crystal, David (1995). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press
- Davis, Boyd H., Jeutonne Brewer (1997). *Electronic Discourse: Linguistic Individuals in Virtual Space*. Albany, NY: State University of New York Press
- Freiermuth, Mark (2001). *Features of Electronic Synchronous Communication: A Comparative Analysis of Online Chat, Spoken and Written Texts*. Unpublished PhD dissertation. Stillwater: Oklahoma State University
- Gunther, Marc (1998). The Internet is Mr. Case's neighbourhood. *Fortune* 137.6: 68-80.
- Hudson, Grover (2000). *Essential Introductory Linguistics*. Oxford: Blackwell.
- The Oxford Dictionary of New Words* (1997). Oxford: Oxford University Press.

Internet source:

www.escnation.com

Adresa autora

Author's address

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

Dr. Tihomila Markovića 1

75000 Tuzla

Bosna i Hercegovina

sanel.h.jurida@untz.ba

NETSPEAK: LINGVISTIČKA OBILJEŽJA I ASPEKTI ASINKRONE *ONLINE* KOMUNIKACIJE

Sažetak

Imajući u vidu da je sinkronost jedna od dimenzija spram koje se elektronska komunikacija može kategorizirati, u ovom se radu ispituju lingvističke osobine i razlikovna obilježja asinkrone *online* komunikacije (u odgođenom vremenu), i to u kontekstu engleskog kao globalnog jezika i Netspeak-a kao potpuno novog elektronskog medija komunikacije. U radu se ispituju načini na koji priroda ovog elektronskog medija i globalna upotreba Interneta utječu na engleski jezik. Ova studija, zvanovana na posebno izabranom korpusu, uključuje podatke sa nekoliko internetskih stranica, i stavlja poseban nagalsak na karakteristike engleskog jezika koji se upotrebljava u asinkronom okruženju, kao što su npr. razni forumi za diskusije. Analiza, u cijelosti zasnovana na modelu koji je predstavio David Crystal (2001.g.) daje uvid u široku lepezu izrazitih razlikovnih obilježja Netspeak-a, i time dokazuje da su područja utjecaja na engleski jezik kao jezik komunikacije u odgođenom vremenu grafologija (upotreba tzv. emotikona i znakova interpunkcije), kao i samoga leksikona (nove složenice i kovanice), prvenstveno zato što su to područja u kojima je relativno lako uvesti jezične novitete i odstupanja (skraćenicе, akronime itd.).

Ključne riječi: asinkrona *online* komunikacija, Internet, lingvističke osobine, sinkronost, razlikovna obilježja Netspeak-a

Tanja PAVLOVIĆ

Jasmina HANIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

ULOGA KOGNITIVNE LINGVISTIKE U PREVOĐENJU METAFORA: EMOCIJA SREĆE

U radu se analiziraju kognitivno-lingvistički principi u prevođenju metaforičkih izraza vezanih za emocije. Kognitivna lingvistika pojam metafore objašnjava kao razumijevanje jedne konceptualne domene (obično apstraktne) pomoću druge (više konkretne) konceptualne domene. Shodno činjenici da su emocije apstraktni koncepti, metafora igra iznimno bitnu ulogu u njihovom razumijevanju i konceptualizaciji. Na taj način metafora postaje sveprisutna u svakodnevnoj komunikaciji.

Prevođenje metafora predstavlja svojevrstan izazov, obzirom da taj proces uključuje kako jezične tako i izvanjezične elemente. Zbog svoje složenosti, prevođenje metaforičkih izraza izvor je potencijalnih teškoća za čije je prevladavanje osmišljen određeni broj strategija i metoda. Analiza se bavi prijenosom značenja metaforičkih izraza iz jednog jezika u drugi uz naglasak na snažan uticaj izvornog jezika na prevoditelja.

Ključne riječi: metafora, metaforički izraz, prevođenje, izvorni jezik, ciljani jezik

1. Uvod

Proučavanje metafore doživjelo je radikalni zaokret od tradicionalnog ka kognitivno-lingvističkom pristupu koji se pojavljuje krajem 20. stoljeća. Lakoff i Johnson (1980) se kao utemeljitelji kognitivne lingvistike bave prisustvom metafore u svakodnevnom govoru a Kövecses (1986, 2000) stavlja akcenat na sveprisutnost

metafore i njenu važnost u razumijevanju i izražavanju emocija. Uporedo s tim, mijenja se i pristup metafori u okviru nauke o prevođenju, pri čemu se metafora više ne smatra stilskom figurom već se tretira kao sastavni dio jezika i govora.

Metafora je oduvijek predstavljala izvor poteškoća u prevođenju, najčešće zbog njenog prisustva kako u jeziku tako i u mišljenju. Ovo je naročito izraženo kada su u pitanju emocije, koje se pomoću metafora konceptualiziraju u jeziku. Činjenica da su metaforički izrazi pomoću kojih se iskazuju emocije vrlo često predmet prevođenja ima praktične implikacije na prevođenje metaforičkih lingvističkih izraza vezanih za emocije.

Polazeći od navedenog, analizirali smo prevođenje metaforičkih izraza s naglaskom na identifikaciju izvorne domene i njen direktan uticaj na sam prijevod. Rad se sastoji od uvoda, teorijskog dijela koji obuhvata kratka pojašnjenja osnovnih termina vezanih uz metaforu i prevođenje, analize i zaključka. Analiza korpusa, kao središnji dio rada, bavi se istraživanjem prijevoda metaforičkih izraza sa engleskog kao izvornog jezika na bosanski tj. ciljni jezik. Prikazani su oni rezultati koji se odnose na konceptualne metafore, izvorne domene te njihovu realizaciju u ciljnom jeziku.

2. Teorijski okvir

Teorijski okvir ovoga rada je kognitivna lingvistika i primjena njenih postulata u nauci o prevođenju. Prema kognitivno-lingvističkim principima metafora se smatra kognitivnim sredstvom za konceptualiziranje apstraktnih domena među kojima se nalazi i domena emocija. Prema teoriji konceptualne metafore (Lakoff i Johnson 1980, Lakoff 1987), pojam „konceptualna metafora“ sastoji se od izvorne i ciljne domene te metaforičkog preslikavanja koje nije arbitrarno, već se temelji na tjelesnom iskustvu, dok su metaforički izrazi lingvistička realizacija konceptualne metafore. Izvorna domena (koja je obično jednostavnija i bliža iskustvu govornika) omogućava shvatanje ciljne, obično apstraktne i manje strukturirane domene, te se stoga spomenuta teorija pokazala iznimno korisnom u razumijevanju emotivnih koncepata.

Pristup proučavanju metafore u nauci o prevođenju često se mijenjao u skladu sa razvojem ove nauke i kretao se od prvobitne uloge metafore kao stilske figure ka više lingvistički i kulturološki temeljenim istraživanjima. Zbog njene važnosti i uticaja, svakako treba spomenuti deskriptivnu nauku o prevođenju (Toury 1995) čiji autori traže odmak od tradicionalnog preskriptivnog tumačenja metafore. Kada je u pitanju metafora, nauka o prevođenju istražuje da li je moguće prenijeti značenje metaforičkog izraza iz jednog jezika u drugi te procedure i tehnike kojima bi se to realiziralo. Jedan od pristupa je da se metafora može prenijeti iz izvornog jezika

u ciljni jezik pod uslovom da je prevoditelj identificira. Međutim, kulturološke razlike često otežavaju ovaj zadatak (vidjeti Schäffner 2004).

Tabakowska (1993: 69-72) je prva primijenila mehanizme kognitivne lingvistike na prevođenje metafora tvrdeći da je taj proces pod uticajem kognitivnih ograničenja. Prevođenje metafore više nije samo puklo prevođenje pojedinačnih metaforičkih izraza već zahtijeva aktiviranje iskustva izvornog govornika. Mandelblit (1996) se fokusira na metaforička preslikavanja uz napomenu da prevođenje metafora iziskuje više truda ukoliko se lingvistička realizacija konceptualne metafore ne podudara uvijek u potpunosti. U takvim slučajevima, od prevoditelja se očekuje da primjeni neke druge procedure kao što su supstitucija, parafraza, izostavljanje i sl. Novija istraživanja koja se fokusiraju na kognitivni pristup metafori mogu doprinijeti kako kognitivnoj lingvistici tako i nauci o prevođenju te pomoći da se osnaži uzajamni uticaj ove dvije naučne discipline.

3. Metodologija

Analiza ima za cilj opisati rezultate istraživanja konceptualizacije emocije sreće kod govornika kojima je prvi jezik bosanski, a drugi engleski, te pokazati u kojoj mjeri ispitanici prepoznaju metaforičke izraze u stranom jeziku i iste transformiraju u maternji jezik.

Predmet analize su prijevodi metaforičkih lingvističkih izraza sa engleskog na bosanski jezik koje su napravili prevoditelji bez formalnog prevoditeljskog iskustva (engl. novice translators, u daljem tekstu ispitanici). Ovim terminom se u stručnoj literaturi pravi jasna razlika između osoba čije je iskustvo u prevođenju svedeno isključivo na edukativnu svrhu i profesionalnih prevoditelja (vidjeti Pavlović N., 2007). Korpusna građa prikupljena je od studenata treće godine studija na Odsjeku za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli koji su se prije ovog istraživanja prevođenjem bavili gotovo isključivo na nastavi (jedan semestar u okviru kolegija Savremeni engleski jezik 5).

Ukupno dvadeset ispitanika prevodilo je dijelove teksta na engleskom jeziku koji su sadržavali metaforičke lingvističke izraze kojima se izražava emocija sreće. Ispitanici su dobili uputu da date lingvističke izraze, posebno označene u tekstu, prevedu na bosanski jezik, bez korištenja vanjskih pomagala kao što su rječnici, glosari, prevoditeljske baze i slično. Cilj je bio da ispitanici što je više moguće aktiviraju svoju kompetenciju izvornog govornika, kako bi vidjeli na koji je način ova emocija utkana u njihovo mišljenje. Analiza primjera posebno se bavila istraživanjem da li se teorija konceptualne metafore i osnovni postulati kognitivne lingvistike mogu primijeniti u procesu prevođenja.

4. Analiza i diskusija

U ovom se dijelu opisuju i objašnjavaju prijevodi izraza kojima se izražava emocija sreće koje su ponudili ispitanici. Metafore vezane za emocije često su predmet istraživanja, imajući na umu da su one veoma važan aspekt ljudskog iskustva. Pošto u jezicima postoje oznake za emocije, kao i „ustaljeni repertoar izraza“ kojima se saopćava o emotivnom iskustvu (Rakić, 2014), lingvistička analiza može pokazati sličnosti i razlike u vrjednovanju emocija u različitim jezicima i kulturama.

Istraživanje se temelji na percepciji metaforičkog preslikavanja izvornog jezika koju ispitanici u procesu prevođenja prenose u ciljni jezik te tako nude različite prijevodne ekvivalente metaforičkih izraza. Bitno je istaći da se termin ekvivalencija u ovom radu ne odnosi na klasičnu definiciju pokušaja da se pronađu slična lingvistička obilježja u prijevodu već on obuhvata kognitivno predstavljanje i obradu složenih veza koje se dešavaju u umu prevoditelja (Rojo and Ibarretxe-Antuñano, 2013:13).

Kao što je već spomenuto, ovaj dio rada se bavi analizom ponuđenih prijevoda metaforičkih izraza za emocije. Kao jedna od centralnih emocija ljudskog postojanja, sreća je svakako plodno tlo za konceptualne metafore odnosno metaforičke izraze. Jedan od primarnih načina da konceptualiziramo apstraktne pojmove je da se oslonimo na nama blisko i poznato iskustvo, što prvenstveno uključuje naše postojanje u prostoru. Shodno tome, jedan od načina konceptualiziranja sreće je pomoću vertikalne orijentacije odnosno jednog od temeljnih ljudskih prostornih odnosa (gore-dolje). Predodžbenu shemu uzvišenog položaja koristimo kao utjelovljenje strukture konceptualne metafore i kao izvornu domenu za bolje razumijevanje emocije sreće.

Jedna lingvistička metafora kao oprimjerenje konceptualne metafore SREĆA JE GORE (eng. HAPPY IS UP) je ponuđena ispod:

- (1) The news really *lifted my spirits*.
(doslovan prijevod: ‘Vijest je zaista podigla moj duh.’)

Ovim engleskim izrazom se ilustrira spomenuta konceptualna metafora zasnovana na vertikalnoj orijentaciji što su prepoznali i naši ispitanici jer su u svojim prijevodima ponudili izraze koji upućuju na neku vrstu uzvišenog položaja: (*Vijest je stvarno/zaista*) *podigla moje raspoloženje*, (*Vijest me zaista*) *podigla na noge*. Ovdje se mora naglasiti da se izraz *podići na noge* obično koristi u drugom kontekstu koji nužno ne podrazumijeva sreću, pa bi precizniji prijevod svakako bio adekvatniji.

U izrazima poput *popraviti raspoloženje* i *popraviti dan* imamo drugačiju konceptualizaciju odnosno izvornu domenu, gdje se *raspoloženje* (odnosno *dan*)

percipira kao pokvareni objekat koji treba popraviti kako bi bio dobar. Još jedno zanimljivo i slikovito rješenje je fraza *vratiti u život*. U ovom se slučaju sreća preslikava na samo življenje odnosno postojanje tako da osjećaj sreće doživljavamo kao povratak u život.

Snažan uticaj engleskog jezika je očigledan u izrazima *potaknuti duh* ili *dići duh* koji se ne bi smatrali prihvatljivim prijevodnim ekvivalentima jer se oba ova izraza u bosanskom jeziku koriste u drugim kontekstima a ne za izražavanje emocije sreće. Iako je među ponuđenim prijevodnim ekvivalentima bilo različitih leksičkih realizacija kao i različitih izvornih domena pa samim time i konceptualnih metafora, većina ispitanika je kao prijevodne ekvivalente ponudila nemetaforičke izraze poput leksema *obradovati* ili *oraspoložiti*.

Prethodno spomenuta vertikalna orijentacija koja se koristi u iskazivanju emocije sreće je osnova i sljedećeg metaforičkog izraza:

- (2) She was *on cloud nine*.
(doslovan prijevod: 'Bila je na devetom oblaku.')

Obzirom da konceptualizacija ove emocije iskazuje orijentaciju prema gore, u oba jezika imamo mnoštvo izraza kao realizaciju metafore SREĆA JE GORE. Najadekvatniji prijevodni ekvivalent za engleski izraz (2) bi bio *na sedmom nebu* kako je to svojim prijevodima demonstrirala i većina naših ispitanika. Pored ovog izraza, ispitanici su ponudili i izraz *na devetom nebu* koji se također koristi u bosanskom jeziku kao ustaljeni frazeološki izraz. Međutim, nekolicina njih je ipak podlegla uticaju izvorne fraze i ponudila doslovan prijevod *na devetom oblaku* koji se ne bi smatrao adekvatnim jer se ne koristi u bosanskom jeziku. Još jedan zanimljiv prijevod je izraz *izvan sebe* u kojem se može identificirati izvorna domena SPREMNIK. Zbog činjenice da u izrazu nedostaje dio kojim bi se precizirala emocija (*izvan sebe od sreće* op. a.) ovakav prijevod ne može se smatrati prihvatljivim.

Iz perspektive kognitivne lingvistike, svi su metaforički izrazi motivirani a ne proizvoljni što je slučaj i sa sljedećim izrazom:

- (3) I was *drunk with joy*.
(doslovan prijevod: 'Bila/bio sam opijena/opijen zadovoljstvom/užitkom.')

Emotivno ushićenje koje osjećamo kada smo sretni se poredi sa fizičkim užitkom odnosno zanosom. Još jedan aspekt koji se ovdje ističe je nedostatak kontrole pod uticajem nekog opojnog sredstva na koji nas asocira leksema *drunk* ('opijen/a').

Ispitanici su prepoznali konceptualnu metaforu BITI SRETAN JE BITI PIJAN (engl. HAPPY IS BEING DRUNK) što je evidentno iz njihovih prijevoda *opijen/a srećom/radošću* i *opila me sreća*. U ovim prijevodima može se primjetiti primjena djelimične supstitucije gdje se umjesto lekseme *joy* ('zadovoljstvo/užitak') koristi leksema *sreća*. U nekim od ponuđenih prijevoda kao što su *pijana od užitka/zadovoljstva*, koje možemo smatrati doslovnim, nema supstitucije ali sam izraz nije najadekvatnije rješenje jer se osjeća preveliki uticaj izvornog jezika. Pored spomenute izvorne domene, ispitanici su također ponudili i druge izvorne domene u svojim prijevodima kao što su: domena SPREMNIK (LJUDSKO TIJELO JE SPREMNIK ZA EMOCIJE), što se može vidjeti iz prijevoda *ispunjen srećom*; te domena MALO DIJETE vidljiva u izrazu *sretna kao dijete*.

Sreća se u engleskom jeziku još konceptualizira kao neka vanjska sila koja utiče na nas u pozitivnom smislu što je evidentno iz sljedećeg primjera:

- (4) Feelings of happiness *hit her in waves*.
(doslovan prijevod: 'Osjećaji sreće su je pogađali u valovima.')

Ista konceptualizacija primjetna je u većini prijevoda koje su dali ispitanici, što dokazuje da su oni prepoznali konceptualnu metaforu ali su se pojedini odlučili za različitu leksičku realizaciju. Najadekvatniji prijevodi koji su i najbrojniji u analiziranom korpusu su *preplavljena osjećajem sreće* i *Osjećaj sreće ju je preplavio*. Jedan od ispitanika je išao korak dalje koristeći dodatnu frazu koja nije prisutna u izvornom jeziku, nudeći tako leksički bogatiji prijevod *Sreća je preplavila svaki dio njenog bića* dok se drugi odlučio dodati frazu *u valovima* (*preplavio u valovima*) prisutnu i u izvornoj frazi. U obje leksičke realizacije se sreća ilustrira kao prirodna vodena sila. Drugi prijevodi ističu izvorni domen (nedefinisane) vanjske sile u frazama poput *naleti sreće*, *sreća (nekoga) postepeno obuzima* ili *osjećaji sreće prevladaju (nekoga)*. Posljednja dva prijevoda se mogu povezati i sa drugom izvornom domenom PROTIVNIK jer preslikavanje uključuje našu fizičku nemogućnosti ili nesposobnost da se odupremo nečemu (ili nekome) što pokušava da nas savlada. Snažan uticaj izvornog jezika na ispitanike ogleda se u prijevodima *sreća pogađa / dolazi u talasima / valovima*. Tu se vidi da jezička kompetencija izvornog govornika nije bila dovoljna da nadjača uticaj izvornog jezika, što je rezultiralo neadekvatnim prijevodima.

Prethodni primjer ilustrira konceptualnu metaforu SREĆA JE PRIRODNA SILA (engl. HAPPINESS IS A NATURAL FORCE) pomoću koje sreću razumijemo kao nešto što je jače od nas. Sličnu konceptualizaciju možemo prepoznati u metafori SREĆA JE PROTIVNIK (engl. HAPPINESS IS AN OPPONENT) leksički realiziranu u narednom primjeru.

- (5) She was *seized by happiness*.
(doslovan prijevod: 'Ona je obuzeta srećom.')

Ono što je vrijedno spomenuti u vezi ovog primjera je da su svi ispitanici prepoznali da je izraz metaforički te i njihovi prijevodni ekvivalenti sadrže metaforičke izraze. Prijevod poput *obuzeta srećom* je dokaz da ista konceptualna metafora postoji i u ciljnom jeziku. Pored domene PROTIVNIKA, neki ispitanici su se odlučili za druge izvorne domene kao što je MATERIJU U SPREMNIKU. Tako se prijevodni ekvivalent *ispunjena srećom/radošću* smatra realizacijom metafore TIJELO JE SPREMNIK odnosno EMOCIJE SU SUPSTANCA U SPREMNIKU. Izraz koji snažnije oslikava ovo stanje je *prštala je od sreće* s naglaskom na nivo supstance u spremniku koji se mijenja pod prijetnjom pucanja spremnika. Druge izvorne domene koje su ispitanici koristili su (PRIRODNA) SILA (realizirana izrazom *preplavljena srećom*) i domena OPIJENOST (realizirana izrazom *opijena srećom*).

Sljedeći primjer je također dokaz da je emocija sreće plodno tlo za konceptualne metafore:

- (6) He is *happy as a horse in hay*.
(doslovan prijevod: 'Sretan je kao konj u sijenu.')

Iz prijevoda koje su ponudili ispitanici vidljivo je da su svi prepoznali emociju sreće kao ciljnu domenu. S druge strane, većina ispitanika se odlučila zamijeniti englesku izvornu domenu ŽIVOTINJA IZVORNOM DOMENOM DIJETE konceptualizirajući sreću kao iskustvo djeteta i ističući bezbrižnost ovog životnog doba. Ponudeni prijevodi su *sretan kao/poput malog djeteta, dijete u prodavnici igračka/slatkiša, dijete u pijesku* i slično. Pojedini ispitanici su se odlučili za druge izvorne domene koje također ističu bezbrižnost i sreću, realizirane izrazima kao što su *sretan kao bubreg u loju* i *sretan kao svoj na svome*, pri čemu drugim izrazom ističemo udobnost i slobodu koju osjećamo samo kad smo u svom domu. Samo je jedan od dvadeset ispitanika ponudio doslovan prijevod *sretan kao konj u sijenu*, što se objašnjava prevelikim uticajem izvornog jezika.

Iz svega navedenog može se zaključiti da za svaki analizirani primjer možemo pronaći kako adekvatne tako i neadekvatne prijevode. Neki se od njih nisu uspjeli oduprijeti uticaju izvornog jezika dok su drugi pronašli adekvatna i prikladna rješenja. Evidentno je da konceptualizacija igra ključnu ulogu u konstruiranju značenja i njihovoj leksikalizaciji u dva posmatrana jezika pri čemu različiti prijevodi koje su ponudili ispitanici pokazuju da se objektivno ista situacija može shvatiti na različite načine.

5. Zaključak

Istraživanje pokazuje da metaforički izrazi kojima se izražava sreća pred prevoditelja postavljaju niz zadataka. Na prvom je mjestu, svakako, svjesnost da se radi o metaforičkom izrazu te prepoznavanje konceptualnog metaforičkog preslikavanja iz izvornog u ciljni jezik. Nakon toga, svaki bi prevoditelj trebao aktivirati svoju kompetenciju izvornog govornika kako bi prijevod što više odgovarao ciljnom jeziku i ciljnoj kulturi.

Ukoliko je neki koncept više zajednički za izvornu i ciljnu kulturu, što se sigurno može reći za emocije, realno je očekivati da će njegova preslikavanja imati više sličnosti te će ga se stoga moći lakše prevesti. No upravo je ta sličnost ponekad izvorom problema i netačnih prijevoda jer prevoditelji (pogotovo oni bez dugog profesionalnog iskustva) pod prevelikim uticajem izvornog teksta ne uspijevaju aktivirati svoju kompetenciju izvornog govornika. Rezultat su konstrukcije u ciljnom jeziku koje izgledaju kao doslovan prijevod te ne prikazuju emotivno iskustvo kodificirano leksičkim jedinicama ciljnog jezika.

Razumijevanje principa kognitivne lingvistike i metaforičke konceptualizacije moglo bi rezultirati produktivnijim prijevodima koji će sadržavati metaforičke izraze funkcionalne u ciljnom jeziku. Temeljni kognitivno-lingvistički principi mogu pomoći da se prebrode barijere između kognitivnog i leksičkog aspekta prevođenja te na taj način dati nove informacije o povezanosti jezika i mišljenja. Rad može ponuditi smjernice za buduća istraživanja kako bi se približila konceptualna motivacija koja uslovljava upotrebu prevoditeljskih strategija u prevođenju metafora.

Literatura

- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010). *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Kövecses, Zoltan (1986). *Metaphors of Anger, Pride and Love*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kövecses, Zoltan (2000). *Metaphor and Emotion*. New York and Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, George, Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Mandelblit, Nili (1996). The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. In: Marcel Thelen and Barbara Lewandowska-Tomaszczyk

- (eds.), *Translation and meaning Part 3*. Maastricht: Universitaire Press, 482-495
- Pavlović, Nataša (2007). Directionality in Collaborative Translation Processes: A Study of Novice Translators. Unpublished Ph.D. Thesis. Universitat Rovira i Virgili.
- Rakić, M. Jelena (2014). Kulturološki aspekti konceptualizacije prototipičnih emocija u engleskom jeziku. Doktorska disertacija. Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Rojo, Ana, Ibarretxe-Antuñano, Iraide (eds.) (2013). *Cognitive Linguistics in Translation: Advances in some theoretical models and applications*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Schäffner, Christina (2004). Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics* 36, 1253–1269.
- Tabakowska, Elzbieta (1993). *Cognitive Linguistics and Poetics of Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Tirkkonen-Condit, Sonja (2002). Metaphoric expressions in the translation process. *Across Languages and Cultures Volume 3*, Number 1, 101-116.
- Toury, Gideon (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Adresa autora
Authors' address

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
Tihomila Markovića 1
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina
tanja.memisevic@untz.ba
jasmina.hanic@untz.ba

THE ROLE OF COGNITIVE LINGUISTICS IN METAPHOR TRANSLATION: EMOTION OF HAPPINESS

Summary

The paper analyses cognitive linguistic principles in translating emotion-related metaphorical expressions. Cognitive linguistics defines metaphor as understanding one conceptual domain (usually abstract) in terms of another (more concrete) domain. Since emotions are abstract concepts, metaphor has an extremely significant role in their understanding and conceptualizing which results in metaphor being omnipresent in everyday communication.

Translating metaphors is a considerable challenge, taking into consideration the fact that it includes both linguistic and extra-linguistic elements. Due to its complexity, translating metaphorical expressions can cause potential difficulties that can be overcome by certain strategies and methods. The analysis deals with the transfer of meaning of metaphorical expressions from one language into another, emphasizing source language influence on translator.

Key words: metaphor, metaphorical expression, translation, source language, target language

Larisa ĐAPO

Azamat AKBAROV

International Burch University, Sarajevo

BILINGVIZAM KAO ČINILAC U USVAJANJU POČETNOG ČITANJA I PISANJA NA BOSANSKOM JEZIKU

Istraživanje na temu „Bilingvizam kao činilac u usvajanju početnog čitanja i pisanja bosanskog jezika“ je provedeno u Međunarodnoj osnovnoj školi u Sarajevu gdje susrećemo djecu koja pričaju dva, a ne tako rijetko i tri jezika. Bilo nam je interesantno na koji način oni usvajaju čitanje i pisanje bosanskog jezika. Složenost problema se produbljuje imajući u vidu da većina djece počinje učiti pisati i čitati engleski i bosanski jezik, a djeca koja dolaze iz Turske i turski jezik u istom vremenskom periodu. Cilj istraživanja nam je bio da ispitamo da li postoje specifičnosti u učenju pisanja i čitanja bosanskog jezika kod te djece, ali također da utvrdimo kakve stavove imaju učitelji po pitanju bilingvizma.

Ključne riječi: bilingvizam, bosanski jezik, pisanje, čitanje

1. TEORIJSKI DIO ISTRAŽIVANJA

1. 1. Početno čitanje i pisanje

Čitanje i pisanje su postali neodvojivi od savremenog čovjeka i njihov značaj u životu jednog čovjeka je ogroman. U svijetu se danas štampa milioni knjiga, a one ljudima mogu biti dostupne ako posjeduju elemente pismenosti- ako znaju

čitati i pisati jezik kojim su napisane. Ne znati čitati znači biti daleko od duhovnog blagostanja koje pruža pisana riječ, biti intelektualno, socijalno, kulturno i tehnološki hendikepiran.

Početno čitanje i pisanje predstavlja jedan od najčešćih problema početnog obrazovanja u osnovnoj školi. Uspjeh u nastavi maternjeg jezika, kao i uopšte uspjeh u školi, zavisi i od toga kako je učenik savladao čitanje i pisanje.

„Početno čitanje i pisanje je područje nastave maternjeg jezika u osnovnoj školi. To je oblast koja ima specifične sadržaje, specifične ciljeve i zadatke u odnosu na druga područja ovog nastavnog predmeta“ (Hubjar, 1996, str. 22).

Osposobiti učenika da piše i čita predstavlja jedan od najtežih, ali i najljepših zadataka koji se postavljaju pred poziv učitelja. Međutim, pred nastavnika se postavlja još više zahtjeva ako uči dijete jezik koji nije njegov maternji i koji ne priča sa oba roditelja. Time se problemi još više uvećavaju, ali i izazov da dijete naučimo je snažniji i jača našu želju da svoj posao uradimo najbolje što možemo.

Čitanje podrazumijeva:

- a) perceptivno prepoznavanje grafičke strukture slova, te dosljednost i konstantnost u prepoznavanju strukture svih slova kao simbola,
- b) prepoznavanje glasova- slova u cjelinu sloga i riječi,
- c) razumijevanje značenja riječi, rečenica, teksta (Milatović, 1996).

„Pisanje je slovna, grafemska vizuelizacija sadržaja mišljenja i osjećanja, a pismo niz simbola koji u različitim kombinacijama simbolički reprezentuju sadržaj stvarnog i zamišljenog. Pisanje je voljna i veoma složena psihofiziološka vještina koju treba formirati, razviti i usavršavati u nastavnom procesu“ (Hubjar, 1996, str. 1).

Učenje čitanja i pisanja, naravno, zavisi od prirode jezika, kao i od niza drugih okolnosti, te, prema tome, nema velikih podudarnosti ni u programskim ni u metodičkim zahtjevima u različitim jezičkim područjima. Svaki nacionalni program čitanja i pisanja unosi nešto specifično, nešto od svog stila življenja i shvatanja (Mioč, 1996). Ipak, u svim programima se ističe velika kulturna, društvena i socijalna uloga čitanja i pisanja. Učenje čitanja i pisanja znači uzdizanje kulturnog nivoa učenika, širenje njegovog opšteg obrazovanja, razvijanje osjećanja za lijepo i ljubavi prema knjizi.

1.2. Činioci koji utiču na početno čitanje i pisanje

„Trajanje, kvalitet i metodička organizacija pripreme za početno čitanje i pisanje zavise od sljedećih činilaca:

- a) strukture odjeljenja s obzirom na hronološku dob i sposobnost učenika,
- b) prethodnih znanja učenika,
- c) uočenih teškoća u govornom izrazu pojedinih učenika, teškoća vezanih za bilingvizam, odnosno teškoća vezanih za preorijentaciju na maternji jezik kod djece koja su boravila i pohađala nastavu u inozemstvu,
- d) nastavnog plana i programa, koncepcije udžbenika početnog čitanja i pisanja,
- e) broja učenika koji ponavljaju razred,
- f) stručne i didaktičko- metodičke osposobljenosti učitelja i njegovog profesionalnog iskustva,
- g) objektivnih okolnosti u kojima se odvija rad škole, odnosno odjeljenja prvog razreda i bogatstva nastavnih srestava kojima raspolaže škola“ (Hubijar, 1996, st.69).

Uspjeh u nastavi početnog čitanja i pisanja zavisit će od ovih faktora. Kao što se vidi i bilingvizam je jedan od njih. U kolikoj mjeri će uticati znanje jednog ili više stranih jezika na usvajanje početnog čitanja i pisanja zavisit će od dosta okolnosti, a prije svega od motivacije djeteta da savlada gradivo, podrške roditelja i razumijevanja učitelja.

1.3. Bilingvizam

Termin bilingvizam može se definisati različito. Dok za neke bilingvizam predstavlja podjednaku sposobnost komuniciranja na dva jezika, za druge on znači sposobnost (pojedince, skupine) da komunicira na dva jezika, ali s mogućnošću izuzetnih vještina samo u jednom od ta dva jezika (Kangas, 1991).

Dvojjezičnost (bilingvizam, lat. bilinguis) definira se kao sposobnost pojedinca, grupe ili naroda da se služi sa dva jezika bez vidljive veće sklonosti za jedan od njih. Pri govoru o bilingvizmu potrebno je razlikovati nekoliko termina:

- Ranim bilingvizmom smatra se usvajanje oba jezika do četvrte godine, a kasnim bilingvizmom usvajanje drugog jezika poslije četvrte godine života.
- Simetrični bilingvizam označava podjednako poznavanje oba jezika, dok asimetrični označava slabije poznavanje drugog jezika (pasivni bilingvizam i nereceptivni bilingvizam).
- Bilingvizam se dijeli i na socijalni ili društveni, koji obuhvaća neku društvenu grupu na određenom prostoru i individualni, koji predstavlja pojedinačne izolirane pojave.

Djeca ne moraju biti podjednako vješta u oba jezika. Dok jedan od njih bolje upotrebljavaju, drugi možda bolje razumiju, odnosno dok su u jednom aktivni govornici, u drugom su pasivni. Miješanje tih jezika bit će manje, ukoliko dijete jedan jezik uči stalnim razgovorom s majkom, a drugi isključivo s ocem.

Postoje različite teorije kako dijete najbolje „učiti“ da istovremeno koristi dva jezika. Mnogi se znanstvenici slažu da će dijete koje je istovremeno izloženo dva jezika u ranoj životnoj dobi prirodno naučiti (služiti se njima) koristiti oba jezika. Također, za očekivati je da će djeca prolaziti kroz periode miješanja oba jezika, te posuđivanja rječnika (riječi) iz drugog jezika kako bi izrazili neke svoje ideje, a ponekad će se to dogoditi i u istoj rečenici (Kangas, 1991).

To se događa, jer rječnik (odnosno riječ) može postojati u jednom jeziku, ali ne i u drugome. Ili riječi jednog jezika mogu pratiti poruku koja nije lako prevodiva u drugom jeziku. Podjela među ta dva jezika odvijati će se postepeno. Ipak, javljat će se periodi kada će jedan jezik biti upotrijebljen češće nego drugi.

Neki teoretičari ističu da je najbolje ako dijete uči oba jezika istovremeno i u što ranijem periodu života. Oni smatraju da ukoliko mu se drugi jezik „predstavi“ u kasnijoj predškolskoj dobi, u vrijeme kada je dijete već usvojilo i ovladalo osnovama prvog jezika mogu nastati ozbiljniji problemi. Na drugoj strani neki znanstvenici vjeruju da ukoliko se drugi jezik „predstavi“ djetetu u vrijeme dok prvi jezik nije potpuno usvojen, tj. u vrijeme dok dijete nije njime potpuno ovladalo, razvoj tog prvog jezika može biti usporen, pa čak i regresivan. Jedan od razloga postojanja ovako oprečnih mišljenja je sigurno ovisan o kompleksnosti samog problema. Svako bilingvalno dijete je u potpunosti različito od ostalih po svojim sposobnostima, kulturnom uticaju, jezicima kojima je izloženo i drugim osobenostima.

1.4. Jezik

Da bismo uopće govorili o bilingvizmu (dvojezičnosti), trebamo definisati jezik. *„Jezik je veoma složen sistem znakova (sa pravilima za njihov izbor, kombinovanje i upotrebu) pomoću kojih se ljudi u određenoj društvenoj zajednici međusobno sporazumijevaju, iskazuju jedni drugima svoje misli i osjećanja i obilježavaju se kao pripadnici upravo te zajednice, ili pak ove ili one društvene grupe u okviru nje“ (Šipka, 2005, str. 17).*

Jezik je sistem simbola pomoću kojeg pojedinac opisuje kako vanjski, realni svijet koji ga okružuje, tako i svoj unutarnji svijet, ali i njihov međusobni odnos. Važnost jezika proizlazi iz same činjenice da ga pojedinac uči i koristi u zajednici s drugim ljudima, te da je on najvažniji instrument za formiranje pojmova (Filipović, 1998).

1.5. Maternji jezik

Vjerojatno većina ljudi u svijetu danas bez teškoća određuje svoj maternji jezik, ali vrlo malo ljudi razmišlja o tome koje kriterije primjenjuju kada za neki jezik kažu da je to njihov maternji jezik. Laički, maternji jezik bi bio onaj jezik koji dijete prvo nauči ili jezik koji dijete najbolje zna, najbolje koristi, jezik s kojim se osoba identificira. Nerijetko bi njegov slobodni prevod glasilo i ovako – jezik kojim govori majka, s tim da se pod majkom nužno ne mora misliti na biološku, već na osobu koja će uspostaviti trajnu jezičku komunikaciju s djetetom.

Po nekim kriterijima maternji jezik je jezik na kojem mislimo, sanjamo i računamo, budući da sve te funkcije spadaju u onu vrstu koja se usvaja u prvom jeziku, pa se i dalje rade na tom jeziku, iako i drugi jezici kasnije mogu za nekoga postati isto tako važni ili još možda i važniji.

Međutim, postoje i složenije situacije tako da dijete može imati roditelje koji govore različite maternje jezike, a svaki od njih podjednako usmjerava svoju pažnju i govori s djetetom na svom jeziku, dijete će odrastati sa dva jezika, koja će učiti istovremeno, pa će tako imati dva maternja jezika. Dijete koje ima dva maternja jezika, trebalo bi podjednako dobro znati oba jezika (balansirana dvojezičnost) i da svaki jezik zna isto tako dobro kao i monolingvalni govornik. U doba razvoja govora, ta djeca počinju manje-više istovremeno i ravnopravno usvajati dva različita jezika. Djeca koja odrastaju u dvojezičnom okruženju usvajaju oba jezika na isti način kao što bi usvajala i jedan jezik.

Uticaj stranog jezika na maternji u djece kod kojih još nije učvršćena cjelovita struktura maternjeg jezika može biti vrlo snažan (Prebeg-Vilke, 1977). Strani jezik za djecu mlađeg uzrasta u određenim psihosocijalnim i komunikativnim uslovima može imati dominantnu ulogu, može u određenoj mjeri potisnuti maternji jezik. Međutim, ukoliko se uslovi promijene, maternji se jezik može brzo revitalizirati ili "reanimirati".

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Istraživanjem se želi otkriti da li djeca kojoj bosanski jezik nije maternji jezik pokazuju specifičnosti i probleme u usvajanju početnog čitanja i pisanja bosanskog jezika. Fokusirat ćemo se na tri skupine djece:

- a) Prvoj skupini djece pripadaju djeca kojoj je turski maternji jezik.
- b) Drugoj skupini pripadaju djeca sa kojom su roditelji razgovarali na različitim jezicima s obzirom da i roditelji imaju različito porijeklo i jezike, npr. majka govori francuski, a otac albanski jezik.

- c) Trećoj skupini pripadaju djeca kojoj je bosanski maternji jezik i koja će poslužiti za poređenje s učenicima prve i druge skupine.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Ispitati da li djeca kojoj bosanski jezik nije maternji imaju teškoća u usvajanju čitanja i pisanja na bosanskom jeziku i koje su specifičnosti tih teškoća u odnosu na teškoće čitanja i pisanja učenika čiji je maternji jezik bosanski.

ZADACI ISTRAŽIVANJA

1. Ispitati koje teškoće u usvajanju bosanskog jezika, čitanja i pisanja imaju učenici čiji je maternji jezik turski.
2. Da li postoje i koje su pogreške u usvajanju bosanskog jezika, čitanja i pisanja kod učenika koji su do polaska u školu komunicirali na dva strana jezika?
3. Evidentirati teškoće čitanja i pisanja učenika čiji je maternji bosanski jezik i uporediti s teškoćama učenika čiji je maternji jezik neki od stranih jezika.
4. Ispitati stavove nastavnika o bilingvizmu.
5. Ispitati stavove učenika o bosanskom jeziku.

OPĆA HIPOTEZA

U procesu usvajanja čitanja i pisanja pokazaće se razlike u uspjehu i prisutnim teškoćama između učenika čiji je bosanski jezik maternji i učenika čiji je maternji jezik neki od stranih jezika.

POSEBNE HIPOTEZE

1. U čitanju i pisanju učenika čiji je turski maternji jezik pojavit će se teškoće koje nisu svojstvene učenicima kojima je bosanski jezik maternji jezik.
2. U čitanju i pisanju učenika sa kojima su roditelji razgovarali na različitim jezicima pojavit će se teškoće koje nisu svojstvene djeci kojoj je bosanski maternji jezik.
3. U čitanju i pisanju učenika čiji je bosanski maternji jezik pojavit će se teškoće koje će biti različite u odnosu na učenike kojima je bosanski nematernji jezik.
4. Učitelji će smatrati da je dvojezičnost prednost u procesu obrazovanja.
5. Učitelji će imati pozitivna iskustva u radu s dvojezičnom djecom.

UZORAK

Uzorak su činili: sedam učenika čiji je turski maternji jezik, pet učenika koji su učili različite jezike do polaska u školu i sedam učenika čiji je bosanski jezik maternji.

Sva djeca su pohađala drugi razred u Međunarodnoj osnovnoj školi u Sarajevu.

METODE ISTRAŽIVANJA: metoda teorijske analize, metoda analize sadržaja, empirijska neeksperimentalna metoda, deskriptivno- analitička metoda.

POSTUPCI: anketiranje i procjenjivanje.

INSTRUMENTI: upitnik za intervju za djecu i učitelje, test pisanja i ček lista za učitelje, test čitanja i razumijevanja, kao i ček- lista za učitelje.

3. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

3.1. INTERVJU ZA NASTAVNIKE, ANALIZA ODGOVORA

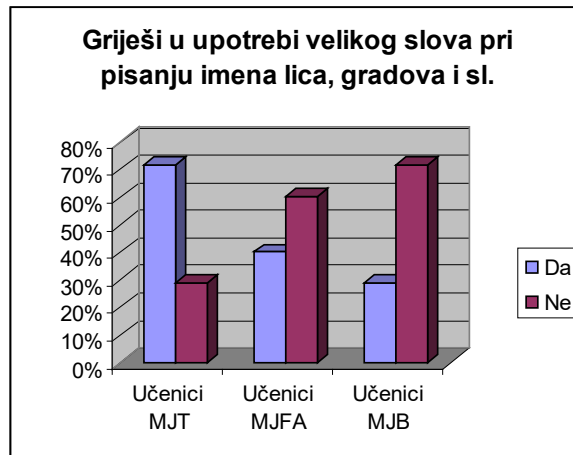
Iz analize rezultata smo potvrdili našu hipotezu da će postojati razlike u poteškoćama. Međutim, nije zanemarljiv i broj učitelja koji tako ne smatraju, kao i onih koji smatraju da to zavisi od djeteta ili od nekih drugih okolnosti. Učitelji su imali dosta jedinstven stav da su najčešći problemi koji se javljaju u učenju bosanskog jezika kod učenika kojima bosanski nije maternji jezik vezani za nerazumijevanje pročitano g teksta, mnoštvom nepoznatih riječi, interpretaciji pročitano g teksta kao i reprodukciji istog. Istaknut je i problem nepravilno g izgovora i pisanja što se odražava na čitanje i pisanje. Najveći problem kod učenika koji uče čitati i pisati bosanski jezik u starijim razredima su padeži, rod, broj, imenice i uopšteno gramatika. Učenici koji počnu učiti bosanski jezik u prvom razredu pokazuju znatno bolje rezultate u početnom čitanju i pisanju nego učenici koji to počnu u starijim razredima. Konstantno je prisutan problem nerazumijevanje riječi. Kao najveću poteškoću u radu sa učenicima učitelji navode ne posjedovanje adekvatnih udžbenika za učenike koji počinju učiti bosanski jezik, nerazumijevanje riječi i tekstova.

3.2. DISKUSIJA NA ODGOVORE UČENIKA

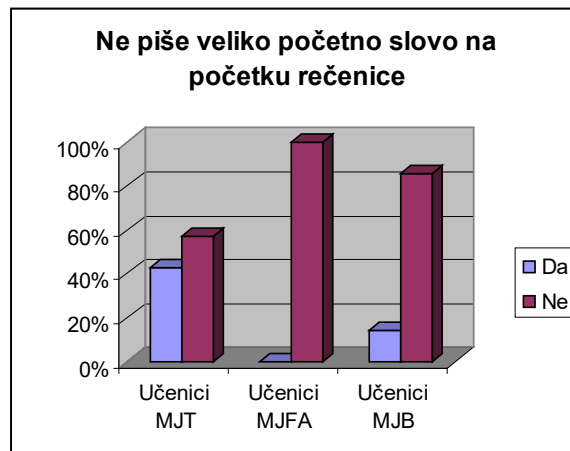
U toku istraživanja jedan od ciljeva je bio i da se utvrde stavovi učenika po pitanju učenja bosanskog jezika. Iz odgovora kojih smo dobili može se zaključiti da svi učenici vole da uče bosanski jezik, da smatraju da je zanimljiv i da nije težak. Veoma je bitno što velika većina njih smatra da su uspješni u učenju što je vrlo bitno za njihovo samopouzdanje, a takođe i želju za učenjem. Zaključujemo da učenici sa zanimanjem uče bosanski jezik i da je prisutna želja za učenjem.

3.3. TEST PISANJA- ANALIZA REZULTATA

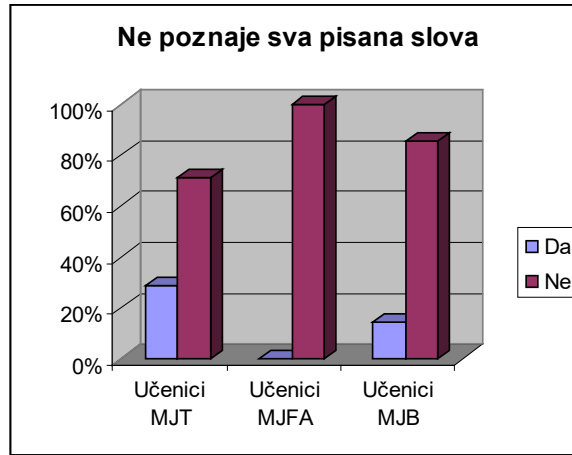
MJT- maternji jezik turski MJB- maternji jezik bosanski
MJFA...- maternji jezik francuski ili albanski ili engleski

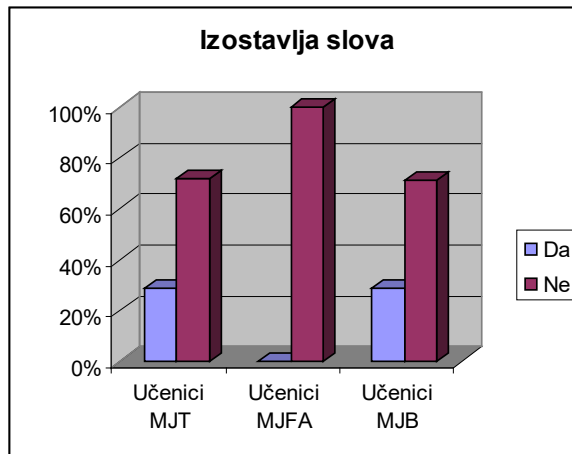
Najbolje rezultate su postigli učenici kojima je bosanski maternji jezik, potom učenicima kojima je maternji jezik neki od stranih jezika, a potom učenicima kojima je maternji turski jezik.

Najbolje rezultate su postigli učenici kojima je neki strani jezik maternji jezik. Pisanje velikog slova na početku rečenice je prisutno u svim svjetskim jezicima tako da je ovo pravilo bilo poznato ovoj djeci i iz njihovih jezika. Dobre rezultate ostvarili su i učenici kojima je bosanski maternji jezik kao i učenici kojima je maternji jezik turski jer je više od polovine djece pravilno napisalo.

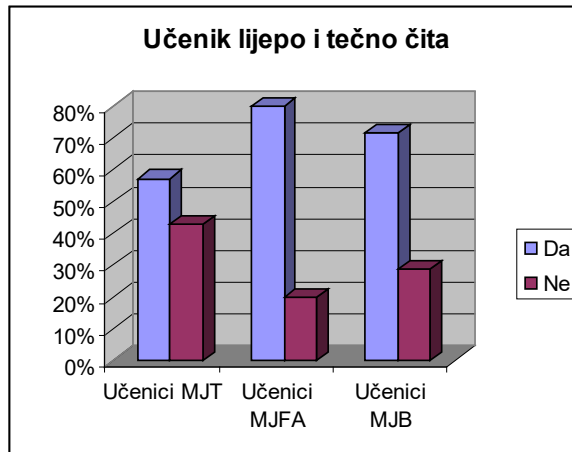
Svi učenici kojima je maternji jezik neki od stranih jezika poznaju pisana slova tako da je ova kategorija učenika postigla najbolje rezultate. Potom slijede učenici kojima je bosanski maternji jezik i na kraju kategorija učenika kojima je turski maternji jezik. Mora se istaći da je vrlo mali broj učenika koji još uvijek ne poznaju sva slova.

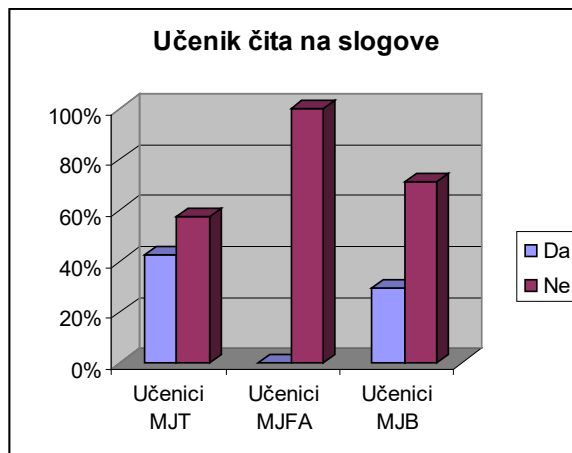
Prilikom pisanja najmanje učenici kojima je maternji neki strani jezik izostavljaju slova tako da se može primijetiti da su vrlo oprezni prilikom pisanja.

Izostavljanje slova kod učenika kojima je bosanski maternji jezik i učenika kojima je maternji turski jezik je istovjetan.

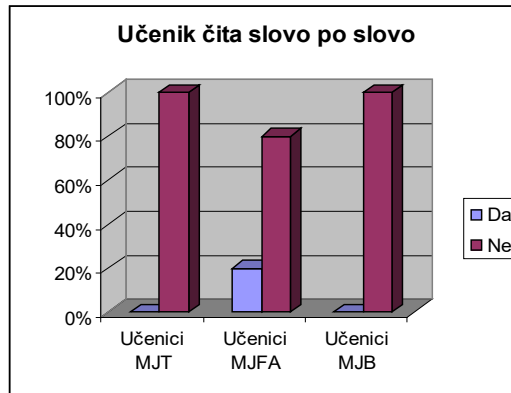
3.4. ANALIZA TESTA ČITANJA

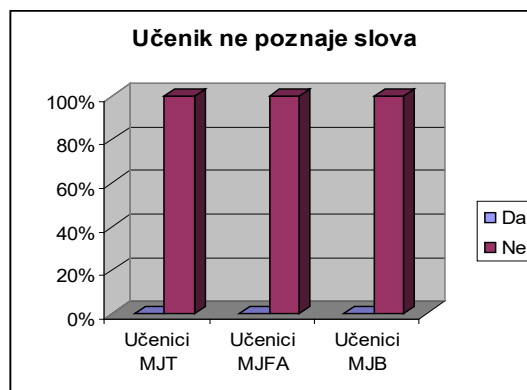
Najbolje rezultate su postigli učenici kojima je maternji jezik neki od stranih jezika. Ovaj podatak se podudara sa stavom učenika ove kategorije koji su izrazili mišljenje da im je najdraže čitati. Očito da postižu i najbolje rezultate upravo u ovoj oblasti. Zanimljivo je da su i neki učitelji naglasili da upravo čitanje najbolje savladaju učenici kojima bosanski nije maternji jezik.

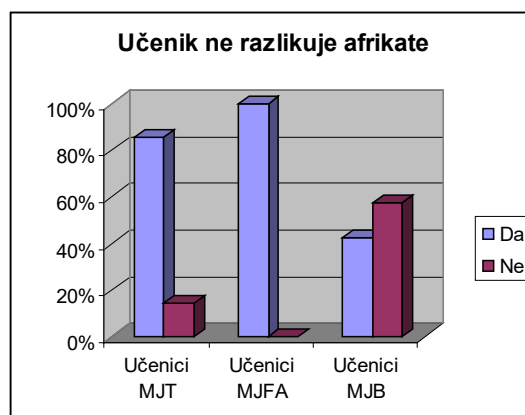
Izuzetno dobre rezultate su postigla djeca kojima je maternji jezik neki od stranih jezika jer nijedno dijete iz ove kategorije ne čita na slogove.

Samo jedan učenik iz kategorije maternji jezik neki strani jezik je čitao slovo po slovo. Ostala djeca u toku čitanja nisu rastavljala riječi čitajući slovo po slovo.

Svi učenici su poznavali sva slova. Učenici su imali dovoljno vremena da nauče slova s obzirom da u toku nastave imaju dovoljno časova da ih savladaju (sedam časova dnevno).

Svi učenici kojima je maternji jezik neki od stranih jezika imaju problema s afrikatima kao i većina učenika kojima je turski maternji jezik. Najbolje rezultate postižu učenici kojima je bosanski maternji jezik.

3.5. ANALIZA TESTA PISANJA I RAZUMIJEVANJA PROČITANOG

Učenici su imali zadatak da pročitaju basnu Vjeverica i vuk i da punim rečenicama odgovore na pet postavljenih pitanja. Rezultate koje smo dobili smo predstavili pojedinačno. S obzirom na nemogućnost predstavljanja istih zbog prostorne ograničenosti iznijet ćemo samo zaključke.

Poredeći odgovore ovih učenika sa učenicima kojima je bosanski jezik maternji možemo uočiti da su ovi odgovori dati u prostim rečenicama bez imenskih i glagolskih dodataka što nije slučaj sa odgovorima učenika kojima je bosanski maternji jezik.

Vrlo je zanimljivo da su neki učenici, koji prilikom vježbe lijepog pisanja nisu imali nikakve greške, ovom prilikom zaboravljali na veliko slovo na početku rečenice, kao i na tačku na kraju. Pored ovih poteškoća, susrećemo i one koje su svojstvene i učenicima kojima je bosanski jezik maternji, npr. greške u pisanju afrikata.

Osnovne karakteristike pisanja učenika kojima je bosanski maternji jezik su:

1. svi učenici su razumjeli tekst i niko nije zapazio nepoznate riječi,
2. svi učenici su odgovarali punom rečenicama,
3. odgovori su bili jasni i razumljivi sa redom riječi koji je svojstven bosanskom jeziku,
4. rečenice su bile prosto proširene ili složene,
5. većina učenika je pisala veliko slovo na početku rečenice, kao i tačku na kraju rečenice.
6. bilo je vrlo malo pravopisnih i gramatičkih grešaka.

4. ZAKLJUČAK

1. Analiza rezultata koju smo dobili je pokazala da se u procesu usvajanja čitanja i pisanja bosanskog jezika pokazuju razlike u uspjehu i poteškoćama između učenika kojima je bosanski maternji jezik i učenika čiji je maternji jezik neki od stranih jezika. Time je potvrđena naša glavna hipoteza.

2. Podhipoteza da će se u čitanju i pisanju učenika čiji je maternji jezik turski pojaviti teškoće koje nisu svojstvene učenicima kojima je bosanski jezik maternji

se pokazala tačna. Naime, spomenuti učenici su najčešće griješili u upotrebi roda, broja i padeža što se ne dešava učenicima kojima je maternji bosanski jezik. Većina učenika ne piše pravilno, griješi u upotrebi velikog slova, ne piše veliko slovo na početku rečenice, prave greške u afrikatima, izostavljaju slova i ne poznaju sva pisana slova.

3. Sljedeća podhipoteza koja se odnosi na specifičnosti u čitanju i pisanju učenika kojima je maternji jezik neki od stranih jezika se pokazala opravdana. Međutim, ta razlika nije uvijek bila na štetu učenika kojima je maternji jezik neki od stranih jezika. Naime, analizom testa čitanja bosanskog jezika došli smo do rezultata koji ukazuju da djeca koja poznaju više stranih jezika postižu bolje rezultate u čitanju od učenika kojima je bosanski maternji jezik. Ako poredimo pravila čitanja npr. bosanskog jezika i engleskog jezika doći ćemo do zaključka da je bosanski mnogo lakše čitati. Uglavnom se čita onako kako piše, što nije slučaj sa većinom stranih jezika. Vjerovatno zbog ove činjenice učenici kojima bosanski nije maternji jezik su uspješniji.

Ova kategorija učenika je takođe pokazala najbolje rezultate u poznavanju slova, kao i prepisivanju teksta.

4. Učenici kojima je bosanski maternji jezik pokazuju, kao i ostale kategorije učenika, poteškoće u učenju bosanskog jezika. Te specifičnosti su ponekad iste kao i kod učenika kojima bosanski nije maternji jezik (greške u upotrebi velikog slova, greške u afrikatima, izostavljanje slova). Najčešće poteškoće koje se javljaju kod učenika kojima bosanski nije maternji jezik, a koje ne susrećemo kod učenika kojima je bosanski maternji su:

1. nepravilno korištenje broja, roda i padeža imenica,
2. red riječi koji nije svojstven bosanskom jeziku,
3. pisanje imenica velikim slovom,
4. nerazumijevanje riječi (neveseo),
5. pisanje slova koja ne pripadaju bosanskom (vjevericy),
6. akcent koji nije svojstven bosanskom jeziku.

5. Ispitujući stavove učitelja dobili smo podatke koji su nam ukazali koliko je bitno naglasiti individualnost svakog djeteta i kako prilikom posmatranja ovog problema moramo imati u vidu okolnosti u kojima se nalazi dijete. Upravo zbog toga rezultati koje smo dobili mogli bi se ograničiti na ovu skupinu učenika, a nikako generalizirati.

6. Učitelji su odgovorili da učenici mogu istovremeno učiti maternji i strani jezik, ali da ti učenici imaju teškoća i da učenici ponekad ne savladaju sve što

je programom predviđeno iz prostog razloga što je pravljen za učenike kojima je bosanski maternji jezik. Ipak, mada ne često, postoje učenici koji to uspiju. Učenici kojima bosanski nije maternji jezik imaju poteškoća, ali to možemo reći i za učenike kojima jeste bosanski maternji jezik. I oni imaju poteškoća, ponekad su one drugačije od onih kojih imaju učenici kojima bosanski nije maternji jezik, ali ponekad su i iste. Ponekad učenici kojima nije bosanski jezik maternji pokazuju bolje rezultate od učenika kojima jeste. Međutim, posmatrajući individualni napredak i trud koji ulože učenici može se reći da učenici postignu zavidan rezultat u učenju bosanskog jezika. Razlog što učitelji i pored toga smatraju da djeca mogu učiti i bosanski i neki drugi jezik jeste što vremenom ta djeca postignu veliki napredak i u nekoj fazi učenja se i izjednače (rijetko, ali ipak se dešava i prestignu) učenike kojima je bosanski jezik maternji jezik.

7. Intervjuisanjem učenika dobili smo saznanje koje nas upućuje na pozitivan stav prema učenju bosanskog jezika. Svi vole da uče, većina njih smatra da su uspješni i zainteresovani su za raznovrsne sadržaje.

8. Rezultati ukazuju na potrebu postojanja adekvatnog udžbenika bosanskog jezika za djecu kojoj bosanski nije maternji jezik, a koja žele da nauče bosanski jezik. Ovakav udžbenik bi bio i najbolji poklon koji bi naša domovina mogla da uruči ljudima koji su sticajem okolnosti postali naša dijaspora i koji žele da nauče svoju djecu njihovom maternjem jeziku. Vjerovatno bi ovaj udžbenik smanjio broj roditelja koji nisu zainteresovani da njihova djeca uče bosanski jezik i povećao broj ljudi koji bi usljed poznavanja našeg jezika bolje upoznali našu kulturu i tradiciju i time više poštovali zemlju u kojoj živimo.

Literatura

- Filipović, R. (1998). *Teorija jezika u kontaktu*, Školska knjiga, Zagreb
- Hubjar, Z. (1996). *Usvajanje simbolike i strukturnih elemenata usmenog i pisanog govora*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo
- Kangas, T.S. (1991). *Bilingvizam, da ili ne*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Milatović, V. (1996). *Metodika nastave početnog čitanja i pisanja*, Priručnik za studente učiteljskih fakulteta, Dečje novine
- Mioč, J. (1996). *Nastava početnog čitanja i pisanja po kompleksnom metodu*, Priručnik za učitelje i studente učiteljskog fakulteta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Prebeg-Vilke, M. (1977). *Uvod u glatodidaktiku*, Teorija nastave stranih jezika s posebnim obzirom na engleski jezik, Školska knjiga, Zagreb

- Šestić, L. (1981). *Engleski jezik p,t,k*; Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo
- Šipka, M. (2005). *Kultura govora*. Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo

Adresa autora
Author's address

International Burch University
Francuske revolucije bb, Ilidža
71210 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
larisadapo@yahoo.com
azamatakbar@yahoo.com

BILINGUALISM AS A FACTOR AT DEVELOPING READING AND WRITING SKILLS IN THE BOSNIAN LANGUAGE

Summary

Language” was conducted at the International Primary School in Sarajevo, where we met children who often speak two and occasionally three languages. How they acquire and master the language is interesting, and in particular, how they acquire the beginning level reading and writing skills of the Bosnian language. This study attempted to determine whether bilingual students were more proficient or less proficient than monolingual students at developing reading and writing skills in the Bosnian language.

Key words: bilingualism, Bosnian language, reading, writing

Melida TRAVANČIĆ

Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj

SARAJEVSKI ATENTAT U POEMI „IZ SRPSKOG RATNOG BUKVARA“ TOMISLAVA MARKOVIĆA: DEMASKIRANJE SRPSKE MITOLOGIJE

Sarajevski atentat i njegov izvršilac Gavrilo Princip predmet su mnogih književnih djela (kao i ostalih umjetnosti: muzika, slikarstvo, film) već stotinu godina. Unutar ovoga rada posmatraju se poetske interpretacije Gavrila Principa, odnosno kako se ova ličnost, kao i čin izvršenja atentata odrazili u poeziji, te način na koji je, i u kojoj mjeri isprepleten historijski i književni diskurs. Kroz ovaj rad želi se skrenuti pažnja na različite interpretacije Sarajevskog atentata i Gavrila Principa unutar srpske književnosti. Osnovna podjela djela nastalih kao refleksija atentata i književnih interpretacija Gavrila Principa jeste: s jedne strane to su književnici/djela koji su upotrijebili književnost kao medijum za projekciju i afirmaciju onoga što smatraju povijesnom istinom, a s druge strane književna djela koja su taj povijesni događaj imala za inspiraciju, a zadržala estetsko-etički dignitet ne postajući sluškinjom bilo kakve ideologije.

Ključne riječi: Gavrilo Princip, heroj, žrtva, figure sjećanja i pamćenja, historijski diskurs, mit

1. Uvod

Tema Sarajevskog atentata itekako je prisutna i značajna u sadašnjosti i to ne samo zbog svoje relativne blizine, nego i svoga epohalnoga značaja. Prije svega, ova

tema još uvijek, djeluje na balkansku povijest, posebno nakon raspada Jugoslavije, proicirajući forme povijesnog pamćenja. U historiji jednog naroda i njegovoj kulturi postoje pojave koje su obilježile neko razdoblje i/ili društveni kontekst, te su takvi povijesni događaji podvrgnuti interpretacijama i reinterpetacijama u obliku rasprava, studija, historijskih spisa, ali i u književnoumjetničkoj transformaciji. Takvi događaji formiraju kulturno/kolektivno pamćenje. Jedan od izrazito značajnih događaja jeste i Sarajevski atentat koji ni stotinu godina poslije nije prestao da okupira znanstvene istraživače (prvenstveno historičare), isto tako ni književnike koji u mladim atentatorima nalaze inspiraciju za svoja literarna ostvarenja. O Sarajevskom atentatu i njegovim učesnicima pisalo se mnogo, na bogat i raznovrstan način ovaj događaj prikazivan je u književnosti, i u njoj je, kao i u nekim drugim umjetnostima, ostavio dubokog traga. Postoji iznimno veliki broj djela nastalih na tu temu - od poezije, pripovjedaka, romana i drama, kao i graničnih formi kakve su memoari, te autobiografije preživjelih učesnika atentata (pripadnika Mlade Bosne). Preciznije, ovaj događaj bio je tematsko-motivskom okosnicom svih književnih vrsta, u kojima je u prvom planu preplet historijskog i književnog diskursa.

Kada se govori o interpretacijama Gavrila Principa, ne samo u književnosti nego i mnogo širim praksama, između ostalih i u javnomedijiskim, nemoguće je ne susresti se s „vječno“ prisutnim pitanjem: *heroj ili terorista?* „Čitanje“ i interpretacije Principa temeljene na postavkama heroj ili terorista obuhvataju širi društveni kontekst, uključujući kulturološko, preko nacionalnog i nacionalističkog, do ideološkog i političkog. U srpskoj književnosti, koja nas prvenstveno i zanima, nailazimo samo na primjere heroizacije Principa, on je simbol junaštva, onaj koji žrtvuje sebe za dobrobit drugih. Prije svega, njegov čin se tretirao i tretira kao čin borbe za slobodu, te je u takvoj optici opčinjavajuća njegova hrabrost i spremnost na smrt neposredno poslije atentata, a egzistira i poistovjećivanje sa činom Gavrila Principa, pripisujući mu odlike epskih junaka. Tako se kroz priču o malom i nemoćnom koji postaje veliki i jak, te koji izvrši atentat u ime slobode, stvarao uzor iz prošlosti, pa se na takvoj postavci nastojala izgraditi herojska slika nacionalne historije. Gavrilo Princip dolazi iz malog naroda i sa grupom mladića suprostavlja se *drugome* - koji se projicira i doživljava kao osvajač, i stoga neprijatelj, a Princip je u tome neko ko se žrtvuje za dobrobit kolektiva i zato vremenom stiče status nacionalnog heroja. Predmet ovoga rada jeste interpretacija Sarajevskog atentata i njegovog izvršioca Gavrila Principa unutar srpske književnosti (poezije), u kojoj ovaj historijski događaj zauzima posebno mjesto. U književnosti jasno se uočava promjena odnosa prema Sarajevskom atentatu i njegovom izvršiocu, zavisno od društvenog i ideološkog konteksta. Na primjeru ovog događaja, odnosno, njegovoj transformaciji u književnosti, pratimo proces promjene i reinterpetacaije povijesti, kao i oblikovanje identiteta i kulturalnog pamćenje. Kada govorimo o poeziji, unutar srpskog kolektiva, treba naglasiti da je doista veliki broj djela o ovom atentatoru.

Mnogobrojni istaknuti srpski pjesnici (pripadnici različitih generacija, u različitom vremenskom kontekstu) napisali najmanje jednu, a ima ih koji su napisali i po dvije - tri pjesme o Principu, ili pjesmu s posvetom Principu - uvijek i isključivo smatrajući ga kolektivnim herojem. Istraživanjem smo došli do podatka da postoji više od stotinu pjesama u slavu Principu, bilo da se radi o literarnim ostvarenjima ili da su posrijedi pjesme nastale u narodu koje su prenošene usmenim putem i izvođene uz gusle.¹

Unutar srpske književnosti i kulture posebno mjesto zauzima herojska naracija, njegovana još od romantizma (najefektnije predstavljena epskom književnošću), sada samo sa drugim izdvojenim ličnostima i njihovim interpretacijama, u koje se uključuje tradicija i simboli srpske duhovnosti. Ranije su heroji imali neke natprirodne moći, dok je Gavrilo Princip *čovjek iz naroda*, svima blizak - time se još više naglašava njegova vrijednost i usmjeravaju buduće generacije, implicitno ih pozivajući na herojska djela. Herojska kulturna paradigma utemeljila je monumentalističko tumačenje povijesti, a heroju pripisala oslobodilačku i emancipatorsku ulogu. Ovako konstruiran nacionalni heroj koji je sada otjelovljen u liku atentatora Gavrila Principa ne mijenja temeljni model pamćenja povijesti, ali za razliku od heroja iz romantizma, on služi drugačijim ideološkim naracijama. Kroz njegov lik sabrane su sve kolektivne ideje, ideja poraza neprijatelja i proces oslobođenja, a on je izdvojen kao realizator tih ideja, jedini koji se usuđuje glasno pokazati svoje nezadovoljstvo. Gavrilo Princip nije samo neko ko je porazio neprijatelja, nego je za dobrobit drugih žrtvovao vlastiti život. Da bi se konstruirala figura heroja mora se izraditi i slika *Drugog* koji u kolektivnoj memoriji funkcionira kao dehumanizirani neprijatelj, tako da se i ubistvo, koje u etičkom smislu jeste zločin (ma kakav da je razlog), u ovom kontekstu slavi, jer Gavrilo Princip ubija neprijatelja i time se, u kolektivnoj svijesti, oslobađa moralne odgovornosti. Ovako formiran diskurs zauzima sve više prostora, jer herojska naracija služi za stvaranje osjećaja pripadnosti kolektivu, stvarajući/ učvršćujući identitet, dok, s druge strane, služi ideološkoj manipulaciji. Gavrilo Princip danas funkcionira kao nacionalni heroj i jedan od nosilaca simboličkih znakova srpskog kolektivnog identiteta. Stvaranjem herojske naracije srpski kolektiv nastoji zanemariti istinske ideje za koje se Princip borio, kao i njegovo opredjeljenje, prisvajajući ga i čineći od njega isključivo srpskog heroja, koji služi kao moralni uzor kolektivu. Potreba za ovakvim interpretacijama je sasvim jasna: opravdava i poziva na borbu protiv neprijatelja (pa bio on stvaran ili (često) imaginaran), služi

¹ U antologiji naslovljenoj *Pobunjeni anđeo* priređivač Milenko Stojičić donosi 64 pjesme koje govore o Gavrilu Principu, uvid u knjigu imali smo u rukopisnoj verziji, jer se čeka njeno štampanje. 2014. godine objavljen je izbor poezije koji su priredili Dragan Hamović i Vladimir Dimitrijević naslovljen *Spomen Principu: izbor iz poezije mladobosanaca i srpske poezije o Gavrilu Principu*, Beograd: Naš pečat, 2014., sa 107 pjesama. Godine 2015. u Crnoj Gori objavljen je zbornik pjesama *Princip ponovo u Beču*, sa 104 pjesame o atentatoru.

samopoštovanju, kao i naglašavanju, putem istaknutih junaka, svoje posebnosti (nebeskog naroda) i *slavne prošlosti*.

Preko stotinu pjesama napisano je Principu u čast, a samo jedna, na drugačiji način, govori o ovom atentatoru. Posrijedi je poema Tomislava Markovića „Iz srpskog ratnog bukvara“, u kojoj Princip nije prikazan herojem, nego se autor fokusira na demaskiranje laži stvorene oko ovoga historijskog događaja. Pjesnik Marković donosi drastičnu izmjenju, jer prvi progovara, preciznije: pjesnički se obračunava sa onima koji su u srpkom kolektivu „stvorili“ tzv. mitsku prošlost. U poemi autor u prvi plan stavlja strah od nasilnih ideoloških djela, te, na koncu, u potpunosti demaskira srpsku mitologiju, kao i ono što je ona stvorila oko Sarajevskog atentata i lika Gavrila Principa.

2. Demaskiranje srpske mitologije kroz poemu Tomislava Markovića “Iz srpskog ratnog bukvara”

Tomislav Marković² je jedan od rijetkih beogradskih pisaca (1976.), ili bolje kazati i jedini, koji u svojoj poemi „Iz srpskog ratnog bukvara“ u potpunosti dekonstruira srpsku pomno građenu mitologiju, on, ustvari, ruši ustaljeni kulturni/kolektivni kod. Na takvoj osnovi ispisana je njegova knjiga pjesama *Čovek zeva posle rata*, gdje na razini cijele knjige kritikuje srpsko društvo, prikazuje transformaciju društva od onih koji vrše zločine, pa do onih koji zločine negiraju. U jednom intervju Marković navodi da mu je cilj takvom knjigom pjesama: „(...) pronalaženje odgovarajućih jezičkih ekvivalenata za temu koja me muči, pokušaj da se ćutanje o ratnim zločinima pretvori u govor, da se zločinačka nacionalistička ideologija iznese na svetlost dana u svoj svojoj monstruoznosti. Pokušao sam da izrazim jedan vid čudovišne realnosti u kojoj živim. Možda je dobro što se sve to gura pod satiru i dosetke, pogotovo u našoj smrtno-ozbiljnoj kulturi koja ne podnosi humor i ozbiljno seje smrt.“³

U kontekstu govora o atentatu značajna je poema „Iz srpskog ratnog bukvara“, iz tog razloga što na drastičan, radikalna način, daleko od ustaljenog tradicijskog prikazivanja atentata i veličanja Gavrila Principa, govori o ovome historijskom događaju. Ponesen snažnom emocijom „razračunavanja“ sa onima koji mitove stvaraju, oblikuju i na njima grade kulturalno sjećanje i oblikuju pamćenje, stvarajući tako jedan zajednički prostor iskustva i daljnjeg djelovanja kolektiva - Marković se oglašava spomenutom poemom. Kao povod za ovu vrstu obraćanja poslužio

² Tomislav Marković objavio je do sada dvije zbirke poezije, koje imaju istu/sličnu tematiku raskrinkavanja „velikih priča“ unutar srpskog društva, odnosno govor o laži na kome je ono pomno građeno, to su zbirke: *Vreme smrti i rasonode* (VBZ, 2009.) i *Čovek zeva posle rata* (Levo krilo, 2014.)

³ Intervju Tomislav Marković: „Umjetnici su saučesnici u masovnim zločinima“, intervju je na stranici: <http://haler.blogger.ba/arhiva/2014/11/03/3739967> (Dostupno: 5.1.2015.)

mu je historijski događaj, atentat izvršen u Sarajevu 1914., tačnije stogodišnjica atentata, što navodi u podnaslovu: *Poema pisana povodom obeležavanja stote godišnjice atentata Gavrila Principa na Franca Ferdinanda i početka Prvog svetskog Ljudokolja*. Stogodišnjica atentata koja se obilježava u regionu i u svijetu jeste osnovni pokretač, inspiracija za cijelu poemu, ali tu su i ostali događaji, kao i društveno-politički kontekst, te Marković ima potrebu da i sam iskaže viđenje kako atentata (i svega što se decenijama oko njega stvorilo), tako i kolektivnog pamćenja i sjećanja, onoga koje se unutar srpske povijesti i kulture formiralo u jednu dimenziju koja sve više preuzima „vlast“ a imenuje se *velikosrpskom*.

U njegovoj poemi posmatra se prošlost, ali iz perspektive sadašnjosti, odnosno važan je način na koji autor posmatra atentat i njegovu refleksiju u sadašnjosti. Oni koji „stvaraju“ kolektivno sjećanje kreću se ustaljenim redoslijedom da u sadašnjost uključuju događaje iz prošlosti, tačnije način na koji ih oni oblikuju kroz priče i slike prošlog vremena. Precizno se biraju određeni događaji i iz njih se formira sjećanje, te se na taj način pokušava (većinom i uspijeva) izgraditi pamćenje grupe, nacije. Jan Assman navodi da kultura sjećanja počiva na oblicima odnošenja prema prošlosti, što je različito od kolektiva do kolektiva, jer jedan događaj, u ovom slučaju historijski događaj, drugačije se „pamti“ i prenosi na naredne generacije. Unutar srpskog kolektiva taj događaj ima veoma važnu ulogu u formiranju identiteta kolektiva i na razini je pamćenja koje traje i koje se ne smije prepustiti zaboravu ni po koju cijenu.

Jedan od načina stvaranja kolektivnog pamćenja jeste književnost, ona često biva podvrgnuta političkim svrhama i služi kao *medij* pri izgradnji kolektivnog identiteta koji u jednoj zajednici formiraju institucije sistema kroz različite vrste diskurzivnih praksi. Pisanom riječju iz pera autoriteta (onih koje je vlast odredila kao takve i koji su se stavili na raspolaganje ideologiji), a čiji rad strogo proiciraju i nadziru politički sistemi, obrazuju se generacije naučene da je ono što oni (vlast, moćnici) kažu jedina istina. Tako se stvara „odgovarajuća“ historija potpomognuta od strane književnosti i književnika u čijem središtu je ideologijski diskurs - koji kao takav funkcionira kao neupitan. Ono što nastoji (i ranije, ali i sada) ostvariti zajednica, u ovom slučaju riječ je o srpskom kolektivu, jeste uspostaviti vlastite interpretacije određenih historijskih događaja, stvarajući od njih mit, veličajući pojedince do epskih, nadljudskih razmjera. Tako se projicira vlastita istina koja će se manifestirati kao kolektivno pamćenje, jer pojedinac usvaja historijsko sjećanje koje njeguje kolektiv, usvaja njene mitove i simbole, kao što usvaja i etička i morala načela svoga kolektiva - a sve ove činjenice njeguju se i prenose generacijama. Konstruira i izdvaja se figura junaka, kao što je u ovom slučaju riječ o Gavrilu Principu i drugačija interpretacija ne nalazi mjesto u srpskom pamćenju. S druge strane stvara se figura žrtve, a to su Srbija i njen narod nakon atentata i početka Prvog svjetskog rata, jer potrebno je u svijesti naroda što više ojačati figuru neprijatelja (pa bio on stvarni ili imaginarni). Na ovakvim postavkama uspostavlja se simbol vlastitih vrijednosti, i gradi kolektivni identitet

kao identitet naroda koji se neprestano bori za slobodu, a neprestano je žrtva viših svjetskih sila.

Poema Tomislava Markovića od samog naslova počinje demaskiranje takvog društva i prokazivanje iskrivljene svijesti (koju su projicirali o sebi samima). Naslov je i metaforičan i ironičan: „Iz srpskog ratnog bukvara“ - gdje je, prije svega, ironija i postavljena. Bukvar je najefektnija imenica, tu knjigu od prvog razreda osnovne škole posjeduju i iz nje uče najmlađe generacija. Znači iz takvog bukvara, *srpskog*, uče ono što je *prava istina*, od same spoznaje sebe i svijeta oko/u sebi (tim najmlađim generacijama, time i najpogodnijim za manipulaciju) „usađen“ je određen kulturni identitet. Iz te perspektive svoju poemu započinje Marković gdje će odmah na početku navesti podnaslov *Crna ruka piše srcem* - da bi se na taj način skrenula, još jedanput, pažnja na samu laž stvorenu unutar kolektiva. Ko piše historiju? Ko, ustvari, stvara historiju - jasno je iz ovog Markovićeveog navoda. Jer poznato je da je Dragutin Dimitrijević Apis vođa Crne ruke bio velikosrpski nacionalista, a takvih ima i sada, te su oni ti koji *pišu srcem*, pišu *svoju* istinu mijenjajući historiju i prilagođavajući je sebi, i tako obrazuju generacije koje dolaze. Ova poema sva je satkana u subverzivnosti spram srpske mitologije, što je jasno na samom početku:

*Slavimo veliki nacionalni praznik
Dan kad je zmajeubica
Umislio da je sveti Đorđe
Obeležavamo početak velike klanice
Prvi svetski Ljudokolj
Praznujemo dan kad smo ustanovili
Princip
Nazubljenu duhovnu vertikalu
Po kojoj ćemo živeti
Po kojoj će drugi umirati
Uspinjaču za carstvo nebesko
Slavimo ubilački jubilej
Večnu noć kad smo postavili temelj
Našem načinu života
I u njega uzidali
Milione rasparenih kostiju
Klanjamo se asasinu čovječjem (Marković 2014)*

Veliki nacionalni praznik jeste Vidovdan, dan žrtvovanja za otadžbinu, dan koji srpski kolektiv pamti i slavi, a ovdje je posrijedi jedan događaj izvršen upravo na taj praznik, samo sada 1914. godine. Ničeova sintagma *zmajeubica* - postavljena je

ironijski, tako da sam početak poeme donosi cijelu mrežu srpske prošlosti temeljene na mitovima (mit o Kosovskom boju, mit o svetom Đorđu⁴), na čemu oni kao nacija temelje svoje kolektivno pamćenje. Odmah na početku, ovakvim postavkama, srpskom mitologijom i njenim slavljenjem Marković na kritički način posmatra atentat i njegovog počinioca Gavrila Principa, dječaka kojeg srpska nacija doživljava kao velikog junaka koji je uspostavio njihov *princip*, duhovnu i moralnu vertikalnu kolektiva koji je u neprestanoj borbi za slobodom, a koji, opet, navodi Marković, slavi *ubilački jubilej*, ili svjetski *Ljudokolj* kao svoju pobjedu nad neprijateljem, prikazujući na temelju zločina svoj udes žrtve. Kada govorimo o događaju iz 1914. jeste Gavrilo Princip ubio austrougarskog prestolonasljednika, jeste nakon toga Austrija napala Srbiju, čime započinje svjetski *Ljudokolj*, ali ni u jednom trenutku, barem tako svjedoče dokumenti, Princip se nije izjasnio kao Srbin, nego Jugosloven i ateista. A to znači da je od ovog historijskog događaja srpski kolektiv stvorio još jedan mit, sada mit o Principu kao srpskom junaku i borcu za slobodu. Sve su to činjenice koje ovom poemom nastoji prikazati i raskrinkati Marković. Na takvoj prošlosti kolektiv je izgradio i gradi sadašnjost, u vječitoj borbi za svoju slobodu, a protiv svih, pa i *bližnjega svoga*, stvarajući tako (Marković prokazuje šta rade tvorci ideologije), pored svih već postojećih mitova i onaj o Srbima kao odabranom narodu, te njihovim junačkim djelima koja će kolektiv odvesti u *carstvo nebesko*. Kada govori o srpskom identitetu Gordana Đerić postavlja pitanje: „Šta je to specifično srpsko, bolje ili gore od ostalih, a da je samo naše i gdje se to vidi, u kojim oblicima svakodnevnog života i stvaralaštva?“- ovo su pitanja na koja ne postoji usaglašeni odgovor, već kako dalje autorka navodi, postoje najmanje dvije struje koje nastoje dati odgovor. Prvi i rijeđi odgovor jeste „onaj koji negira postojanje bilo čega specifičnog, odbacuje teoriju o nebeskom narodu i njegovoj izuzetnosti (...) čovek koji bi na ovaj način odgovorio na prethodno pitanje bio okarakterisan kao kosmopolita, mondijalista, univerzalista ili građanin sveta, nasuprot svima onima koji bi o srpskoj posebnosti govorili na osnovu ustaljenih priča o tradicionalnom herojstvu i neustrašivosti, žrtvenoj istoriji, svetoj veri, najstarijem jeziku.“ (Đerić 2002) Ispisivanjem ove poeme na način rušenja tradicije, te rekonstrukcije historije i njenih subjektivnih prerada, veličanja i slavljenja istaknutih junaka, njen autor Tomislav Marković, uistinu, jeste građanin svijeta, jer se na veoma uspio i radikalna način obračunava sa vlastitom zajednicom i konstrukcijom mita o slavnoj prošlosti. Ali oni koji stvaraju takav mit neće odustati, nego idu korak dalje: klanjaju se

⁴ Prema hrišćanskom predanju sveti velikomučenik Georgije (sveti Đorđe) bio je rimski vojnik porijeklom iz Male Azije. Jedan je od svetitelja koji se najviše proslavljaju u Pravoslavnoj Crkvi, slavi se, također i u katoličkim zemljama. Oko njegove ličnosti i života stvorene su brojne legende, a na ikonama se najčešće predstavlja kao konjanik koji kopljem probada zmaja. Njegov kult je specifičan i snažno razvijen kod Srba, smatra se kao osloboditelj zarobljenih, zaštitnik siromašnih, ljekar bolesnih, borac protiv careva, pobjednik i velikomučenik.

Principu, *asasinu*⁵ *čovječijem* kao što se klanja Hristu, sinu božijem, izjednačavajući atentatora sa religijskim simbolom. Ovakvim uvodom Marković nastoji prikazati izokrenutu perspektivu i poremećen sistem vrijednosti kada je posrijedi sjećanje i pamćenje kolektiva. Ono što pokušava kazati, samim raskrinkavanjem prilagođene i preoblikovane historije i pamćenja kolektiva, jeste da je to kolektiv izgrađen na laži, na veličanju prošlosti i njenom prenošenju u mitsko. To je kolektiv koji skriva, ili u blažem slučaju, prešućuje istinu, i ono što ovaj pjesnik pokušava jeste suočiti ih sa realnošću. I to najefektnije radi u stihovima, od kojih neke ponavlja kao refren čime daje jačinu i naglašava kakvi smo to *mi*, i šta smo sve u stanju uraditi za ostvarivanje vlastitih ciljeva.

Svaka ideja koja stavlja nož pod grlo

Metak u cev, glavu na panj

Svaka ideja koja razdvaja

Glavu od trupla

Naša je ideja vodilja

Naše načelo je - metak u čelo

(...)

Smrt je naš osnovni Princip

(...)

Za narod, za veru, za boga

Za jugoslovenstvo, za srpstvo

Za ujedinjenje, za smrt

Za bilo koga

Protiv bližnjeg svoga

Najčešće ubijamo u ime slobode

Kao što priliči slobodarskom narodu

Nikad u napadu, uvek u odbrani

Obično na tuđem terenu (...)

⁵ „Samoubilački oblik terorizma vrlo je star: još u 11. stoljeću su se muslimanski borci - assasini - koristili tom strategijom boreći se za islam. U zapadnim krugovima bilo je usađeno mišljenje da su assasini ljudi koji su drogirani išli u smrt. Međutim neki autori sugeriraju (među njima i Amin Maalouf), a to je po nama jedino ispravno mišljenje, da riječ assasin potječe jednostavno od riječi asas - temelj vjere. (...) neprijatelji assasina u muslimanskom svijetu ponekad su ih nazivali hašišijunima, ‘pušačima hašiša’, da bi ih omalovažili; neki orijentalisti su u tom izrazu vidjeli porijeklo riječi asasin, koja je na više evropskih jezika postala sinonimom ubica.“ Citirano prema: Pešto, Haris: „Pojavni oblici terorizma“, Godišnjak 2010/2011, Fakultet političkih nauka, tekst preuzet sa internet stranice: <http://journal.fpn.unsa.ba/index.php/bjss/article/viewFile/165/154> (Dostupno: 20.9.2014.)

Tomislav Marković uspješno i efektno poetski progovara o stanju svijesti kolektiva koje ubistvo/a prihvataju kao nešto što je normalno, čak se time i ponose. Prikazao je kako se ljudski profil izjednačava sa zvjerskim i zločinačkim jer se ubija u ime ideje/a i s ponosom se govori o tome, skoro pa izgrađivši kult ubistva. Prema društvu, tačnije akademskoj zajednici koja proicira laži, stvara mitove i na tome izgrađuje nacionalnu svijest, Marković se odnosi sa ironijom i cinizmom. Oni koji stvaraju takvu *istinu* za ovog pjesnika su stvarni/istinski neprijatelji, pa će pjesnik za takav kolektiv kazati „oslobođeni od neprijatelja okupirani sobom“. Postoji realnost, postoji historijska istina, ali ona ovdje (unutar društva) jeste samo osnova na kojoj se grade izokrenute, drugačije, lažne slike, historija jeste samo sredstvo da se na određenim događajima izgrade mitovi o prošlosti i da kasnije posluže za nacionalno i ideološko osvješćivanje masa. Kako pjesnik navodi:

*Vođeni Crnom rukom sudbine
Već sto godina sprovodimo akciju
Apismenjavanja*

Marković ovdje govori i o figuri neprijatelja. To nije neprijatelj sa obilježjima nacionalnog *drugog*, to je ideološki neprijatelj (za pjesnika je to takva vrsta neprijatelja) proizrastao iz samog društva koji neistinom uspješno manipulira cijelim kolektivom, *apismenjava* ga - kako bi kazao pjesnik. Poemom „Iz srpskog ratnog bukvara“ autor postavlja nekoliko ključnih pitanja, a koja se tiču samog društva u kome živi, njegove tradicije i kulture, te je na dobro postavljenoj osnovi i uspješnoj realizaciji na razini cijele poeme do kraja poništio mitski model srpske povijesne priče i na takvoj razini potpuno demaskirao herojski, epski obrazac kolektivnog pamćenja. Precizno je prikazao o kakvom društvu je, zapravo, riječ, na kakvim se temeljima zasniva i povijesna istina i povijesno sjećanje. Osim što u potpunosti demaskira jedan takav model kulture, srpsku mitologiju, junake u potpunosti ironizira, on prikazuje i urušavanje osnovnih moralnih i humanističkih vrijednosti jednog društva. Ironijom, groteskom, persiflažom pokušava djelovati, time pokazujući svoj stav, naspram onoga što je „stvoren“ kao kolektivno iskustvo. Ova poema funkcioniše kao političko-povijesna groteska, u kojoj autor prikazuje pad *velikih priča* i raskrinkava *velike istine*. I ne govori samo Marković o prošlosti, osvrće se i na sadašnjost ili skorbu budućnost, gdje u kombinaciji ironije i humora konstatuje, opet prizivajući Principa i aludirajući na njegove stihove, koji su, prema dokumentima pronađeni u njegovoj ćeliji u Terezinu. Marković na samom kraju poeme ironijski zaključuje:

*A kad srce umotano u crveni tepih
Prestane da kuca u ritmu tam-tama
Kad izjednačimo pravno i faktičko stanje
Naše će seni hodati po Beču
I pisati grafite „Kosovo je Srbija“*

3. Zaključak

Unutar poeme „Iz srpskog ratnog bukvara“ u potpunosti je dekonstruisana herojska naracija kao osnov episkocentrične kulture kojoj je tradicija bila temelj za stvaranje kolektivnih simbola i njihove vrijednosti kao i kolektivnog pamćenja. Uvidjevši opasnost od glorifikacije nasilnih ideoloških djela Tomislav Marković na nov, radikalna način, kombinirajući crni humor, grotesku i ironiju ispisuje svoju poemu i uobličava uistinu drugačiji pristup i samom atentatu (što ovdje služi kao povod), ali i ostalim događajima iz prošlosti, kao što se dotiče i svakodnevice. Marković govori na način na koji do sada u srpskom pjesništvu o Gavrilu Principu i temi atentata nije uobičajeno - direktano i iskreno progovara o historiji o kojoj se šutjelo, jer su je prilagođavali drugačijim interpretacijama. Ovaj autor je u jednom smislu autsajder svoje zajednice, jer se u potpunosti distancira od kolektivne prošlosti, to radi putem poezije u kojoj prošlost pjesnički preoblikuje, ironizirajući one koji su događaje iz prošlosti preoblikovali u mitove. Time izlazi i donosi drugačije interpretiranje povijesti s obzirom na matični dominirajući korpus. Tomislav Marković u potpunosti demaskira obrazac ideološko-kulturnog koji je uvriježen, čini to odlučno, nepotkupljivo i precizno.

Literatura i izvor

- Agić, Nihad (2010), *Književnost i kulturalno pamćenje*, Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje.
- Asman, Alaida (2011), *Duga senka prošlosti: kultura sjećanja i politika prošlosti*, Beograd, Biblioteka XX vek.
- Asman, Jan (2005), *Kulturno pamćenje*, Zenica, Vrijeme.
- Đerić, M. Gordana, „Mitski aspekti srpskog identiteta.“, dostupno u februaru 2016. na <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0353-5738/2002/0353-57380209247D.pdf>
- Đurić, Mihailo (1989), *Mit, nauka, ideologija*, Beograd, BIGZ.
- Marković, Tomislav „Iz srpskog ratnog bukvara“, dostupno u augustu 2014. na <http://www.e-novine.com/kolumna/tomislav-markovic/105606-srpskog-ratnog-bukvara.html>
- Pešto, Haris: „Pojavni oblici terorizma“, dostupno u septembru na <http://journal.fpn.unsa.ba/index.php/bjss/article/viewFile/165/154>
- Zbornik radova (2015), *Sarajevski dugi pucnji 1914: događaj - narativ - pamćenje*, Zenica: Vrijeme.

Adresa autora

Author's address

Centar za kulturu i obrazovanje
Kralja Tvrtka 1
74260 Tešanj
Bosna i Hercegovina
melida_travancic@hotmail.com

SARAJEVO ASSASSINATION IN THE POEM OF TOMISLAV MARKOVIĆ „IZ SRPSKOG RATNOG BUKVARA“: UNMASKING OF THE SERBIAN MYTHOLOGY

Summary

Sarajevo assassination and the assassinator Gavrilo Princip have been a subject of a host of artistic pieces including pieces of literature, art, theatre and music for a hundred of years. In this paper, the author investigates the manner in which a great historical topic has affected literature i.e. in what way have the assassination and the participants, led by Gavrilo Princip, been interpreted in literature. The paper further investigates the manner in which, within those interpretations, the historical and literary discourses have been interlaced. This paper is intended to draw attention to divergent perception of Sarajevo assassination and the assassinator Gavrilo Princip within Serbian literature and what are the effects of the event in literature in different social - historical contexts. Finally, we are reaching a conclusion that pieces related to this subject are divided into two groups: on one side there are authors who have used literature as a medium for projection and establishment of what they consider historic truth and, on the other side, there are pieces of literature which have been inspired by that historic event but have kept aesthetic - moral dignity by not becoming a servant of any ideology.

Key words: Gavrilo Princip, literature, figures of reminiscence and memory, historical discourse, hero, myth

PRILOZI

Velida MEHIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

Doktorski studij komunikologije

JEZIČKI ASPEKTI NASTANKA ALOHTONIH MANJINA U ZEMLJAMA ZAPADNE EVROPE

Proces migracije čije se istraživanje intenzivira pod uticajem globalizacije, nosi za sobom određene promjene kojima se ljudski faktor mora prilagođavati. U većini pojava ovog procesa, jedan faktor je zajednički a to je da podrazumjeva migraciju u zemlje drugog jezičkog područja od maternjeg. Iako istraživanja getoizacije velikih evropskih gradova, govore da je malo učinjeno u oblasti integracije doseljeničkih manjina, pa tako i na jezičkoj osnovi, možemo postepeno zapažati sistemske promjene koje imaju za cilj da pitanje jezika i integracije novonastalih manjina stave u prvi plan istraživanja migracije kao pojave a neosnovano o njenom uzroku nastanka.

Ključne riječi: Migracija, radna migracija, manjina, autohtona manjina, alohtona manjina, geto, migraciona lingvistika, brain gain (doliv mozgova), brain drain (odliv mozgova), doseljenici, integracija

Uvod

Tematski spektar poslovne migracije je veoma bogat i raznovrstan i obavezno obuhvata i jezičku komponentu. Međutim, i pored sve opširnosti i raznovrsnosti, kako u nauci tako i u medijskom diskursu, moguće ga je svesti na dva aspekta, koja se podjednako ispoljavaju u jezičkoj dimenziji: 1) posljedice poslovne migracije i 2) integracija doseljenika u novoj "domovini".

Posljedice ovog tipa migracije stavljene su kao prve jer njihova analiza i historijski zapisi većinom počivaju isključivo na statistikama iz kojih se vidi da se ovaj tip migracije kroz njenu historiju nije ozbiljno shvatio te da se nije računalo sa konkretnim posljedicama koje će ova ljudska potreba ili nužda ostaviti na društva zapadne evrope. Navedeno ukazuje na to da su se samo rijetki stručnjaci socioloških i drugih srodnih studija zaista naučno i posljedično tom temom i bavili, blagovremeno u ranim počecima velikih poslovnih migracija.

Na primjeru Austrije kada je ovaj tip migracije u pitanju ali i dijelom na primjeru Njemačke, može se vidjeti da su bile potrebne desetine godina prije nego su se realno sagledale sve dimenzije ove društvene pojave te se kroz to navedene zemlje s pravom nazvale “doseljeničkim”. Konkretno kada je u pitanju republika Austrija, mora se navesti da je sam naziv doseljenička zemlja, u društvu još uvijek jako diskutabilan i vrijedi kao takav za često korišteno sredstvo političkog diskursa ali i medijskog iskorištavanja u svrhe plasiranja određene poruke prema autohtonom stanovništvu, tako da s pravom možemo reći da ne postoji jasan i precizan stav na pitanje: da li se Austrija sa svojih 1.3 miliona doseljenika zaista može s pravom nazvati doseljeničkom zemljom? Nedefinisanje i izostanak jasnog odgovora na ovo pitanje objašnjava u osnovi i razlog zašto problematike vezane za ovu društvenu pojavu ostaju nerješene, jer kako riješiti problem/činjenično stanje čiji nastanak kroz historiju ne prepoznajete i njegovo trenutno prisustvo ne priznajete?!

Negativne životne okolnosti i društveni poredak manjina koje žive u ovakvom “nep priznavanju” se produbljuje kroz njihovu nesigurnost o pitanju njihovog novo-stečenog identiteta. Nesigurnost koja se takođe podvlači činjenicom da ova grupa manjinskog stanovništva ne spada pod zaštitu Zakona o manjinama kao djela Zakona o ljudskim pravima (Pan, 2000), kao i dinamici novih istraživanja ove oblasti (Pan, 2000). Kako činjenično stanje ukazuje da zemlje zapadne Evrope imaju “pune ruke posla” kada su i same priznate manjine u pitanju, jasno je vidjeti da je prognoza ostvarivanja prava za alohtone manjine za sada prilično negativna.

1. Definicija osnovnih pojmova

- Migracija- svaka dugoročna promjena mjesta stanovanja u geografskom ili socijalnom smislu.
- Poslovna/radna migracija- iseljavanje (od lat. migratio, kretanje, seljenje) ljudi uslovljeno poslovnim angažmanom u nepoznatu zemlju. Pri tome vrijedi da se u ovom slučaju najčešće govori o iseljenji iz industrijski nerazvijenih u razvijene zemlje.
- Manjina- demografska grupa ljudi na određenoj teritoriji (država, regija i sl.) koja se po određenim pojedinostima/odlikama razlikuje od većine stanovništva.

U ovom slučaju pod odlikama podrazumjevamo jezik, religiju, seksualnu orijentaciju, moral ili društvenu funkciju.

- Autohtona manjina- ljudi koji su starosjedioci određenog predjela, porijeklom vode od ili “domaći” u određenom regionu.
- Alohtona manjina- stanovništvo stranog porijekla (potiču iz drugog regiona i sl.), raseljeno najčešće kroz poslovnu migraciju.
- Migraciona lingvistika- interdisciplinarna oblast lingvistike koja se bavi izučavanjem specifičnog značaja jezika u procesu migracije.
- Geto- gradaska četvrt ili dio grada u kojem živi određena grupa (manjina) ljudi. U vezi s tim je i pojam urbana getoizacija, koji podrazumjeva urbanizaciju koji svoje temelje ima u američkoj geto kulturu a veže se u svakodnevnom govoru za neuspjelu integracionu politiku, koja je u zadnjih dvadeset godina omogućila getoizaciju pojedinih četvrti evropskih i drugih metropola.
- Brain drain (odliv mozgova)- podrazumjeva gubitak humanog kapitala i ineligencije jednog naroda, emigraciju posebno talentovanog i sposobnog kadra i radne snage iz jedne zemlje, a posebno se odnosi na intelektualce i stručne radnike.
- Brain gain (doliv mozgova)- dobitak, umožavanje ili uvećanje intelekta, posebno u smislu ljudskih resursa i humanog kapitala.

Definicija navedenih pojmova, koje su u nauci, medijima i politici, često zastupljene kao fluidni pojmovi koji podliježu novom definiranju, preciziranju i korištenju, bazirani su na definicijama Wikipedia- online enciklopedije zbog njene prednosti u kontinuiranom aktualiziranju pojmova.

2. Poslovna/radna migracija u Njemačku

Nakon perioda nekontrolisane masovne migracije izbjeglica i protjeranih osoba poslje II svjetskog rata, na teritoriji Evrope je tek početkom pedesetih godina proteklog stoljeća, kroz blagi ekonomski uspon došlo do kontrolisane i praćene poslovne/profesionalne migracije. Prvenstveno u Francuskoj i Švicarskoj a ubrzo nakon tog i u Njemačkoj, masovna migracija radnika bila je uslovljena nedostatkom kvalificirane radne snage, u početku samo u autoindustriji ali odmah nakon toga i u građevini kao i poslovima održavanja gradske infrastrukture. U samim počecima organizovane migracije prema Njemačkoj i drugim zemljama regiona posredovali su posebni posrednički uredi čije je djelovanje bilo bilateralno-zakonski uređeno, a čiji je zadatak bio animiranje i zapošljavanje u početku isključivo radno sposobnih muškaraca u navedenim industrijama. Njemačka je tada davne 1964, dosegla broj od jedan milion radnih doseljenika, od kada taj broj kontinuirano te je sa trenutnih deset miliona doseljenika pozicionira na sami vrh ljestvice evropskih zemalja kada je poslovna migracija u pitanju.

Porijeklo doseljenika koji su bili uključeni u ovom prvom valu migracije je bilo na početku iz Italije, Španije, Portugala, Grčke, Turske i Jugoslavije, ali se kasnije proširio na cijelu istočnu Evropu, te se moglo zaključiti da će ovaj proces koji je u samom začetku bio zamišljen kao strogo kontrolisan, izaći iz predviđenih okvira, te se neočekivano ali ne i nepredviđeno koncept “gastarbaiter-a” otrgao kontroli. Možemo sa sigurnošću tvrditi da masovni broj od deset miliona radnika koji su ovim putem došli u zemlju, nije bio planiran, što se najbolje vidi na primjerima posljedica ove nekontrolisane radničke migracije, te nedorasloj integracionoj politici, ne samo na primjeru Njemačke nego i drugih doseljeničkih zemalja zapadne Evrope. Značajno je spomenuti da za razliku od Evrope doseljenički kontinenti nemaju istoimenu problematiku, te svoj identitet izgrađuju na multikulturalnosti u svakom pozitivnom smislu te riječi, što zaista predstavlja jedan vid društvenog fenomena kada je riječ o grupnom identiteu kao posljedičnom stanju masovnih migracija, koji bi bilo neopodno dublje sociološki i društveno istražiti.

Činjenica je da je navedeni vid migracije bio zamišljen kao kontroliran proces koji se po datim planovima trebao završiti krajem sedamdesetih godina prošlog vijeka, nije kao takav ostao. Prve migracije u organizovanom obliku otvorile su vrata ilegalnom doseljavanju koje je osamdesetih godina poprimilo značajne razmjere, s jedne strane migranata koji su produžili svoj boravak nakon isticanaj njihovog dozvoljenog angažmana a s druge strane ilegalnih doseljenika sa ciljem pronalaženja zaposlenja i ostanka u zemlji. Kada je riječ o poslovnoj migraciji, u Njemačkoj se trenutno nalazi oko 3miliona i više ilegalnih doseljenika koji su u zemlju ušli s ovim ciljem, te govorimo o ilegalnoj poslovnoj/radnoj migraciji.

Nakon prekida dozvoljenog/legalnog ulaza stranih radnika u zemlju, opcija spajanja porodica radnika koji su već boravili i željeli ostati bila je jedina i često korištena opcija legalnog doseljavanja u zemlje zapadne Evrope, koja se održala do danas. Spajanje porodica i stvaranje novih zajednica otvorilo je pitanje integracije doseljenika u novu “domovinu”, ali za mnoge uticaje i usmjeravanje pravaca razvoja većine aspekata integracije kao što su jezik i identifikacija sa novim društvom bilo je prekasno. Doseljeničke zajednice su poprimile svoju dinamiku razvoja koja ih nije uslovljavala da se intenzivno bave pitanjem i procesom integracije.

Posljedica procesa poslovne migracije, koji je otišao u neželjenom/negativnom pravcu ima više, ali posebno su izražene stalnom kontrolom i poostravanjem Zakon o doseljaništvu, prava o prebivalištu u zemlji kao i detalja integracione politika, mjera i uredbi koje je definišu. Iz navedenog možemo zaključiti da se ulažu veliki naponi kako bi se ublažile posljedice neželjene migracije te spriječio dalji razvoj situacije u neželjenom smijeru.

Drugi, veoma slikovit primjer procesa koji istražujemo je Austrija. Kada govorimo o razlikama između radne migracije između Njmeačke i Austrije bio bi to

svakako na prvo mjestu, broj doseljenika koji su ovim putem početkom šezdesetih godina ostvarili svoje mjesto prebivališta u Austriji, a on je znatno manji i kreće se po datim statistikama na oko 1.3 miliona ljudi od kojih su većina našli svoj put iz zemalja Turske i Jugoslavije. Suvišno je možda dodati da se svakako radi o nisko kvalificiranoj radnoj snazi koja po dolasku u zemlju biva zaposlena u najnižim i najslabije plaćenim sektorima industrije, što je svakako zajedničko i za ostale zemlje regiona. Broj doseljenika u Austriju se devedesetih godina naglo povećava zahvaljujući izbijanju ratnog stanja na prostorima bivše Jugoslavije, te se broj radnih migranata uvećava za broj izbjeglica koje su populaciju ovog porijekla stavili na vrh po broju doseljenika, za njima slijede doseljenici porijeklom iz Turske koji zajedno čine petnaest odsto ukupne Austrijske populacije.

3. Jezički aspekti integracije doseljenika u „novoj domovini“

Proces migracije čije se istraživanje intenzivira pod uticajem globalizacije, nosi za sobom određene promjene kojima se ljudski faktor mora prilagođavati. U većini pojava ovog procesa, jedan faktor je zajednički a to je da podrazumjeva migraciju u zemlje drugog jezičkog područja od maternjeg. Iako istraživanja getoizacije velikih evropskih gradova, govore da je malo učinjeno u oblasti integracije doseljeničkih manjina, pa tako i na jezičkoj osnovi, možemo postepeno zapažati sistemske promjene koje imaju za cilj da pitanje jezika i integracije novonastalih manjina stave u prvi plan istraživanja migracije kao pojave a neosnovano o njenom uzroku nastanka.

Sami početak radne migracije na primjerima zemalja njemačkog govornog područja pokazao je činjenicu da će odsustvo znanja jezika koji se govori u zemlji migracije imati veliki uticaj na društvene i druge faktore integracije manjina u novoj životnoj sredini. Pri tome neizostavno je navesti i uticaj takvog okruženja u kojem je osjećaj stranosti, posebno kroz jezičke barijere faktor koji utiče na nastanak novog identiteta, psihičko ali i fizičko stanje pojedinca.

Migraciona lingvistika nastala je iz potreba društva i nauke da se sistemski pristupi jeziku i njegovoj ključnoj ulozi u procesima migracije, integracije u novu sredinu kao i formiranju identiteta pojedinaca ali i skupina koje migriraju. Njen osnovni zadatak je istraživanje svih sociolingvističkih kao i govornih aspekata procesa migracije, te sve pojave i govorne dinamike koje nastaju pod uticajem ovog procesa. Kao predmet istraživanja ove lingvističke oblasti postavlja se prvensveno individua u migracijskom procesu ali i društvene skupine, i društvo u globalu kojem one pripadaju kao i njihova međusobna dinamika, interakcija i komunikativna varijacija između dva ili više jezika kojim se koristi.

Historijski gledano ova oblast ima tri značajna perioda u kojima je posebno dolazila do izražaja njena naučno istraživačka priroda, to je prvenstveno bio proces globalne kolonizacije; proces velikih kontinentalnih migracija u devetnaestom stoljeću i na kraju moderna migracija novog doba o kojoj je nešto više rečeno u predhodnom dijelu. Bitno je navesti takođe da je moderna migracija dala osnove za mnoga istraživanja iz oblasti sociolingvistike i drugih srodnih nauka kojima se pokušava objasniti složen društveni proces integracije i jedinstvena uloga jezika koju u tom procesu ima, ne isključujući pri tome istraživanje specifičnosti jezika u stvaranju getoa ali kreiranju novih jezičkih oblika kroz stapanje dva ili više jezika kao na primjeru codeswitching-a ili drugih vještačkih jezičkih generika.

Značajna istraživanja u ovoj oblasti datiraju samo par desetina godina u nazad, a možemo reći da do sada postoje dvije ključne faze razvoja migracione lingvistike kao naučne oblasti: prva faza razvoja oblasti koja se veže za osamdesete godine prošlog stoljeća nadovezujući se na nezavršenu radnu migraciju i njene vidne društvene efekte i posljedice (autor Georges Luedi u svom radu koji datira iz tog perioda i istražuje efekte migracije na primjeru Švicarske te daje osnove istraživačkih normi koje će se u daljim istraživanjima koristiti); druga faza novijeg doba u kojem migraciona lingvistika pod pritiskom globalizacije dolazi na granice mogućnosti obuhvatanja svih procesa prouzrokovanih migracijom, koji biva kontinuirano intenziviran te predstavlja veliki izazov istraživačima ove oblasti da pronađu norme i standarde te postavte teorije koje bi imale upotrebljivu vrijednost.

U navedenoj drugoj fazi migracione lingvistike, neophodno je sagledati i okvire koji u modernom društvu bivaju nametnuti migrantima po dolasku u zemlju drugog govornog područja, te se razlikuju od prirodnog procesa usvajanja novog jezika i integracije. Pod tim svakako podrazumjevamo napore koji se ulažu u sad već dobro poznatim doseljeničkim zemljama Evrope ali i drugim, a tiču se usvajanja jezika i njegove uloge u uspješnoj integraciji doseljenika u njima.

Na primjeru Austrije, njemačkog govornog područja, možemo još od 2003. godine pratiti jezičko-političke okvire i zakonske regulative koje osiguravaju da svaki doseljenik u svom zahtjevu za odobravanje dugoročnog ostanka u zemlji mora imati dokaz o jezičkoj sposobnosti i adekvatnom znanju njemačkog jezika, te prihvatiti obaveznu nadogradnju znanja kroz integracione kurseve.

Ovakvom pristupu mogli bi smo na etičkim principima naći mnoge zamjerke ali statistika pokazuje da ovakav organizovan pristup ima značajne efekte na usvajanje jezika i sam proces integracije migranata. Popis stanovništva Austrije, 2001. godine pokazao je da 88.6% stanovnika smatra njemački jezik svojim maternjim jezikom dok ostatak stanovništva kao maternji jezik navodi jedan od jezika bivše Jugoslavije ili Turski jezik. Značajno je naglasiti da su sprovedena istraživanja pokazala sasvim

drugu sliku kod ciljne grupe školskog i predškolskog uzrasta gdje učenici drugog govornog područja tj. učenici čiji je maternji jezik neki drugi u nekim slučajevima i školama čine blizu polovine ukupnog broja.

Zbog navedenih statistika koje su kontinuirano u porastu, smatra se opravdanim da su zemlje kao što je Austrija ali i druge, pristupile izradi programa koji će omogućiti sistemsko unapređivanje jezičkog znanja u cilju boljeg pozicioniranja specifičnih grupa u novom okruženju. Specializovane programe koji su prilagođeni predškolskom, školskom te odraslom dobu i obrazovanju odraslih, sprovedene kroz tzv. Integracione kurseve, i njihov zakonski okvir, država opravdava nužnim naporima za osposobljavanjem doseljenika za sudjelovanje u svim aspektima života u novoj društvenoj zajednici, a sve u cilju uspješnog procesa integracije.

4. Perspektiva za budućnost i moguća rješenja

Iz društvenog aspekta gledajući na problematiku alohtonih manjina u zemljama zapadne Evrope, jasno je da je njihovo priznavanje kao manjine jedan od načina da se otvori konstruktivan dijalog bar kada je proces integracije u pitanju. Prije toga svakako moramo odgovoriti na pitanje iskrenosti namjera kada se donose novi društveni okviri, želimo li da oni budu u službi integracije ili segregacije doseljenika i na koji način ih možemo implementirati. Neki od vidova bi svakako bili:

- Lokalna tj. gradska integraciona politika, koja bi se bavila problemom getoiziranja gradova, posebno gradova sa većom populacijom i komunalnom infrastrukturom na koju bi se to odrazilo, te otvaranju gradova manjinama kako bi se spriječilo njihovo grupiranje i getoiziranje.
- Integracijski i jezički kursevi/edukacija, od ideje i koncepta 2006.godine postali su obaveza u programu doseljavanja i konceptu integracione politike u njemačkom govornom području, iako statistike pokazuju jako malu zainteresovanost doseljenika za učešće na edukacijama i jezičkim kursovima.

Zaključno moramo navesti i interkulturalno obrazovanje koje u svojoj osnovi teži kao omogućavanju istih šansi za obrazovanje i za djecu sa migracijskim porijeklom. Kao osnova programa poslužila je 2003.godine sprovedena PISA studija koja je omogućila uvid u uspjeh i šanse ove djece kada je obrazovanje u pitanju ali takođe i uvođenje rada sa roditeljima kao odlučujućem faktorom uspjeha djece ove populacije (npr. Program: mama uči njemački i sl. programi u austrijskim osnovnim školama).

Literatura

1. Faßmann, Heinz : Integration durch berufliche Mobilität? : eine empirische Analyse der beruflichen Mobilität ausländischer Arbeitskräfte in Wien / Heinz Fassmann, Josef Kohlbacher und Ursula Reeger. - Wien : Verl. d. Österr. Akad. d. Wiss., 2001.
2. Faßmann, Heinz [Hrsg.] : Zuwanderung und Segregation : europäische Metropolen im Vergleich / Heinz Fassmann, Kohlbacher und Ursula Reeger . (Hg.). - Klagenfurt/Celovec : Drava-Verl., 2002.
3. Faßmann, Heinz [Hrsg.] : 2. Österreichischer Migrations- und Integrationsbericht.- Wien, Klagenfurt/Celovec: Drava- Verl., 2007.
4. Franz, Norbert; Kunow Rudiger (Hrsg): Kulturelle Mobilitätsforschung: Themen - Theorien- Tendenzen.- Universität Potsdam, 2011.
5. Esser, Hartmut : Aspekte der Wanderungssoziologie : Assimilation und Integration von Wanderern, ethnischen Gruppen und Minderheiten; eine handlungstheoretische Analyse / Hartmut Esser. - Darmstadt [u.a.] : Luchterhand, 1980.
6. Pan, Christoph : Die Volksgruppen in Europa : ein Handbuch / Christoph Pan ; Beate Sibylle Pfeil. - Wien : Braumüller, 2000.
7. IOM: Illegale Einwanderung in Österreich; eine Bestandsaufnahme der jüngsten österreichischen Forschungsliteratur – Wien, 2005
8. OSCE/IOM/ILO: Handbook on Establishing Effektive Labour Migration Policies in Countries of Origin and Destination – Wien; Geneva, 2006.

Statistički podaci

9. Bundesministerium für Inneres www.bmi.gv.at
10. Statistik Austria www.statistik.at
11. Migration www.migration-online.de

Adresa autora

Author's address

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
Doktorski studij komunikologije
Dr. Tihomila Markovića 1
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina
mehicvelida1@gmail.com

LANGUAGE ASPECTS OF OCCURRENCE OF ALLOCHTHONOUS MINORITIES IN WEST EUROPEAN COUNTRIES

Summary

The migration process whose research is intensifying under the influence of globalization, carries behind certain changes that the human factor must adapt itself to.

In most of the occurrences of this process, one factor is common and that is to imply migration to countries of different linguistic areas than mother tongue.

Although the research of the ghettoization of large European cities say that not much has been done in the area of integration of allochthonous minorities including the linguistic basis, we can gradually perceive systemic changes that are aimed at the issue of language and the integration of newly established minorities are placed in the forefront of research of migration as a phenomenon and irrespective of the cause of its appearance.

Key words: migration, work migration, minority, autochthonous-indigenous minority, allochthonous minority, ghetto, migration linguistics, brain-gain, brain-drain, immigrants, integration

Alvira SELIMOVIĆ HALILČEVIĆ

Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli

Doktorski studij

BAŠTINE KAO VRSTE NEKRETNINA I NJIHOVO EVIDENTIRANJE NA PROSTORU BOSNE I HERCEGOVINE DO PRVOGA SVJETSKOG RATA

Riječ baština ima više značenja, a u ovome se radu govori o baštini kao naslijeđenom imanju, tj. naslijeđenom zemljištu i evidentiranju baština na prostoru Bosne i Hercegovine od srednjeg vijeka do početka Prvoga svjetskog rata. Evidentiranje baština značajno je za pravnu nauku kao pravo vlasništva nad nekretninama, što bi u današnjem vremenu značilo jedno od građanskih prava, ali su podaci sadržani u popisima baština kao onomastička građa veoma značajni i za povijest bosanskog jezika.

Ključne riječi: baštine, zemljišna knjiga, katastarski premjer, defteri, tapije

Prema *Rječniku bosanskog jezika* riječ baština ima više značenja: „**1.** naslijeđeno imanje; nasljedstvo, djedovina, očevina **2.** *zast.* a. zemlja, zemljište **b.** rodni kraj; zavičaj **3.** ukupnost kulturnih dobara naslijeđenih iz prošlosti; naslijeđe“ (Halilović – Palić – Šehović 2010: 51). U ovome radu govorit ćemo o baštini kao naslijeđenom imanju, tj. naslijeđenom zemljištu, te analizirati popise takvoga imanja od početka tih pravnih aktivnosti do početka Prvoga svjetskog rata.

Popisivanje zemljišta i njegovo evidentiranje u Bosni i Hercegovini javilo se kao potreba još u srednjem vijeku. Katastarska karta Bosne i Hercegovine u koju se trebaju navesti sva sela koja pripadaju pojedinom području poimenično sa popisom

vlasnika zemljišta i kuća spominje se već 1475. godine za vrijeme vladavine sultana Mehmeda II. Iz tog vremena postoje sačuvane knjige, odnosno popisi, koji se čuvaju u Državnom arhivu Predsjedništva vlade Republike Turske.¹ Međutim, prvi popis zemljišta pod imenom *defteri atik* ili *stara gruntovnica* vezuje se za ime sultana Sulejmana Velikog. Popis zemljišta vršen je da bi se područje, odnosno zemljište koje je osvojeno, evidentiralo kao vlasništvo Osmanlijske države i kako bi osmanlijske vlasti izvršile teritorijalnu i administrativnu podjelu tog zemljišta, zatim radi utvrđivanja broja stanovnika, odnosno poreskih obveznika, njihovih posjeda i prihoda od tih posjeda koji pripadaju državi. Sultan je izdavao naredbu – ferman u kojoj se navodi da se popis vrši u njegovo ime, koje zemljište se popisuje i u koju svrhu. Katastarski popis ažurirao se svake treće godine do Sulejmanovog nasljednika Selima II, koji je uredio novi katastar pod imenom *defteri džedid* ili *nova gruntovnica*. Defteri su bili izrađeni u dva primjerka. Jedan je čuvan u provincijskoj defterhani u Sarajevu, a drugi u defterihakaniji u Carigradu pod nadzorom defterdara. Svi podaci o nekretninama upisivani su u centralnoj defterhani u Carigradu, a podatke o nekretninama dostavljale su provincijske defterhane.²

Popisi zemljišta bili su opći – u slučaju kada se popisuje cijela Osmanska država i parcijalni, koji su podrazumijevali popisivanje određenog područja, sandžaka ili kadiluka. Popis zemljišta vršila je državna komisija za popis – emin i pisar – katib ili jazidžija, a područni kadija učestvovao je kao kontrolor komisije koja je vršila popis. Posao popisivanja zbog njegove važnosti za državu vršile su isključivo sposobne i povjerljive osobe koje su poznavale osmanlijski sistem i zakonodavstvo, kao i jezik i običaje zemlje u kojoj je vršen popis.³ Stanovništvo područja koje je popisivano javno je obavještavano o popisu zemljišta i o tome ko će ga popisivati. Popis je obavljan na licu mjesta gdje su pozivani stanovnici, odnosno porezni obveznici da dođu lično. Komisija koja je obavljala poslove popisa zemljišta imala je obavezu da prethodno odredi cijenu proizvoda koji su bili predmet oporezivanja. U deftere su unošeni lični podaci uživaoca zemljišta koje se popisuje i lični porez bilo koje vrste koji su proizvođači imali obavezu da plate. Baštinu⁴ kao osnovni posjed jednog seljaka uživali su i muslimani i nemuslimani.

¹ *Opširni popis Bosanskog Sandžaka iz 1604. godine*, Sv. I/1, Bošnjački institut Zurich – odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 3. Najveći broj turskih katastarskih knjiga koje se odnose na Bosnu i Hercegovinu nalazi se u Državnom arhivu Predsjedništva vlade Republike Turske u Istanbulu, u Arhivu Generalne direkcije Turske državne gruntovnice i katastra u Ankari, u Arhivu muzeja Topkapi u Istanbulu te Gradskoj biblioteci „Ataturk“ u Istanbulu.

² Podaci navedeni u prethodnom dijelu zasnivaju se na podacima iznesenim u radovima: Begić 2001: 5–11 i Begić 1999: 58–83.

³ Više o tome: *Opširni popis Bosanskog Sandžaka iz 1604. godine*, Sv. I/1, Bošnjački institut Zurich – odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 6.

⁴ Osmanlije su terminom baština označavali svaki osnovni seoski posjed jednog uživaoca.

Osmanlijska država u 19. stoljeću započinje reformu agrarne politike kroz reformu zakonodavstva i reviziju deftera, tako da 1858. godine donosi Ramazanski zakonik, 1860. godine Zakon o tapijskim ispravama, 1864. godine Zakon o tapijskim ispravama vakufskog zemljišta i 1874. godine Zakon o slobodnom vlasništvu na nekretninama. Zemljište se dijelilo u pet kategorija: privatno vlasništvo – mulk, državno vlasništvo – mirije, zakladna zemljišta – mevrute, prepuštena zemljišta – metruke i pusta zemljišta – mevat (Begić 2001: 6). Ramazanski zakon je sadržavao detaljne odredbe o svakoj kategoriji zemljišta, a dodatak zakona je sadržavao i upustvo o oblicima potvrda koje se mogu izdavati kako bi se na taj način olakšala prodaja i prenos nepokretnosti.

Prema novim propisima tapije (posjedovni listovi) bile su dokaz o vrsti i obimu prava na nekretninama, podatke o mjestu gdje se nekretnina nalazi, o granicama i površini. Titular prava na nekretninama morao je posjedovati tapiju kao dokaz svoga prava. Izdavanje tapija bilo je veoma sporo i komplikovano jer su izdavane privremene tapije koje su nakon provjere i evidentiranja u Carigradu zamijenjene stalnom ili tugrali tapijom. Vlasnik nekretnine koji je svoju nekretninu htio prodati morao je pred lokalnim organom uprave uz prisustvo kupca nekretnine sačiniti ispravu o prodaji nekretnine, predati staru tapiju i platiti takse. Lokalni organ uprave je nakon toga kupcu nekretnine izdavao privremenu tapiju na osnovu koje je kupac mogao ući u posjed kupljene nekretnine, a staru tapiju, ispravu o prodaji nekretnine i dokaze o plaćenim taksama upućivao je u Centralnu carigradsku defterhanu gdje je stara tapija odlagana a nakon provjere izdavana nova stalna tapija koja je evidentirana u defterima i putem lokalnih organa uprave dostavljana kupcu nekretnine. Tapijski sistem se nije zasnivao na općem katastarskom premjeru zemljišta. Površine zemljišta opisivane su približno u dulumima, a granice su označavane opisno i površno, što nije odgovaralo čak ni potrebama tog vremena. Tapijski sistem evidentiranja nekretnina primjenjivao se do 1884. godine, kada Austro-Ugarska donosi Gruntovnički zakon za Bosnu i Hercegovinu.⁵

Nakon što je Austro-Ugarska 1878. godine preuzela upravu nad Bosnom i Hercegovinom, kao jednu od prvih mjera koju je poduzela bio je opšti katastarski premjer zemljišta. Tako je prvu potpunu evidenciju zemljišta u Bosni i Hercegovini uspostavila Austro-Ugarska, koja je pristupila općem katastarskom premjeru zemljišta u periodu od 1880. do 1884. godine (Pašić – Vesković 1984: 9). Prije premjera i uspostave katastra zemljišta Bosne i Hercegovine Austro-Ugarska je donijela Naredbu od 04.07.1880. godine u vezi sa prevodom postojećih turskih gruntovnih knjiga i njihovim daljnjim vođenjem, Zakon o uvođenju novih posjedovnih lista za nekretnine, slobodnog posjeda zvanog „emalik“, Upute o uređivanju granične linije Hercegovine prema Crnoj Gori, Pregledne listove za

⁵ Podaci navedeni u prethodnom dijelu zasnivaju se na podacima iznesenim u radovima: Begić 2001: 5–11 i Begić 1999: 58–83.

katastarsko snimanje Bosne i Hercegovine, Naredbu u vezi sa imovinom izbjeglica koji se još nisu vratili u zemlju, Propise o uvođenju katastarskog poreza, Dopunska objašnjenja u vezi sa uvođenjem katastra, Propise o stvaranju katastra i druge (Muslić 1981: 5).⁶

Premjer zemljišta započet je 15. augusta 1880. godine, a završen u ljeto 1884. godine. U navedenom su periodu snimanja tokom godine vršena od aprila do novembra, a poslovi iscertavanja sekcija snimljenih tokom ljeta, kopiranje i sređivanje knjiga, snimanja te računanje površina parcela obavljali su se tokom zime.

Na osnovu izvršenog premjera izrađeni su katastarski planovi sa pregledom zemljišnih parcela i objekata na zemljištu i katastarski operat. Katastarski planovi su rađeni u razmjeri 1:6250, a u gradovima i gusto naseljenim mjestima 1:1562 i 1:3125. U katastru su sadržani podaci o površini svake parcele sa naznakom katastarske klase i kulture, katastarskom prihodu, popisom posjednika parcele i objekata. Katastar zemljišta imao je ekonomsku, fiskalnu, pravnu i vojnu namjenu, a pored toga bio je osnov za uspostavljanje zemljišne knjige.⁷

Nakon premjera i uspostave katastra zemljišta Bosne i Hercegovine Austro-Ugarska je 13. septembra 1884. godine donijela Gruntovnički zakon za Bosnu i Hercegovinu, Naputak za provođenje Gruntovničkog zakona, Naputak za vođenje gruntovnice u Bosni i Hercegovini i Naredbu u pogledu ustrojstva i djelokruga gruntovničkih povjerenstava i uredovanje kod istih (Orlić 2000: 10–11).⁸ Donošenjem Gruntovničkog zakona u Bosni i Hercegovini počela je primjena austrijsko-njemačkog tipa zemljišne knjige, koja se zasnivala na općem katastarskom premjeru zemljišta.

Uspostavljanje zemljišne knjige započeto je 1886. godine, a završeno 1910. godine. Poslovi osnivanja gruntovnica povjereni su bili gruntovnim komisijama koje su radile pod nadzorom Zemaljske vlade. Uvođenju zemljišnih knjiga poslužile su tapije kao dokazne isprave pri uspostavljanju zemljišne knjige. Komisija koja se sastojala od jednog sudskog činovnika i određenog broja geometara pozivala je stanovništvo da preda svoje tapije radi njihovog evidentiranja u gruntovnim knjigama. U cilju što tačnijeg sastavljanja gruntovnih listova komisija je obilazila seoske posjede, saslušavala svjedoke, starije ljude, mjesne starješine. Austro-Ugarska je zadržala ranije upisana prava na nekretninama po turskim zakonima. Na taj način obezbijedila je kontinuitet zatečenih vlasničkih odnosa u Bosni i Hercegovini u skladu sa odredbom paragrafa 1. Gruntovničkog zakona za Bosnu i Hercegovinu koji glasi:

⁶ Tako i: Begić 1998: 14.

⁷ Više o tome u: Begić 2012: 53–106; Begić 1999: 66–70.

⁸ Tako i: Begić 2001: 7.

„Pravna narav u gruntovnici upisanih nekretnina i na istim nalazećih zdanja, stabala i građevina kao i valjanost pravnih poslova odnoseći se na iste prosuđuju se po ustanovama Zakona od 7. Ramazana 1274. (1858.) godine. Naročito vrijedi i na dalje u smislu tog zakona i zakona od 17. Muharema 1284, postojeći nasljedni red u pogledu mirijskih nekretnina, pravo na iskup (pravo na otkup, zakonito pravo na prekup), u koji se broji i u § 3. zakona od 7. Muharema 1293. navedeno pravo na prekup, kao i pravo države na pripadaj, a dalje i pravo na prekup kod mulk-nekretnina (šifa)“⁹

Zemljišne knjige zasnivale su su na opštem katastarskom premjeru zemljišta i bile su u nadležnosti sudova. Prema Gruntovničkom zakonu zemljišna knjiga predstavljala je javni registar u koji se evidentiraju podaci o vlasničkim i drugim stvarnim pravima na nekretninama. Zemljišna knjiga se sastoji od glavne knjige i zbirke isprava, a pomoćna sredstva su zbirke katastarskih planova, stvarni i lični registri i pomoćna evidencija. Glavna knjiga sačinjena je od zemljišnoknjižnih uložaka koji se sastoje od popisnog, vlasničkog i teretnog lista, dok zbirku isprava čine isprave na osnovu kojih je izvršen upis u zemljišnu knjigu. Zemljišna knjiga vodi se prema načelima stvarnosti, načelu gruntovnice, javnosti, prednosti, legaliteta, privole, formalnosti. Uvedeno je načelo konstitutivnosti upisa prema kojem se stvarna prava na nekretninama mogu steći, izmijeniti ili ukinuti jedino upisom u gruntovnicu.

Gruntovnički zakon sadržavao je propise o diobi, otpisima i pripisima zemljišnoknjižnih tijela. Tako je odredbom člana 11. Gruntovničkog zakona propisano da će se na sticanje, prenos, ograničenja i ukidanja prava vlasništva ili drugih stvarnih prava na nepokretnosti, koja su upisana u gruntovnici, primjenjivati propisi Općeg građanskog zakonika¹⁰, ukoliko drugačije nije regulirano u samom Gruntovničkom zakonu.

Austrougarskim Gruntovničkim zakonom od 13. septembra 1884. godine uspostavljen je zemljišnoknjižni sistem u Bosni i Hercegovini, koji je i danas u primjeni.

⁹ *Zbornik naredaba i zakona za Bosnu i Hercegovinu za 1886. godinu*, Tisak zemaljske tiskare, Sarajevo 1886. str. 60.

¹⁰ Opći građanski zakonik iz 1812. godine nije sadržavao posebne propise o javnim registrima o nekretninama. Zakonik je sadržavao samo propise o upisima nekretnina: § 431. „Za prenos vlasništva na nepokretnim stvarima mora se posao stečenja upisati u javne knjige za to određene. Ovaj upis zove se uknjižba (intabulacija)“. Donošenjem Gruntovničkog zakona pravila Općeg građanskog zakonika dobila su karakter općih uvodnih pravila. Više o tome u: Vuković, Mihailo (1961), *Pravila građanskih zakonika s naknadnim propisima, sudskom praksom, napomenama i podacima iz literature*, Zagreb.

Zemljišnoknjižni propisi koje je donijela austrougarska ostali su na snazi u Bosni i Hercegovini sve do 1931. godine, kada je Kraljevina Jugoslavija donijela Zakon o zemljišnim knjigama („Sl. novine Kraljevine Jugoslavije“, br. 146/30 i 281/31). Doneseni zakon nije suštinski promijenio vođenje zemljišnih knjiga kako je to bilo određeno prema zakonu iz vremena austrougarske, jer je sve osim formalnih uvjeta za upis i procedure upisa ostalo isto. Nadležnost za vođenje zemljišne knjige i dalje je ostala kod zemljišnoknjižnih sudova, a za ostvarivanje stvarnog prava na zemljištu potreban je bio upis u zemljišnu knjigu sa svojim konstitutivnim dejstvom.

U cilju održavanja katastra zemljišta uspostavljenog austrougarskim općim katastarskim premjerom donesen je i Zakon o katastru zemljišta 1929. godine, a sa napretkom tehnologija katastarskog premjera donesen je niz pravilnika: Izrada katastarskih planova i računanje površina 1930. godine, Klasiranje zemljišta, izrada katastarskog operata i njegovo izlaganje 1930. godine, Održavanje katastra u opštinama u kojima je katastar izrađen na osnovu premjera 1930. godine (Begić – Imamović 1988: 6).

Podaci iz popisa baština kao vrste nekretnina značajni su kao onomastička građa i za povijest bosanskog jezika te bi podaci o popisima mogli poslužiti kao značajan izvor za istraživanja u toj oblasti.

Izvori i literatura

- Begić, Mustafa (1998), *110 godina katastra zemljišta Bosne i Hercegovine*, Geodetski glasnik broj 32, Savez udruženja građana geodetske struke Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Begić, Mustafa (1999), *Katastar nekretnina*, Geodetski glasnik broj 33, Savez udruženja građana geodetske struke Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Begić, Mustafa (2001), *Nekretnine u registrima*, Geodetski glasnik broj 35, Savez udruženja građana geodetske struke Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Begić, Mustafa (2012), *Geodetska služba Bosne i Hercegovine 1880–2012*, Geodetski glasnik broj 42, Savez udruženja građana geodetske struke Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Begić, Mustafa, Jasmin Imamović (1988), *Komentar Zakona o premjeru i katastru nekretnina*, Univerzal, Tuzla.
- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović, (2010), *Rječnik bosanskog jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo.
- Muslić, Midhat (1981), *Priručnik za primjenu zemljišnoknjižnog prava i postupka – sa praktičnim primjerima i obrascima*, Privredna štampa, Beograd.
- Opširni popis Bosanskog Sandžaka iz 1604. godine*, (2000), Sv. I/1, Bošnjački institut Zurich – odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.

- Orlić, Miodrag (2000), *Uvođenje i obnavljanje zemljišnih knjiga*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, Časopis za pravne i društvene nauke, godina XLVIII, br. 1–6, Beograd.
- Pašić, Hilmo Blagoje Vesković (1984), *Zakon o premjeru i katastru nekretnina sa objašnjenjima*, Novinsko-izdavačka organizacija, Službeni list SRBiH, Sarajevo.
- Vuković, Mihailo (1961), *Pravila građanskih zakonika s naknadnim propisima, sudskom praksom, napomenama i podacima iz literature*, Zagreb.
- Zbornik naredaba i zakona za Bosnu i Hercegovinu za 1886. godinu*, Tisak zemaljske tiskare, Sarajevo 1886.

Adresa autora
Author's address

Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli
Doktorski studij
Muhameda Hevajija Uskufija 7
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina
alvira_selimovic@hotmail.com

INHERITANCE AS THE KIND OF THE REAL ESTATE AND ITS RECORDING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA UNTIL THE FIRST WORLD WAR

Summary

The word inheritance has got multiple meanings, and in this paper it is about inheritance meaning inherited property, ie. Inherited land, and about the evidence of inheritance in Bosnia and Herzegovina from the middle ages to the beginning of the First world war. Recording of inheritance is important for the jurisprudence as the right to ownership of real estate, what would nowadays mean one of the civil rights, but the data is included in the list of inheritance as onomastic material which is also very important for the history of Bosnian language.

Key words: inheritance, land registry, cadastral survey, registries, certificates of ownership

Jasmina ZLATAREVIĆ

Javna ustanova II. srednja škola Cazin

JUŽNOSLAVENSKI BALADNI SIŽEI U SVJETLU PSIHOANALITIČKE TRADICIJE

Članak Južnoslavenski baladni sižei u svjetlu psihoanalitičke tradicije je u prvom redu uporednog karaktera, jer istražuje, preispituje književni materijal našeg podneblja, suočavajući ga sa austrijskom književno-psihoanalitičkom tradicijom.

Zaslugu za to neosporno snosi i Viktor Tausk – ponikao u kulturnom okruženju Bečke moderne na razmeđu 19. i 20. vijeka, čiji je djelokrug interesovanja bio izuzetno širok – od novinarstva i književnosti do prava i psihonalize.

Iskoristivši svoj boravak na južnoslavenskim prostorima Viktor Tausk je ne samo bio fasciniran tom „udaljenom blizinom“ Istoka i Zapada, nego je pokazao jedan posve osebujan stil u kreiranju svojih književnih likova. Njegovi su protagonisti naime, precizno i polako „raščlanjeni“, psiha im je „secirana“. Oni ne funkcionišu normalno, jer im autor neprestano traga za efektima neuobičajenog i nastranog.

Ne čudi stoga niti odabir južnoslavenskih balada koje je ovaj autor preveo na njemački, te im svojim prevodom udahnuo novu - psihoanalitičku komponentu.

Članak Južnoslovenski baladni sižei u svjetlu psihoanalitičke tradicije prvenstveno se bavi tumačenjem prevedenih balada, analizom književne simbolike, otkrivanjem književnih „simptoma“ na osnovu kojih se dolazi do skrivenog smisla.

Ključne riječi: psihoanaliza, narodna poezija, balada, psihoanalitička studija slučaja, prevodilački aranžman

1. Izazov književnog izraza kroz medij psihoanalize

Književna psihologija kao metodološki pristup književnom tekstu, neminovno pretpostavlja vezu između književnosti i psihologije. Ta povezanost datira oduvijek, odnosno ima svoje korijene još u antici.

Književni teoretičari su međutim, književni izraz kroz domen psihoanalize prihvatili u potpunosti tek 60-tih godina 20. vijeka. Ta kasna percepcija psihoanalitičkog književnog izraza jednim je dijelom rezultat činjenice, da su psihoanalitičari nakon dolaska nacista na vlast, silom prilika morali u egzil, dok su drugim dijelom na to uticali poratni tokovi kojima se tada kretala književnost.

Psihološki i razvojni roman nude prije svega psihološki način pristupa književnoj građi, ali se govoreći o književnoj psihologiji mora ukazati na razliku između dubinske psihologije i psihoanalize. Književna psihologija predstavlja odnos nauke o književnosti prema psihoanalizi, odnosno bavi se pitanjem uticaja psihoanalize na nauku o književnosti, pa se na osnovu toga češće govori o psihoanalitičkoj nauci o književnosti.

Terry Eagleton se u svojoj studiji «Književna teorija»¹, u 5. poglavlju koje nosi naslov «PSIHOANALIZA» osvrće na probleme modernog društva, gdje konstatuje da je dvadeseti vijek jedan politički i ideološki metež, koji neminovno nalazi svoj odraz u modernom književnom izrazu:

....njega na vlastitoj koži i na najosobniji način doživljavaju ljudi koje on zahvaća. To je kriza ljudskih odnosa i ljudske ličnosti, ali i grč što pogađa društvo u cjelini. (Eagleton, 1987:165)

Osjećaji tjeskobe, strah od progona i rascjep ličnosti nisu pojave koje su bile karakteristične samo za ovo razdoblje. One su se međutim, tek tada na početku novog vijeka počele uobličavati u jedno novo sistematski uređeno područje. Psihoanaliza je naime, krajem 19. vijeka u Beču dobila svoje konture, čiji je osnivač i pokretač, zajedno sa grupom svojih saradnika bio Sigmund Freud. Uskom krugu Freudovih saradnika pripadao je i Viktor Tausk.

Biografije intelektualaca onog perioda, na razmeđu dvaju vijekova – 19. i 20. obično su imale i mnogo toga zajedničkog. Tipičan je primjer Viktor Tausk, oficir Austro-Ugarske monarhije, advokat, liječnik - psihoanalitičar, novinar, pjesnik i pisac.

¹ Terry Eagleton: *Književna teorija*. Zagreb, 1987. Biblioteka L izdanja Zavoda za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. S engleskog prevela: Mia Pervan Plavec.

S obzirom da je Tausk dobar dio svog života bio vezan za Sarajevo, Mostar i uopšte za ove naše prostore, ne čudi da se kroz njegova literarna ostvarenja u značajnoj mjeri proteže južnoslavenska dimenzija. Dio je one plejade pisaca za koga su posebice Bosna i njeni narodi predstavljali jednu potpuno drugačiju boju u već postojećoj lepezi jednosti.

Tausk nikada nije zaboravio korijene koji su ga vezali za Sarajevo, Mostar, Beograd, Zagreb, cijeli je njegov književni izričaj, nastajao pod neposrednim uticajem mnoštva različitosti, tako karakterističnim za ove prostore. Jednako snažno ga je zanimala autohtona narodna pjesma, obojena dahom nostalgije, kao i čudesan svijet unutrašnje spoznaje našeg čovjeka.

Tausk precizno i polako «rašćlanjuje» i promatra svoje likove. Rezultat tog književnog uobličavanja je često zbunjujući, jer Viktor Tausk nije «samo» pisac koji drugačije od ostalih prilazi stvarima i događajima. On je naime u svojim likovima tražio i psihoanalitičku komponentu, odnosno puno mu je bio važniji nedodirljivi, konfuzni, unutrašnji čovjekov svijet.

Književni izraz Viktora Tauska posebno se bavi «simptomatičnim» mjestima u tekstu. To su ona mjesta gdje se ukazuje na izobličenja, nejasnoće, tamo gdje je nešto namjerno ispušteno ili potisnuto. Interesantna su mu i učestala ponavljanja jednog te istog sadržaja. To mu je onda poticaj da raspravlja o porivima koji su „isprovocirali“ takav pristup.

2. Baladni sadržaji i postupci u procesu pjesničko-psihoanalitičkog oblikovanja

Južnoslovenska narodna poezija - posebno balade - su za Viktora Tauska bile nepresušno vrelo psihoanalitičkog nadahnuća. One su ga toliko zaokupljale, da ih je tokom 1906. i 1907. intenzivno iz različitih zbirki prevodio na njemački jezik.

Balada kao žanr postoji i u pisanoj i u usmenoj književnosti. Teoretičari balade najčešće ističu trostrukost balade: pripada epskom, lirskom i dramskom načinu kazivanja. Na osnovu te isprepletenosti žanrova, balada se i ubraja u mješoviti tip pjesama. Nazivaju se još i epsko-lirske, odnosno lirsko-epske, u zavisnosti od toga, je li dominantan lirski ili epski ton.

Denana Buturović je u svojoj *Antologiji*² pišući o ovoj vrsti narodnih pjesama, izraz *epsko-lirske* preoblikovala u «*lirskonarativne*» pjesme, jer smatra da u brojnim baladama nije do kraja ostvaren baladni sadržaj ili postupak.

² Denana Buturović, Lada Buturović: *Antologija bošnjačkih usmenih lirskonarativnih pjesama*. Sarajevo 2002. Svjetlost.

Ustrojstvo balade se temelji na tome, da je rasplet u baladi, za razliku od onog u romansi, obično tragičan.

Prednost se daje psihološkom poniranju u duševni život sukobljenih ličnosti, koje se postavljaju u izrazito dramske okolnosti i situacije. Razrješenje po pravilu ne može da se postigne bezbolno. Sve se nekako odigra sudbinski neumitno, čak i nedovoljno jasno i obrazloženo, ali u krajnjoj liniji životno uvjerljivo.

Baladno-folklorističko pjesništvo u psihoanalitičkoj studiji slučaja

Nešto drugačiju percepciju balade, vjernu osnovnom opredjeljenju ovog članka, nudi Gisela Steinlechner u svojoj psihoanalitičkoj studiji slučaja.³ Studija je dio istraživačkog projekta univerzitetskog izdavača iz Beča, štampana 1995. godine.

Autorica Steinlechner se u IV. poglavlju pomenute studije, pod nazivom *Von Riesen, jüngsten Söhnen und Ausserirdischen* – posebno osvrnula na tekstove Viktora Tauska.

Značajan dio ove studije je posvećen narodnoj baladi. U dijelu studije koji je autorica Steinlechner nazvala *Die Volksballaden – Das Wort ist angerichtet* - tvrdi se, da se baladom postiže jedna drugačija struktura teksta. Iskustvo sa jezičke i simboličke osnove se reprezentuje, organizira na jedan nov način. Baladno folklorističko pjesništvo stvara dodatno diskurzivno okruženje za interpretaciju onog potisnutog, svojstvenog psihoanalitičkoj obradi teksta.⁴

Gisela Steinlechner balade karakteriše kao

... Mythengeschichten der kleinen Völker, Kollektive und Regionen, angesiedelt entlang der Peripherien der Schrift-Kultur...»(Steinlechner, 1995:210)

te ističe, da je prevashodni zadatak balada ponavljanje

... viel mehr als die Erinnerung im Sinne einer (Re)-Konstruktion und Deutung eines Vergangenen.(Steinlechner, 1995:211)

Ponavljanje je u baladnim tekstovima formalni i sadržajni događaj. Tokom oblikovanja pjesničkog teksta se određene formulacije, dijalozni, pjesničke figure uvijek iznova koriste.

³ *Gisela Steinlechner: Fallgeschichten. Krafft-Ebing. Panizza. Freud. Tausk. Wien 1995. WUV- Wiener Universitätsverlag.*

⁴ mitske priče malih naroda, kolektiva i regiona, nastanjene na periferijama spisateljske kulture. (Vlastiti prevod autora rada)

..... više nego sjećanja u smislu rekonstrukcije i tumačenja onog što je prošlo. (Vlastiti prevod autora rada)

Ponavljanje je u tekstovima posljedica primjene principa kako formalnog tako i sadržajnog oblikovanja teksta, jer svaki oblik usmenog predanja produžava svoj vijek trajanja ponavljanjem.

U tom procesu može doći do većih ili manjih odstupanja, izmijenjenih varijanata, kompilacija, aktualiziranja, odnosno modernizacije samog teksta, pa je na taj način folkloristički oblik poezije uvijek nedovršen, na njemu se obično često nešto doraduje i mijenja.

Ponavljanje je za razliku od sjećanja upravo onaj model koga navodi i Freud kao prepreku koja se često javlja u psihoanalitičkoj terapiji. Naime, pacijent se za vrijeme terapije, u procesu spoznaje nutrine svoga bića, umjesto sjećanja na događaje koje je potisnuo duboko u svoju svijest, služi upravo ponavljanjem.

Ponavljanje se istovremeno uklapa u paralelizam kog je Roman Jakobson definisao kao osnovni strukturni princip folklorističke poezije. Jakobson produbljuje svoju definiciju tvrdnjom, *da egzistencija ove poezije izravno zavisi od «preventivne cenzure» zajednice, odnosno okruženja u kom ova vrsta poezije nastaje. Određeni folkloristički tekst počinje da egzistira tek onda kada ga zajednica u kom je nastao i prihvati (Steinlechner, 1995: 210).*⁵

Na ovaj se način možda može utvrditi analogija između načina na koji se oblikuje i prenosi narodna balada.

U baladi se naime stalno nailazi na iste arhaične motive, koji se upravo zahvaljujući preventivnoj cenzuri kolektiva gdje je tekst nastao, ne mogu izbjeći.

Gisela Steinlechner je Jakobsonovu formulaciju «preventivne cenzure» primijenila i na Tauskove prevode narodnih balada. Bavila se pitanjem, kakav je ishod «preventivne cenzure», kad se usmeni narodni sadržaji susretnu sa pisanom formom, u obliku zapisa, zbirki, prevoda.

Autorica je skrenula pažnju i na sličnost «oblikovanja» pacijenta u procesu psihoanalitičkog tretmana sa prevođenjem, odnosno prenošenjem teksta sa jednog na drugi jezik.

⁵ *Uporedi prema: Gisela Steinlechner, nav.dj. str. 210. u vlastitom prevodu autora. Originalni tekst glasi: „Hier wäre auch eine These Roman Jacobsons einzubeziehen, der in Bezug auf die folkloristische Poesie von einer „Präventiv-Zensur der Gemeinschaft“ spricht; (...) Das heißt nach Jakobson, daß die Existenz eines Folklorentextes erst dann beginnt, wenn er von einer bestimmten Gemeinschaft angenommen und sanktioniert wurde“.*

Psihoanalitički aranžman «obrađuje» pacijenta na taj način što mu omogućava da ponavljanjem iznova doživi svoja iskustva iz ranog djetinjstva, oživi potisnute emocije i fantazije.

Prevodilački aranžman obrađuje tekst ponavljanjem i ponovnim obrađivanjem arhetipskih motiva u okviru pripovjedačke građe. Zajednička komponenta naizgled nespojivim situacijama je činjenica, što tokom prenošenja s jednog na drugi jezik, prevodilac, zahvaljujući razlikama između korespondentnih jezika, stvara određeni međuprostor. U tom međuprostoru on vještijim povezivanjem elemenata u originalnom i prevedenom tekstu može ukomponovati i preraditi svoja sopstvena potisnuta iskustva, svoje unutarnje odbrambene mehanizme i tajne motive.

Kao prevodilac, Tausk se pojavljuje u prvom redu u svojstvu posrednika. On u sažetoj formi ponavlja događaje, pripovijeda ih iznova, tako što ih premješta na poprište nekog drugog, stranog jezika.

Tausk je svoju kreativnost u prevođenju maksimalno iskoristio i u prevodu balada. Nizom vješto prevedenih izraza autor ukazuje na jedno dublje, pozadinsko značenje, dok im istovremeno umanjuje oštrinu na izvornom jeziku.

2.1. Percepcija južnoslavenske narodne poezije iz pera Lou Andreas Salome

Svoje oduševljenje našim narodnim blagom Viktor Tausk je prenio i na Lou Andreas Salome, poznatu psihoanalitičarku iz Freudovog kruga, ženu koja je igrala važnu ulogu u emocionalnom i profesionalnom životu Viktora Tauska.

Lou Andreas Salome je južnoslovenskim narodnim baladama posvetila i cijelo jedno poglavlje u svom dnevniku: «*In der Schule bei Freud. Tagebuch eines Jahres. 1912/1913*»⁶.

Svoju analizu balada Lou Andreas Salome je započela parafrazirajući Goethea, koji je u svojim razgovorima sa Eckermannom rekao da je «*to najljepša poezija koju on poznaje*». Lou Andreas Salome pristaje uz to načelo i dodaje da «*nije samo dovoljno reći da je ta poezija lijepa, ona čovjeka direktno čini sretnim. (Salome: 1983:55)*»⁷ Čitajući ove pjesme, ne donosi se samo puki sud o njima, na njih se reaguje s ushitom.

⁶ Lou Andreas-Salomè: *In der Schule bei Freud. Tagebuch eines Jahres 1912/1913*. Zürich 1983. Ullstein Materialien.

⁷ Tekst u originalu glasi: „*Es ist aber noch nicht genug, zu sagen, sie sei schön: sie macht direkt glücklich. Man reagiert weniger mit Urteil als mit Jauchzen*“. Vlastiti prevod autora rada.

Junaci balada su svjesni svojih grijeha, dobrovoljno se predaju zovu sudbine, prihvataju neumitnost svoje kobi i na taj način postaju herojima, doživljavaju ekstazu kao pratilju svih uzvišenih djela i žrtvovanja. U veličanstvenost narodne poezije se uranja sa zadovoljstvom, jer ona ne donosi ništa sterilizovano, već na jedan naivan i bezbrižan način iznosi sve ono lijepo od čega su ljudi satkani.

Lou Andreas Salome se osvrće i na crno-bijelu tehniku za kojom poseže narodni pjesnik u slikanju svojih likova. Naglašava da je takva vrsta karakterizacije likova kod modernih, školovanih pjesnika prevaziđena, ali ne i nužno bolja. Iz narodne pjesme progovara lični narodski temperament i kod ove vrste književnosti nema efekta naučnosti. Pritom upravo tradicionalni narodni pjesnik i narodski način razmišljanja odgovaraju psihoanalitičkom stanovištu, jer se i psihoanaliza bavi tipizacijom i traži u svojim likovima temeljne karakterne suprotnosti. Psihoanaliza ne traži međutim afektivnu i moralnu osudu za svoje likove, već upravo suprotno, ističe, razdvaja individualno iz okvira jednog objektivnog sklopa. Tradicionalna se karakterizacija likova, nastala u okvirima narodne pjesme, zadržava na pojednostavljenim, subjektivno uočenim stvarima iz ugla narodnog pjesnika i ne traži konkretno, valjano objašnjenje. Narodna pjesma ostavlja stvari i likove onakve kakvi oni jesu, ne otkriva pozadinu samog događaja, niti se bavi njegovom interpretacijom.

3. Tauskov psihoanalitički i pjesnički odabir južnoslovenskih balada

U sabranim djelima Viktora Tauska⁸ južnoslovenske balade, odnosno njihovi prevodi na njemački jezik, se izravno nastavljaju na njegov pjesnički opus. Priređivač edicije ih međutim nije štampao onim redom kako su bile objavljene u pojedinim časopisima.

Tausk narodnu poeziju Južnih Slavena dijeli prema nacionalnoj odrednici – na srpsku, hrvatsku i muhamedansku, podvlači međutim da muhamedanstvo nije nacionalno već vjersko obilježje. Sva poezija Južnih Slavena se dijeli na dvije velike grupe: s jedne su strane to muške ili junačke pjesme i obično su epskog karaktera, s druge su pak ženske pjesme, pretežno lirskih osobina.

Kao granični tip obje ove vrste, nastale su balade, za koje Tausk kaže da predstavljaju

... die Aufarbeitung eines auf eine Begebenheit begrenzten poetischen Stoffes, dessen Träger ihre Gefühle – wie im Drama – mit Ausschluss der Reflexionen des Dichters zum Ausdruck bringen.» (Tausk, 1983:478)

⁸ Viktor Tausk: *Gesammelte psychoanalytische und literarische Schriften*. Priređivač zbirke: Hans Joachim Metzger. Izdavač: Medusa Verlag, Berlin, 1983.

Pokretački motiv balada nalazi u unutrašnjim, psihološkim motivima svojih junaka. Radnja u baladi ima svoj tok, ali je slijed događaja manje važan u odnosu na glavne protagoniste i njihov unutrašnji svijet. Balada svoje likove oblikuje samostalno, vješto balansira između epskog i lirskog pola. Idući prema lirskom polu postepeno se gubi radnja, dok se idući prema epskom polu sve više nameću izražaj i volja samog pjesnika, a djelovanje glavnih protagonista, sva raznolikost njihovog unutrašnjeg svijeta lagano nestaje.

Za razliku od balade prava epska pjesma hronološki niže događaje jedan na drugi, opširna je u svojoj formi, iscrpna u širini oblikovanja radnje. Jedino što zataji svojim čitaocima je samo ono što sam pjesnik nije htio ili nije znao objasniti čitaocima. Nema tajne, nejasnoća, unutrašnjih psiholoških sukoba koji pokreću junake balada i stvaraju konfliktne situacije.

Analizirajući balade koje je preveo Viktor Tausk – a radi se o njih ukupno šest – pažljivi interpretator lako uočava principe kojim se Tausk rukovodio pri njihovu odabiru. Ponajprije je autor htio zadovoljiti tu etničku crtu, ponudivši na jednom mjestu pjesme koje pripadaju različitim nacionalnim zbirkama ovih krajeva: srpskim, hrvatskim i muhamedanskim.

Potom se kao zajedničko obilježje može navesti da je Tausk uglavnom prevodio balade u kojima su žene bile heroine, poštene, lijepe i obično nesretne, junakinje nadmoćne i umom i srcem. Njihove su sudbine bile slične – uglavnom nisu mogle za života dokazati svoju nedužnost, tek ih je smrt «očistila» od nepravde i dokazala veličinu njihove žrtve.

U svim prevedenim baladama se desila prvo nepravda, a nakon toga glavni junaci/junakinje dobijaju zasluženu zadovoljštinu. Nema tog (ne)djela koje se može sakriti i nema tog čovjeka koji može božjoj pravdi uteći.

I konačno treći princip kog je Tausk poštovao u izboru južnoslovenskih balada se vezuje za njegovu glavnu životnu orijentaciju: psihoanalizu. Ako se «*umoče u tu psihoanalitičku kupku*», kako se vješto izrazila Gisela Steinlechner u svojoj studiji, nalazi se niz motiva, na osnovu kojih je jasno zašto su baš te balade bile interesantne za Tauska.

Značajan je, naime broj onih mjesta gdje se balada ne može „odbraniti“ od psihoanalitičke interpretacije. Ponekad je međutim teško odrediti gdje nastupa psihoanalitička mašinerija značenja i kojim je metodama autor uopšte došao do ovakvog pristupa. Posve jasno se nameće pitanje, uzima li psihoanaliza tekst bukvalno ili traži ona skrivena značenja «između redova», šta uopšte ostaje od kvalitete književnog teksta uobličenog u baladu, ako se psihoanalitički raščlani i detaljizira?

3.1. *Edip iz naše narodne poezije – Der Findling Simeon*

U ovom članku ćemo se pobliže pozabaviti sa dvije od ukupno šest, koliko ih je Tausk preveo, a Hans Joachim Metzger uvrstio u sabrana djela.

*Der Findling Simeon*⁹ je balada nastala i opstala u naradu. Počinje razigranom paletom boja i nizom ustaljenih narodnih epiteta.

Pije se *crveno vino*, *bijele su zidine grada*, *rumene su usne* kod djevojke, od razdragane *mladosti pršti* njen lik.

Brat i sestra, car Stefan od Budima i lijepa mlada Anđelija, sjede i piju vino. I prije nego što je radnja zapravo i uvedena, dolazi do iznenadnog zapleta i otkriva se pravi odnos između brata i sestre.

Opet progovaraju psihoanalitički porivi Viktora Tauska i njegova neutaživa žeđ za skrivenim motivima, za pronalaženjem neuobičajenih i zabranjenih odnosa. Jer car predlaže svojoj sestri:

*O Andjuscha, meine liebe Schwester,
Wärs nicht Sünde und von Gott verboten,
Küsst ich heute noch dein weisses Antlitz! (Tausk, 1983:475)¹⁰*

Ako su u prethodnim baladama elementi incesta bili samo u naznakama, u zavijenoj formi i jedva se dali prepoznati, ovdje je narodni pjevač bio jasan i nedvojbeno je potvrdio ranije psihoanalitičko viđenje pravog odnosa između sestara i braće:

*Nimm mich doch, begehrst du meines Kusses!
Ist es Sünde, wird uns Gott vegeben! (Tausk, 1983:475)¹¹*

odgovoriće Anđelija, prihvatajući bratov prijedlog, ujedno se nadajući, da će bog biti milostiv i znati im oprostiti ovaj grijeh.

⁹ *Prevod ove balade objavljen je u časopisu „Die Schaubühne“ 27.06.1907. U radu citirano prema sabranim djelima Viktora Tauska.*

Valja međutim napomenuti da Viktor Tausk prije samog prevoda ove balade nije naveo izvor koji mu je poslužio kao predložak za prevod. U zbirci Vuka Stefanovića Karadžića „Srpske narodne pjesme. Knjiga druga, u kojoj su pjesme junačke najstarije“ štampanoj u Beču, u štampariji jermenskoga manastira 1845. postoje dvije verzije ove pjesme pod nazivom Nahod Simeun (63-70.str.) i Opet Nahod Simeun (70-75.str.). Nijedna od ovih verzija nije mogla biti uzeta kao predložak za prevod.

¹⁰ O Anđušo, sestro moja draga, hoće l' biti grijeha i od Boga kazne, obljudim li tvoje bijelo lice (vlastiti prevod autora rada).

¹¹ *Je' l ti želja za poljupcem mojim, ne oklijevaj! Bude l' grijeha, Bog će oprostiti! (vlastiti prevod autora rada).*

Ali kako jedan grijeh obično za sobom povlači i niz drugih, i zapravo ništa ne može, barem u narodnoj pjesmi, proći nekažnjeno, tako je i ovdje narod predodredio pravednu kaznu za grešne počinioce.

*Als zum sechsten Mal der Mond sich neute,
Da empfang der Liebe Frucht das Mädchen; (Tausk, 1983:475)¹²*

Grešna veza brata i sestre dobija dakle svoj epilog. Rađa se dječak, koga car Stefan stavlja u srebrni kovčežić, odnosi ga na pučinu i baca u morske dubine. Nakon pola godine taj isti kovčežić „ulove“ ribari, ne mogu ga otvoriti i nose ga svešteniku u manastir. Sveštenik onda, u liku samog božjeg providjenja otvara kovčežić i nalazi živog dječaka. Blagosiljajući ga podiže iz kovčega i krsti imenom Simeon. Dječak narednih osam godina odrasta pod okriljem sijedog sveštenika i radnja za to vrijeme miruje.

Sveštenik potom saznaje da je iza budimskih zidina umro car Stefan i svoje golemo bogatstvo, za koje se bore brojni vitezovi, ostavio bez nasljednika.

Dolazi do ključnog momenta u baladi, radnja se vraća u antičke okvire, progovara Sofokle i njegov nesretni junak Edip. Jer nesuđeni sin cara Stefana prihvata budimski tron, ali kao i Edip, u neznanju i sam ogrezne u velikom grijehu, prihvativši nedozvoljeni incestni odnos sa sopstvenom majkom:

*Und es küsste, dreimal Rast erholend,
Seine Mutter Simeon der Knabe.(Tausk, 1983:476)¹³*

Ili nešto kasnije, u ispovijesti svom zamjenskom ocu, sijedom svešteniku, reći će ovaj Edip:

*Wohl, mein Vater, fiel mir zu die Krone
Und des Kaisers Schwester als Gemahlin!
Drei Mal nahm das Mädchen ich zu eigen,.....(Tausk, 1983:476)¹⁴*

I dok Sofokle u svojoj tragediji majstorski ocrta kako postupno i sigurno izlazi na svjetlo grozna istina, a njegov junak, mučen sumnjama, nadom i patnjom, istražuje vlastitu prošlost, dotle junak iz ove narodne balade brzo saznaje strašnu istinu i odmah dobrovoljno prihvata način kojim okajava svoj grijeh.

¹² Šesti put se mjesec pomaljao, kad osjeti plod svoje ljubavi. (Vlastiti prevod autora rada).

¹³ Pa obljubi majku svoju Simeon mladi, do tri puta tražeći odmora, (Vlastiti prevod autora rada).

¹⁴ E moj oče, zapade me kruna, i careva sestra za suprugu, djevojku sam tri put obljubio. (Vlastiti prevod autora rada).

I Simeon poput Edipa, s velikom duševnom snagom prima gorku sudbinu, tri je godine zatvoren iza zidina mračne tamnice, *gdje je voda do koljena, gdje se množe škorpioni, zmije.*

Nakon tri godine starac otvara vrata tamnice, u njoj nalazi mrtvog Simeona nad kojim bdiju tri božja anđela: Petar, Nikola i blažena Marija Djevica.

Simeon je okajao svoj grijeh, ali se tu balada ne završava.

Za razliku od Sofoklove tragedije, gdje Edipova majka Jokasta također odabire svoj način iskupljenja, žrtvujući vlastiti život, majku Simeonovu, lijepu Anđeliju, bog je obdario teškim blagoslovom. *Šest* je mjeseci nosila Anđa svoj božji blagoslov, a nakon toga rodila dječaka. Balada završava riječima:

Und der Knabe war der heil'ge Sawa. (Tausk, 1983:477)¹⁵

Stari sveštenik je ukazao na jedini mogući put iskupljenja, ali kao i kralj Edip, ni ova balada ne tereti sudbinu i ne pripisuje joj isključivu krivnju. Balada, antički dosljedno vjeruje u bogove i misli da su oni pravedni. Narodni pjevač, kao i tragičar Sofokle, znaju da nisu samo krivci nesretni, nego i nevini poput Simeona i Edipa.

3.2. Die Leiden und die Rache der Rizabegovica- osveta i id-nagoni

Balada *Patnje i osveta Rizabegovice*, posljednja u nizu koje je preveo Viktor Tausk, potiče iz zbirke Mehmeda Dželaluddina Kurta¹⁶, a njen prevod je objavljen u časopisu *Die neue Revue.* u decembru 1907. godine.

Ova balada potiče iz tematske skupine o nesretnim supružnicima¹⁷, odnosno prvi je baladni model ovakve vrste, koji je našao svoje mjesto u Tauskovim prevodima. Balada ima ponešto drugačiju koncepciju. U njoj je naime Viktor Tausk u izvornom

¹⁵ *Dječak b'ješe Sveti Sava. (Vlastiti prevod autora rada).*

¹⁶ *Mehmed Dželaluddin Kurt, mostarski sakupljač narodnih balada, štampano 1902. 88 pjesama, među kojima je i dvadesetak balada. Autor rada je sve njemačke citate preveo na osnovu ove zbirke.*

Zbirka u punom nazivu glasi: Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske). Svezak prvi. Sabrao i uredio Mehmed-Dželaluddin Kurt (Hafiz Mostari). Hrvatska dioničarska tiskara, Mostar 1902.

¹⁷ *Tematski motiv nesretnih supružnika može se podijeliti u nekoliko podgrupa: to su pjesme o zapostavljenoj ljubi, o pogubnom odlasku nevjeste kod majke, o ljubinoj privrženosti svom dragom, o ostavljenom dragom, o kobnom puštanju ljube, o umirućem dragom (mužu).*

Uporedi: Munib Maglajlić (1985), Muslimanska usmena balada. Veselin Masleša. Sarajevo.

obliku ostavio nekoliko autohtonih bosanskih riječi – *beg*, *begovica*, *kolo*, za razliku od drugih njegovih prevoda gdje se čak „poigrava“ i sa prevođenjem geografskim pojmovima.

Balada počinje klasičnom stilskom figurom – retorskim pitanjem:

«Heisse Sonne, ist's noch *früh am Tage?*
Lang' ich noch nach Zagorje zum Tale
Und zu Rizabeg dem kranken Cengić?“¹⁸
(*Tausk, 1987:480*)

Već je u retorskom pitanju locirana radnja, te date osnovne naznake o glavnim protagonistima.

Ekspoziciju balade čine tek prvih pet stihova, gdje se saznaje da je Rizabeg bolestan. Uz njegovu bolesničku postelju stoje njegova majka i žena. Odmah potom slijedi i zaplet, gdje žena zlorado likuje, znajući da se Rizabegu bliži posljednji čas:

«Seh ich gut, so wirst du nicht genesen,
Rizabeg, ich sehe, du wirst sterben!
Darum lach' ich, Rizabeg, mein Gatte! (*Tausk, 1987:480*)¹⁹

Rizabegovica potom navodi razloge svom likovanju, pripovijeda retrospektivno cijeli svoj život koji je provela sa Rizabegom. Izbija sva gorčina nakupljena proteklih zajedničkih godina. Rizabegovica se sjeća svih nepravdi koje su joj učinjene i zapravo na vrlo jasan način donosi sliku žene u tadašnjem tradicionalnom društvu.

Vratimo se međutim, ovdje drugačijem tumačenju ovog narodnog teksta, sa njegove osnovne pozicije – one psihoanalitičke. Freud nas je naime, poučio da je ljudska duša jedna vrsta bojnog polja. U stalnom su interakcijskom procesu prisutne tri instance: *ego*, *super ego* i *id*. U tom spletu sva tri elementa imaju svoju funkciju i moraju se nalaziti u međusobnom skladu. *Ego* ima najteži zadatak – mora usmjeravati djelovanje *super ega* i *ida*. Ukoliko *ego* nije u stanju da održi ravnotežu unutar tog sklopa, na površinu izlazi *id*, ona nesvjesna želja koja preplavljuje svijest svojom nelogičnošću i zagonetnim asocijacijama.

¹⁸ „Žarko sunce, je l' koliko rano,
Mogu l' doći na Zagorje ravno,
Gdje boluje Čengić Ali-beže;“ *Hrvatske ženske narodne pjesme, str. 77.*

¹⁹ „Ja ne vidim da ćeš preboliti,
Veg ja vidim, da ćeš umrijeti;
S tog se smijem, beže Ali-beže.

Upravo će *id* kao kategorija koja skriva sve one sadržaje duboko zakopane u ljudskoj svijesti biti predmetom našeg interesovanja.²⁰

Nesretna Rizabegovica se naime, na smrtnoj postelji svoga muža prvo prisjeća kako ju je svekrva lažno optužila da je došla trudna za Rizabega i kako ju je Rizabeg onda vratio nazad kući, njezinoj braći. Da sramota bude još veća, ni braća je nisu htjela, već ju je Rizabeg onda zatvorio u šator ispred vrata svog dvora, čekajući da prođe devet mjeseci. Uvidjevši da nije bila trudna, Rizabeg ju je ponovo primio u kuću. A narednih je devet godina onda svake godine rađala po jednu kćer. Još jedan razlog da se ponovo rasplamsa muževljeva srdžba. Kad je desete godine rođena i deseta kćer, nemilosrdni muž i otac je i dijete i majku ostavio vani na snijegu, visokom do pojasa. Ojađena majka ne može sačuvati dijete od hladnoće i ono umire, a količina mržnje prema mužu dostiže neslućene razmjere.

Stoga je u momentu njegove smrti Rizabegovica sretna, *želi divlje u kolu zaigrati, želi glasno u kolu zakliknati*.²¹

Težak momenat za Rizabega i njegovu majku, jer je došao čas naplate za njihova nečovještva. I potvrda da narodni pjevač nikad ne odustaje od pravde.

Svi, nazovimo ih - vanjski motivi koje je ova balada istakla u prvi plan, tiču se isključivo tradicije i položaja koji je žena tada imala u društvu. Govori se o ustaljenim konvencijama, o ponižavajućoj ulozi žene, čija je egzistencija bila svedena na zadovoljavanje muževljevih potreba i ispunjenje «svete dužnosti» rađanja muškog nasljednika. Glavna junakinja nema čak ni svog imena, nazivaju je po mužu, kao još jedan dokaz o gubitku vlastitog identiteta.

Rizabegovici je međutim, uspjelo da osjeti slast osvete, smrt muža i njegove majke, trenutak zadovoljštine za sve učinjene nepravde.

Ovdje se nedvojbeno prekida ona narodna nit i sfera vanjskih motiva. Nastupa unutrašnja analiza književne simbolike, književni su „simptomi“ gurnuti u psihoanalitičko okruženje „id-nagona“.

Rizabegovica, utvrdili smo - nije posrnula pred količinom namijenjene joj patnje. Ona ima dovoljno duševne snage da zadrži unutrašnji mir. Nije dopustila da u njenoj duši prevlada *id*, već je «hraneći» se mislima o slatkoj osvetti prisebno dočekala čas zadovoljštine.

Ili je već i to sfera id-nagona?

²⁰ Osnovne postavke Freudove teorije autor članka preuzeo iz pomenute Eagletonove *Književne teorije*.

²¹ *Hei, ich möchte wild im Kolo tanzen, (...) und ich möchte wild im Kolo jauchzen: (Viktor Tausk, Gesammelte Schriften, 481)*

4. Umjesto pogovora

Iako nijedna balada nije izašla iz pera Viktora Tauska, on im je prevodenjem dao svoj osobni pečat. Prvo - njihovim odabirom, gdje je s literarne strane težio da obuhvati različite tematske okvire, kao i da obradi najučestalije narodne motive.

Drugo – izrazito mu je uspjela sprega književnosti i psihoanalize i ovi su prevodi na neki način bili tek uvod u njegovo kasnije literarno-psihoanalitičko opredjeljenje.

Narodnim je baladama Viktor Tausk započeo preradu književnog materijala naših krajeva, te dao odličan uvod za svoje kasnije novelističke diskurse u kojima dominira južnoslavenska dimenzija.

Literatura

- Andreas-Salome, Lou (1983), *In der Schule bei Freud. Tagebuch eines Jahres 1912/1913*. Ullstein Materialien, Zürich
- Buturović, Đenana; Buturović, Lada (2002): Antologija bošnjačkih usmenih lirskorativnih pjesama. Drugo izdanje. Svjetlost, Sarajevo
- Dželaluddin Kurt, Mehmed (1902): Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske). Svezak prvi. Hrvatska dioničarska tiskarna. Mostar
- Eagleton, Terry (1987), *Književna teorija*, Biblioteka L / izdanja Zavoda za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb
- Maglajlić, Munib (1985): Muslimanska usmena balada. Veselin Masleša. Sarajevo
- Nitzschke, Bernd (1985): *Der eigene und der fremde Körper. Bruchstücke einer psychoanalytischen Gefühls- und Beziehungstheorie*. Konkursbuchverlag, Tübingen
- Peters, H. F.(1995): *Lou. Das Leben der Lou Andreas-Salome*. Tübingen. Verlegt bei Kindler.
- Steinlechner, Gisela (1995), *Fallgeschichten. Krafft-Ebing. Panizza. Freud. Tausk*. WUV- Wiener Universitätsverlag, Wien.
- Tausk, Viktor (1983), *Gesammelte psychoanalytische und literarische Schriften*. Hrsg. von Hans-Joachim Metzger. Medusa Verlag, Berlin.
- Narodne epske pjesme. Knjiga I i II (1964)*, Edicija: Pet stoljeća hrvatske književnosti. Zora Matica hrvatska, Zagreb.

Adresa autora

Author's address

Javna ustanova II. srednja škola Cazin
Ulica Izeta Nanića 36
77220 Cazin
Bosna i Hercegovina
jasmina.nina@bih.net.ba

SOUTH SLAVIC BALLAD SYUZHET IN LIGHT OF PSYCHOANALYTICAL TRADITION

Summary

The paper *South Slavic ballad syuzhet in light of the psychonalytical tradition* is be default of comparable character, because it explores, questions the literature material of our area, facing it aganist Austrian literal-psychoanalytical tradition.

The undisputable credit should be given to Victor Tausk – who arose in the cultural environment of the Vienna modernism at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, whose interest area was quite broad – ranging from journalism and literature to psychoanalysis.

Taking advantage of his stay in the South Slavic countries, Victor Tausk was not only fascinated by its „distant closeness“ of East and West, but he also shown a particular style in creating his own literar characters. His protagonists were however, accurately and slowly „taken apart“ and their psyche was „dissected“. They don't funktion normally, because the author is constantly searching for the effects of unusual and bizzare. Therefore, the authors choice of South Slavic ballads which he translated to German is not surprizing at all, and through that translation he breathed an new psychoanalytical component.

The paper *South Slavic ballad syuzhet in light of the psychonalytical tradition* is mostly dealing with the interpretation of translated ballads, the analisys of the literal symbolism, discovering the literal „symptoms“ and based on them the hidden meaning is revealed.

Key words: psychoanalytic, folk poetry, ballad, translate arrangement, psychoanalytic fall-study, national poetry

Refik BULIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

POPUNJENI TUZLANSKI UPITNICI „PITANJA O GOVORU PROSTOG NARODA“ IZ 1897. GODINE

Zemaljski muzej u Sarajevu objavio je 1897. godine dijalektološki kvestionar „Pitanja o govoru prostog naroda“. To je prvi dijalektološki kvestionar na srednjojužnaslavenskom prostoru. Kvestionar ima sto pedeset pitanja u kojima se traže odgovori o najznačajnim osobinama bosanskohercegovačkih mjesnih govora. Smatra se da su autori kvestinara Milan Rešetar i Vatroslav Jagić. Kvestionare su na terenu popunjavali pismeniji ljudi, najčešće učitelji, ali i neki činovnici iz institucija s područja za koje je upitnik popunjavan. Popunjeno je ukupno 229 kvestionara i svi se čuvaju u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

Za područje Tuzle popunjeno je osam kvestionara. Oni su vrlo značajni za dijahronijski opis tuzlanskoga govora, ali i za sagledavanje osobina ijekavskošćakavskog dijalekta na kraju devetnaestog stoljeća.

Kvestionari koji su popunjeni na tuzlanskom području imaju oznake:

1. FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N^o – 14568/1973;
2. FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N^o – 14569/1973;
3. FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N^o – 14570/1973;
4. FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N^o – 14571/1973;
5. FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N^o – 14572/1973;
6. FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N^o – 14573/1973;
7. FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N^o – 14574/1973;

8. FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N° – 14575/1973.

Pošto su ovi upitnici prilično nepoznati i malo korišćeni, ovdje donosimo faksimile stranica upitnika s oznakom FAZM; Inventar folklornih zapisa III; N° – 14574/1973, koji je u Tuzli popunio Ahmed Gluhić. Ovdje su predstavljene samo stranice s uvodom te pitanjima i odgovorima, a ne i prazne stranice. Ponekad su na praznim stranicama uz pojedine odgovore na pitanja napisane i neke napomene. To su sljedeće napomene uz navedeni broj pitanja:

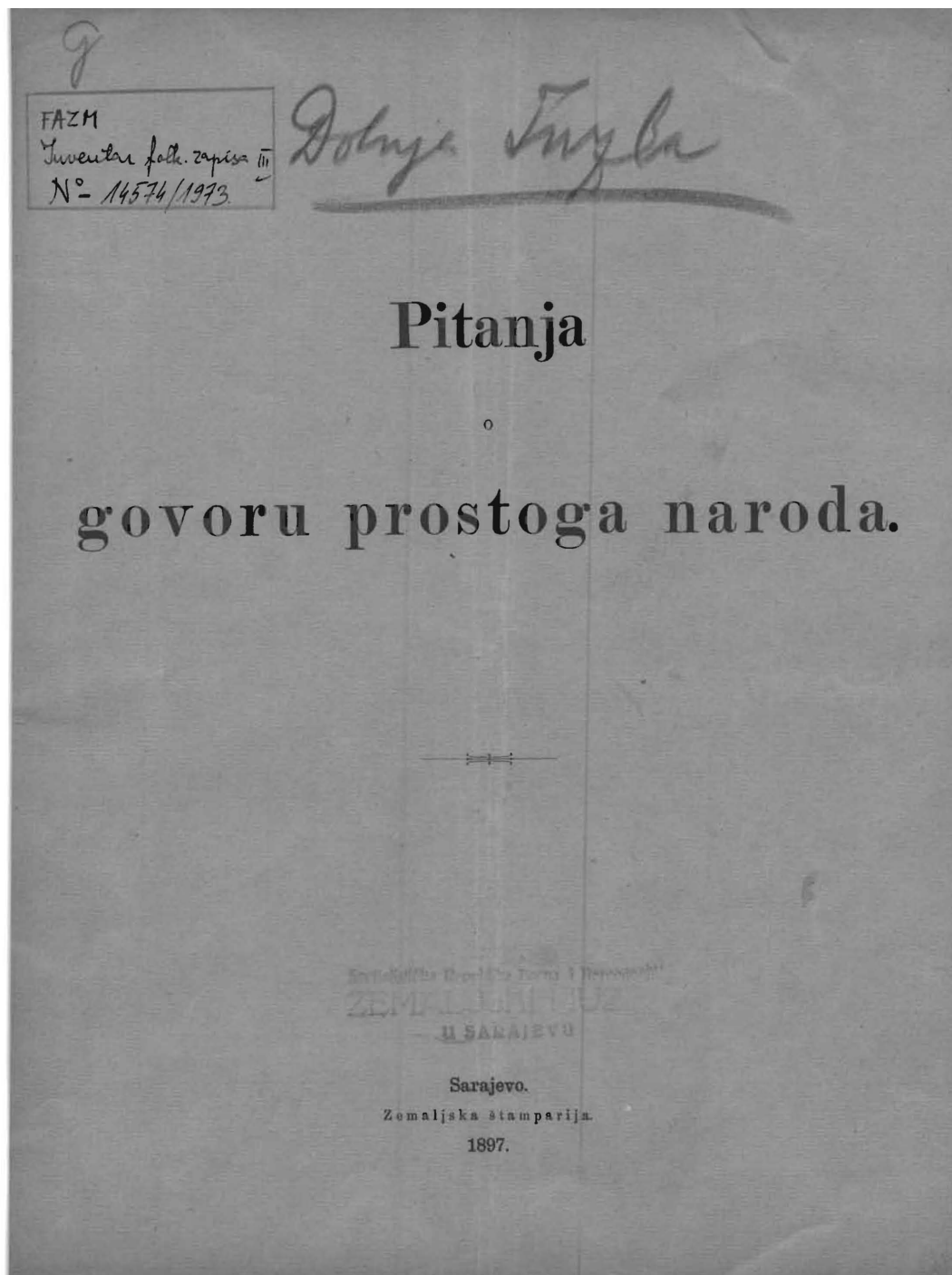
- 3: Narod muhamedanski govori: „vidio, letio, volio“.¹
- 5: „nekad“ „ozlijediti“
- 6: Govori se: „priboljeti rana“.
- 14: Obično ovdje govore: „povrh“. Svrh kuće pao.
- 26: Od sela čak do gor.
- 26: „božjom milost“
- 26: primiti koga drage volje /: s draga srca/
- 32: „mimoigjem“.
- 34: „hajde vragu“.
- 40: Govori se: ljuski /: ljucki:/ pisme d se nekako nečuje nego s ili c. kod sviju ovi riječi.²
- 46: „lemeš“.
- 51: Dobro se razlikuje, ali ima iznimaka.
- 54: Govori se: „žacnuti se“.
- 56: „dotjeraj stoku“.
- 58: 'sirće'.
- 62: 'čojk'.
- 71: „hajati“ / : „bajati“ :/ bajati, kad je ko bolestan.
- 73: „bajrak“ „roniti“
- 73: Muhamedanci u Hercegovini govore: „izgaj se“. „gajse“.
- 87: „ženidbe“.
- 97: „dobru konju“.
- 107: sa svi strana
- 109: jedanes, dvanes, i t.d.
- 109: dvades, trides, i t.d.
- 109: četiri stotine
- 124: „umri“.
- 124: „prodri“.
- 132: Čuo sam to iz njegovih usta.
- 133: 'uzmognem'. 'mognem'.
- 133: imam vremena doći ću.

¹ Tekst se donosi u izvornom obliku i sa pravopisnim pogreškama kojih ima u napomenama.

² Pisme je skraćeno od: pismeno (slovo). Pravopis ne mijenjamo, pa stoga ni pisanje negacija.

- 135: Oba načina upotrebljuju.
- 137: Oba načina upotrebljuju.
- 147: „prela“
- 147: „farcule“
- 147: „otac“
- 147: „kujrak“
- 147: vremena je bilo kod nas ili vrijeme nam je sve pobilo.
- 147: premaljeće

Cilj je objavljivanja ovoga priloga ukazivanje na jedan do sada nedovoljno poznat i korišćen izvor za dijahronijski opis tuzlanskoga govora i pokušaj iniciranja sudenata i mladih istraživača na jedno takvo istraživanje.

Pitanja o govoru prostoga naroda.

Molimo svakoga, koji bude odgovarao na ova pitanja o govoru prostoga naroda, da pazi na ovo:

1. U govoru prostoga naroda ne smije se ništa mijenjati, već ga treba prikazati onako kakav zbilja jest, dakle i sa svijem tako zvanijem „pogrješkama“, pa zato ako ko ne može pouzdano ili ne umije odgovoriti na koje pitanje, bolje je da nikako ne odgovara, nego da reče štogod, čega nije zbilja čuo.
2. Na jednom primjerku neka se odgovara samo za jedno mjesto ili samo za jedan kraj; ako se zna za kakvu osobinu kojeg drugog mjesta ili kojeg drugog kraja, to se može slobodno kazati na istom primjerku, ali tada neka se tačno kaže, gdje se što govori.
3. Ako u mjestu ili u kraju, za kojega se govor odgovara, ima stanovnikâ raznog vjerozakona, pa ako se jedni od drugih razlikuju čimgod u govoru, neka se kaže, kako se baš govorom razlikuju jedni od drugih, ili neka se, odgovarajući na pitanja, reče: stanovnici jednoga vjerozakona (treba dakako kazati kojega) govore ovako, a stanovnici drugoga opet ovako. Svakako pak neka se kaže, kojemu vjerozakonu pripadaju stanovnici, kojih se govor prikazuje. Samo se kaže, da svagda valja paziti samo na osobine govora domaćih ljudi, postojanih stanovnika mjesta; na osobine govora stranaca ili pridošlica ne treba se obzirati. U koliko se može, bolje je paziti na osobine u govoru žena (ženskinja), nego li ljudi (muških), koji se više druže sa stranim svijetom.
4. Da se bez potrebe ne ponavljaju riječi, ovdje je obično naštampano samo ovako, n. pr.: „lasto**v**ica“ *ili* „lasta**v**ica“? A to znači: „govori li se u Vašem mjestu (ili kraju) lasto**v**ica *ili* lasta**v**ica?“
5. Da bude svakomu lakše odgovarati, dosta je podvući mastilom (najbolje crvenim, zelenim ili modrim mastilom) onu riječ ili one riječi, kako se baš govori u

mjestu (ili kraju) za koje se odgovara; n. pr. da se odgovori na gornje pitanje, ako se u nekomu mjestu govori last**o**vica a ne last**a**vica, dosta je podvući onaj prvi oblik evo ovako: last**o**vica. Ako li se pak čuje i ovako i onako, neka se podvuku oba oblika; n. pr. gdje se pita, govori li se pepeo, veseo, uzeo itd. *ili* pepo, veso, uzo itd., ako se čuje i jedno i drugo, neka se podvuku oboji oblici. Ali ako jedno (n. pr. lipo, dite, vrime itd.) govore ljudi jednoga vjerozakona, a drugo (lijepo, dijete, vrijeme itd.) ljudi druge vjere, treba sa strane kazati, koji govore ovako a koji opet onako.

6. Ako se neka riječ, za koju se ovdje pita, ne govori ni na jedan način kako je u pitanju zapisano, samo se sobom razumije da treba sa strane na praznom listu napisati, što i kako se mjesto te riječi (ili tih riječi) u onome kraju govori.
7. Molimo da onaj, koji bude odgovarao na ova pitanja, razgovijetno napiše ime mjesta ili kraja, za koji odgovara, zatim kotar, u kojemu se to mjesto ili taj kraj nalazi, nadalje kojega su vjerozakona stanovnici što u njemu žive ili kojih se govor u odgovorima prikazuje; molimo ga takogjer da se potpiše i da kaže svoje zanimanje (je li je svećenik, trgovac, učitelj, činovnik itd.?).
8. Odgovarajući na kakvo pitanje, ako se nagje još kaka takova razlika od običnoga (književnoga) jezika, neka se i to zabilježi; n. pr. odgovarajući na pitanje 18., ako se u onome mjestu ili kraju još gdje govori **u** mjesto **o** (kao raz**u**riti mjesto raz**o**riti) ili naprotiv **o** mjesto **u** (s**o**bota mjesto s**u**bota), neka se i to na praznoj stranici napiše.
9. Ako onaj, što odgovara na pitanja, nije siguran, govori li se nešto ovako ili onako, neka ne pita čovjeka iz naroda: „govoriš li ti ovako?“ ili „kako ti to govoriš?“, jer teško da će mu odgovoriti kako treba, već će mu ili naprosto potvrditi što ga pita (i ako on tako ne govori!), ili će mu reći: „može biti i tako i ovako“. Najbolje je u takom slučaju ili sa svime ne odgovarati na naše pitanje ili u razgovoru s čovjekom iz prostoga naroda vješto ga dovesti do toga, da on sam kaže onu riječ ili rečenicu, a da i ne osjeti da se želi to od njega čuti.
10. Na narodne pjesme neka se slabo pazi, jer one putuju iz jednog kraja u drugi, pa se na taj način može lako čuti u pjesmi, koja se pjeva u nekom mjestu, i po koja riječ ili rečenica, koja u tome mjestu inače nije obična.

11. Ko je voljan te umije i preko ovih pitanja da što god kaže, kako se u njegovu selu ili okolici govori ili izgovara, može to dodati na kraju, n. pr. kako se ljudi pozdravljaju, kako se šale ili podsmijevaju nadimcima, koje poslovice ili riječi najčešće upotrebljuju, u čemu se ističe razlika ili po čem se poznaje, ko je iz koga sela, itd.
12. Samo od onoga, koji umije stavljati naglas (akcenat), očekuje se da to zabilježi na riječima ili oblicima, za koje nagje, da su spomena vrijedni.

Odgovori na ova pitanja, koja sastaviše priznati poznavaoi jezika, neka se svakako **do 30. aprila ove godine** pošalju ovoj direkciji.

Sarajevo, mjeseca februara 1897.

Direkcija bos.-herc. zemaljskog muzeja.

Govori li se u Vašem mjestu:

1. dijete, mlijeko, rijeka, sijeno, vrijeme, lijep, sljep, dijeliti, kolijevka, cijena,
nijesam *ili* dite, mliko, rika, sino, vrime, lip, slip, diliti, kolivka, cina, nisam?
2. vjera, bježati, pjevati, mjera, vjetar, njegovati, gdje, ljepota, sjeme, djeca *ili* vira,
bizati, pivati, mira, vitar, nigovati, gdi, lipota, sime, dica?
3. željeo, vigjeo, lećeo, voljeo, sreo, jeo, zreo, vreo *ili* želio, vidio, letio, volio,
srio, io, zrio, vrio?
4. smijejem se *ili* smijem se?
5. obe, obedvije, neki, nekako, negda, zenica, vegja, ozlediti, ceriti *ili* obje, objedvije,
njeki, njekako, njegda, zjenica, vjegja, ozlijediti, cjeriti?
6. preskočiti jamu, preboljeti ranu, preteći neprijatelja, prevaliti put, preko, pred,
prema *ili* priskočiti jamu, priboljeti ranu, priteći neprijatelja, privaliti put,
priko, prid, prima?
7. gorjeti, krjepost, krjepak, grješnik, grjehota, pogrješka, rjegji (*od* rijedak), deset
vrijeća *ili* goreti, krepost, krepak, grešnik, grehota, pogreška, regji, deset vreća?
8. pastir, vezir, pir, mir, manastir, kosir *ili* pastijer, vezijer, pijer, mijer, manastijer,
kosijer?
9. orah *ili* orij (orih)? prema *ili* prama, spram? /: *njeqa*/
10. jesti, izjesti *ili* jisti (isti), izisti (izjisti)? jedro (*na lagji*) *ili* jidro (idro) *ili* jadro?

5

11. jematva, jerebica, jemčiti *ili* jamatva, jarebica, jamčiti? prije, poslije *ili* pri,
posli *ili* prija, poslija?
12. zajati *ili* uzajmiti (pozajmiti) *ili* zaimati komu novaca? ujela ga *ili* ujala ga
zmija?
13. rasti — rastem, kolik je narasto, vrabac, ukrasti *ili* resti — restem, kolik je
naresto, vrebac, ukresti?
14. samrt, satvar, sakloniti, satvoriti, sabiti, savršiti, savru, savjetovati, razabrati,
razaviti, razagnati, razapeti, razastrijeti, razasuti, izabrati, izagnati, izažeti,
izasuti, sa ženom, sa sinom, sa selom, niza stranu *ili* smrt, stvar, skloniti,
stvoriti, zbiti, svršiti, svrh, svjetovati, razbrati, razviti, razgnati, raspeti, ras-
trijeti, rasuti, izbrati, izgnati, izeti, isuti, s ženom, s sinom, s selom, niz stranu?
15. pravadan, minji, dižgjevnica, dižgjevnjak, dilji, bidnem (bidem), vazeti, vazam,
ljubazan *ili* pravedan, manji, dažgjevnica, dažgjevnjak, dalji, budem (budnem),
uzeti, uzam (uskrs), ljubezan?
16. lastovica, ospa, dogogjaj, udorac, otvorati, zatvorati, zaklonjati *ili* lastavica, aspa,
dogagjaj, udarac, otvarati, zatvarati, zaklanjati?
otvoriti, zatvoriti.
17. greb, greblje, tepal, klepetati, evamo, jemuža, ne mere *ili* grob, groblje, topal,
klopotati, ovamo, jomuža, ne može? četvero, petero, četverica, peterica *ili*
četvero, petoro, četvorica, petorica *itd.*?
18. razuriti, subota, apustol, škula *ili* razoriti, sobota, apostol, škola?
19. dao, pao, klaao, zao, prodao, otpao, zaklao, večerao, iskao, rekao *ili* do, po,
klo, žo, prodo, otpo, zaklo, večero, isko, reko?

6

20. pepeo, veseo, uzeo, oteo, počeo, debeo *ili* pepo, veso, uzo, oto, počo, debo?
21. ubo, čuo, naduo, umro, satro, razdro *ili kako?* oltar *ili* otar?
22. jedanaest, dvanaest, trinaest, četrnaest *ili* jedanest, dvanest, trinest, četrest?
23. u **nu** kuću, u **vo** selo, na **nom** polju, na **vim** kolima *ili* u onu kuću, u ovo selo, na onom polju, na ovim kolima?
24. prekjučer, preksutra, preksinoć, udriti *ili* prekojučer, prekosutra, prekosinoć, udariti?
25. oveljača, opregača, ogrebača *ili* veljača, pregača, grebača?
26. bratja, rođjak, netjak, dijak, od sela tja do gore, divji, divjaka *ili* braća, rogjak, nećak, gjak, od sela ća do gore, divlji, divljaka? grozdje, gvozdje, listje, hrastje, prutje, bezumje *ili* grožgje, gvoždje, lišće, hrašće, pruće, bezumlje? zadavio se kostju, božjom milostju, primiti koga s ljubavju? *ili* zadavio se košču, božjom milošću, primiti koga s ljubavlju?
27. djevojka, djeca, djever, djed, djelo, vidjeti *ili* gjevojka, gjecca, gjever, gjed, gjelo, vigjeti? tjerati, letjeti, tješiti, tjeme, tjesnoća, vtjeti, tjelesa *ili* čerati, lećeti, ćešiti, ćeme, ćesnoća, vrćeti, ćelesa?
28. oblje, poblježe, blješe, blječva, pljena, mljera *ili* obje, pobježe, bješe, bječva, pjena, mjera?
29. cjeriti, procjena, cjenji (= jeftiniji) *ili* čeriti, proćena, ćenji? izjesti, zjenica, sjesti, sjeme, visjeti, sjutra, sjajan *ili* izesti, ženica, šesti, šeme, višeti, šutra, šajan?
(znakovi ž, š, kažu glas nešto mekši od običnoga ž, š).

30. izljubiti, izljesti, razljutiti se, sljubiti se, mesnjača ili izljubiti, izljesti, ražljutiti se, šljubiti se, mešnjača? sljepoća, posljednji, sljeme, snježan, snjegovi ili šljepoća, pošljednji, šljeme, šnježan, šnjegovi?
31. tugji, mlagji, slagji, kragja, pregja, žegja, takogjer, megju njima, rogjen, rgja ili tuji, mlaji, slaji, kraja, preja, žeja, takojer, meju njima, rojen, rja? Gjuro ili Juro (*Jure*)? Gjurgjevo ili Jurjevo?
32. dojdem, pojdem, mimojdem, pojti, dojti ili dogjem, pogjem, mimogjem, poći, doći? igjem, prigjem ili idem, pridem?
33. noćni, srećni, nemoćnik, kućnica ili notnji, sretnji (sretni), nemotnjik, kutnjica? vešte, letušte (letušće = živad) ili veće, letuće?
34. hoj li mi reći ili hoć (= hoćeš) li mi reći? nej li mi dati ili neć (= nećeš) li mi dati? poj ili pogj (= pogji) k vragu! pojte ili pogj'te (= pogjite) za mnom! vočka ili vojka? grajska vrata ili gradska vrata? veš, preveš ili već, preveć?
35. štap, šteta, prišt, kliješta, gušterica, ognjište, ištem, štipati, štene, štuka ili ščap, ščeta, prišč, kliješća, guščerica, ognjišće, iščem, ščipati, ščene, ščuka? kršten, proštenje, praštati, puštati, puštiti, pušten ili kršćen, prošćenje, praščati, puščati, puščiti, pušćen?
36. moždani, daždi (*kiša pada*), daždevica (diždevica), zviždati, smožđiti ili možgjani, dažgji, dažgjevića (dižgjevića), zvižgjati, smožgjiti?

37. hlad, hrom, hrana, hrast, hrabar, hljeb, hmelj, kihnuti, izdahnuti ili bez **h**? hajduk, haljina, hoditi, hotjeti, hiljada, hodža, heljda, hum, hukati ili ajduk, aljina itd.? muha, kuhati, uho, kihati, bahat, bez daha, od graha, prahom ili muva, kuvati, uvo ili kako? od grijeha, od smijeha, lijeha (u bašči) ili kako? griječ, duh, vlah, suh, grah, prah ili kako? rekoħ, ispekoħ, izvukoħ ili kako? dadoh, skovah, kazah, učinih, udarih, uzeh, počeh ili kako?
38. lahko ili lako? mehko ili meko ili mejko? rgjav, rgja, rzati, rvati se ili hrjav, hrgja, hrzati, hrvati se? šći ili hći (kći), šćeo ili hćeo (kćeo)? iz Bišća ili iz Bihća? stio, stiti ili htio, htiti (hćeti, šćeti)? lišće ili lihce (likce)?
39. ljudi ili ljuggi? porad dina ili poraz dina? rad njega ili raž njega?
40. *Kako se baš izgovaraju slova ts — ds u riječima*: ljudski, gradski, gospodski, bratski, ljudstvo, bratstvo, gospodstvo, prokletstvo? t. j. govori li se ljucki, gracki, gospocki, bracki, ljustvo, brastvo, gospostvo, proklestvo ili kako? govori li se staklo ili caklo (cklo, sklo, cakal)?
41. hvala ili vala (fala, pala)? hvaliti ili valiti (faliti, paliti)? hvastati se ili vastati se (fastati se, pastati se)?
42. lav, vuga, hitati, uhititi ili laf, fuga, fitati, ufititi? jevtin, pavte, juvka ili jeftin, pafta, jufka?
43. ravno, divno, glavnja, ovnovi, slavno ili ramno, dimno, glamnja, omnovi, slamno? tamnica, gumno ili tavnica, gumno? vrijeme, vreteno ili brijeme, breteno? cviljeti, cvokati ili cmiljeti, cmokati?
44. ljepši, pšenica, ptica, klupko, kopća, psi, uapsiti ili ljevši, všenica, vtica, kluvko, kovća, vsi, uavsiti?

9

45. fratar, Filip, fin, Stefan *ili* pratar (vratar), Pilip (Vilip), pin (vin), Stepan (Stevan)? ufati *ili* uvati (nadati se)?
46. ključ, ljubiti, jegulja, polje, košulja *ili* kjuč, jubiti, jeguja, poje, košuja? ljeto, ljepota, ljesa, ljevoruk *ili* jeto, jepota, jesa, jevoruk? jelen *ili* jeljen (ljeljen)? jemeš *ili* ljemeš (jemplješ)?[^]
47. sedam, idem, berem, rukom, glavom, sedamdeset *ili* sedan, iden, beren, rukon, glavon, sedandeset?
48. mladi *ili* mnadi? mnogi, mnim (mnidem), mnetički *ili* mlogi, mlim (mlidem), mletački? znamenje *ili* zlamenje?
49. sliva *ili* šljiva? gnizdo (gnijezdo), hlib (hljeb) *ili* gnjizdo (gnjijezdo), hljib? gnoj, gnusan, ploska *ili* gnjoj, gnjusan, pljoska? noriti, sužan, tamničar *ili* njoriti, sužanj, tamnjičar? lanjski, svinjski, kuhinjski, djetinjski, djetinjstvo *ili* lanski, svinski, kuhinski, djetinski, djetinstvo?
50. srebro *ili* slebro?
51. *Razlikuje li se lijepo č od é a* gǃ (ćir. ħ) *od dž* (ćir. ђ) *n. pr.* od plača *i* on plača, večer *i* veće, kuće (pašće) *i* kuće, džamija *i* gjemija, hodža *i* vogja?
52. junački, momački, kovački, mačka, na ručku, doručkovati *ili* junaški, momaški, kovaški, maška, na rušku, doruškovati? junaštvo, momaštvo, djevojaštvo *ili* junačtvo, momačtvo, djevojačtvo?
53. čkoljka, čkakljati, čkola, čpag *ili* školjka, škakljati, škola, špag? čvrćak, čvrćati, črešnja (trešnja) *ili* cvrćak, cvrćati, crešnja?

10

54. svjedodžba, vjedžbati, džbun, džban, džasnuti se *ili* svjedožba, vježbati, žbun, žban, žasnuti se? *Čuje li se* rodžbina *ili* rožbina *mjesto* rodbina (*srodnici*)?
55. možeš, može *itd.* *ili* moreš, more *itd.*? doženi *ili* doreni stoku? *kad* iždenem *ili* izrenem stoku? užeći, užežem *ili* užditi (užgati), uždim (uždem)?
56. znam, bez nas, prazno, snijeg, krsno ime, snaha *ili* žnam, bež nas, pražno, šnijeg, kršno ime, šnaha? *u* zli čas, kozle, niz livade, mišlim, sline *ili* *u* žli čas, kožle, níž livade, mišlim, šline? baciti, micati *ili* bačiti, mičati? kazivati, sniziti, povisiti *ili* kaživati, snižiti, povišiti.
57. ostar, strealjka, rastrkan *ili* oštar, štrealjka, raštrkan? skrob, skrinja, skrbiti se *ili* škrob, škrinja, škrbiti se? spila, spica, gospodar *ili* špila, špica, gošpodar?
58. sigurno, Smiljana, griskati *ili* eigurno, Cmiljana, grickati? *iz* octa, octen *ili* *iz* osta, osten? prasci (*od* prasa) *ili* pracki (praci)? cesta, iscrvotočen *ili* testa, istrvotočen?
59. *Čuje li se gdje* *mjesto* običnoga z nekačav oštiji glas (*kao* dz), *na* pr. dzora, dzub, dzinzov, dzet *mjesto* zora, zub, zinzov, zet?
60. na nozi, na ruci, o busi, u jusi, u vojsci *ili* na nogi, na ruki, o buhi, u juhi, u vojski? djevočin, majčin, Ančin, Jelčin *ili* djevojkim, majkim, Ankin, Jelkin?
61. jedna, gladna, zgodniji, odnio, nad njom, pod nogom *ili* jena, glana, zgoniji, onio, na njom, po nogom?
62. svjedok, svjetovati, u sve, čovjek (čovik), medvjed, krvnik, svrab, svrbiti, kraljevstvo, zabavljati, stavljati, postavljen, popravljati *ili* sjedok, sjetovati, u se, čovjek, medjed, krnik (krmnik), srab, srbiti, kraljestvo, zabaljati, staljati, postaljen, popraljati?

11

63. bogastvo, proklestvo, gospostvo *ili* bogasvo, proklesvo, gosposvo? izvrstan,
radostan, krepostan, koristan *ili* izvrsan, radosan, kreposan, korisan?
64. jest, jedanest, dvanest, trimest, četrest *itd.* *ili* jes, jedanes, dvanes, trines,
četnes *itd.*? on će dovest, ukrast, oplest, propast, ubost *ili* on će doves,
ukras, oples, propas, ubos?
65. milost, kost, post, čast, most, grozd, plašt, prišt *ili* milos, kos, pos, čas, mos,
groz, plaš, priš?
66. opet, krevet, sepet, teret *ili* ope, kreve, sepe, tere? jučer, na dvor *ili* juče,
na dvo?
67. nemoj, daj, pitaj, slušaj, čuvaj, čuj, kupuj *ili* nemo, da, pita, sluša, čuva, ču,
kupu?
68. psovati, psovka, pseto, psi, pšenica, pčela, ptica *ili* sovati, sovka, seto, si, šenica,
čela, tica? tko, nitko, netko *ili* ko, niko, neko? nikoga, nekoga *ili* nitkoga,
netkoga? gdje (ggje), gdi *ili* dje (gje), di?
69. jutro, dobro jutro, jučer, prekjučer *ili* utro, dobro utro, učer, prekučer? u usta,
u uho, ular, opet, ekser *ili* u justa, u juho, jular, jopet, jekser? jesam, ječam,
jedan *ili* esam, ečam, edan? davaju, čuvaju, slušaju, karaju *ili* davau,
čuvau, slušau, karau?
70. zraka, zrela, sramota, žlijeb *ili* zdraka, zdrela, stramota, ždlijeb?
71. jedanes, naćve, lak, a^šjat, uzda, oavijestiti, janje *ili* jedamnes, mlačve, hlak, vajat,
fuzda, obavijestiti, jagnje?
72. prije, poslije, dakle, dokle, potla *ili* prijed, poslijed, daklen, doklen, potlan?

12

73. ljepši, barjak, vas novac, trafika, sedlo, manastir, mogila, noriti *ili* ljevši, bajrak,
sav novac, tafrika, seldo, namastir, gomila (gromila), roniti? kuća izgorje,
pogji gore, more je tiho, borje (*šuma borova*) *ili* kuća izgojre, pogji gojre,
mojre je tiho, bojre?
74. kamen, kremen, plamen *ili* kam, krem, plam?
75. Ime mu je Pero, Aco, Jovo, Mujo, Ibro *ili* ime mu je Pera, Aca, Jova, Muja,
Ibra? Ovo sam čuo od Pera, Aca, Jova, Muja, Ibra *ili* ovo sam čuo od
Pere, Ace, Jove, Muje, Ibre? Daj to Peru, Acu, Jovu, Muju, Ibru *ili* daj
to Peri, Aci, Jovi, Muji, Ibri? Vidio sam Pera, Aca, Jova, Muja, Ibra *ili*
vidio sam Peru, Acu, Jovu, Muju, Ibru?
76. oj ti vole, bisere, grade, sine, bore, kralju, Milošu, kovaču, gospodaru, caru! *ili*
oj ti volu, biseru, gradu, sinu, boru, kralje, Miloše, kovače, gospodare, care!
77. s nožem, s bičem, s ključem, s konjem, s kovačem, s prijateljem, s učiteljem, sa
suncem, s ognjištem *ili* s nožom, s bičom, s ključom, s konjom, s kovačom,
s prijateljom, s učiteljom, sa suncom, s ognjištom? putom *ili* putem?
78. konjevi, muževi, bojevi, koševi, miševi *ili* konjovi, mužovi, bojovi, košovi, mišovi?
79. kameni, prsteni, hambari, golubi, jastrijebi *ili* kamenovi, prstenovi, hambarovi,
golubovi, jastrebovi?
80. rame *ili* ramo? dva jaja *ili* dva jajeta? ovo je načinjeno od drveta *ili* od
stakleta *ili* od drva *ili* od stakla? od gvožgja *ili* od gvožgjeta? drožda
(drožgja) *ili* drožgje? mного drožde, drožgja *ili* drožgjeta? dijete (dite)
— djeteta (diteta) *ili* dijete (dite) — dijeta (dita)? čošak — čoška *ili* čoše
— čošeta?

13

81. ovo su njegova gvožgja, sela, žita, mesa, vina ili ovo su njegova gvožgjija, selija, žitija, mesija, vinija?
82. daj to jelenima, junacima, Turcima, ljudima, sinovima ili daj to jelenim, junacim, Turcim, ljudim, sinovim ili daj to jelenom, junakom, Turkom, ljudem, sinovom?
83. s prijateljima, s ljudima, sa zubima, sa sinovima, s gvožgjima, s kolima ili s prijateljim, s ljudim, sa zubim, sa sinovim, s gvožgjim, s kolim ili s prijatelji, s ljudmi, sa zubmi, sa sinovi, s gvožgji, s koli?
84. o junacima, o sinovima, o ljudima, po selima, na kolima, na vratima ili o junacim, o sinovim, o ljudim, po selim, na kolim, na vratim ili o junaci(h), o sinovi(h), o ljudi(h), po seli(h), po selije(h), na koli(h), na kolije(h), na vrati(h)?
85. ime joj je Fate, Kate, Angje, Jele ili ime joj je Fata, Kata, Angja, Jela?
86. oj ti kraljice, domaćice, zaručnice, grlice, prepelice! ili oj ti kraljico, domaćico, zaručnico, grlico, prepelico?
87. pet godin, pet stotin, pet hiljad, pet djevojak ili pet godina, pet stotina, pet hiljada, pet djevojaka? mnogo crkava, majaka, pataka, gusaka, tužaba, ženidaba, bradava ili mnogo crkvâ, majkâ, patkâ, guskâ, tužbâ, ženidbâ, bradvâ ili mnogo crkvi, majki, patki, guski, tužbi, ženidbi, bradvi? mnogo nogu, ruku, očiju, ušiju, kokošiju, kostiju ili mnogo nogâ, rukâ, oči, uši, kokoši, kosti? *čuje li se i mnogo kokošâ?*
88. daj to ženama, sestrama, materama, vojvodama, agama ili daj to ženam, sestram, materam, vojvodam, agam?
89. sa ženama, sestrama, materama, rukama, nogama ili sa ženam, sestram, materam, rukam, nogam ili sa ženami, sestrami, materami, rukami, nogami?

14

90. u kućama, na njivama, po crkvama, u gomilama, o sestrama, na jabukama *ili*
u kuća(h), na njiva(h), po crkva(h), u gomila(h), o sestra(h), na jabuka(h)?
91. ovo mi je mati, kći *ili* ovo mi je mater, kćer? to sam čuo od svoje kćere *ili*
od svoje kćeri? pošla je s kćerom *ili* s kćerju? daj to kćerama *ili* kćerima?
92. on ima petoro djece *ili* petoro deci? kakva su to čeljad, telad, paščad *ili* kakve
su to čeljadi, teladi, paščadi? on priča o nekakvoj čeljadi, teladi, paščadi *ili*
on priča o nekakvim čeljadima, teladima, paščadima?
93. mojega dobroga, vjernoga, staroga, dragoga, ljubljenoga prijatelja *ili* mojeg
dobrog, vjernog, starog, dragog, ljubljenog prijatelja?
94. daj to onomu tužnomu, jadnomu, siromašnomu, neveselomu čovjeku *ili* daj to
onom tužnom, jadnom, siromašnom, neveselom čovjeku *ili* daj to onome
tužnome, jadnome, siromašnome, neveselome čovjeku?
95. u ovom bogatom, srećnom, velikom, prostranom, lijepom, veselom selu *ili* u
ovomu bogatomu, srećnomu, velikomu, prostranom, lijepomu, veselomu selu
ili u ovome bogatome, srećnome, velikome, prostranome, lijepome, veselome
selu?
96. u mojemu, tvojemu, našem, vašemu selu; u ljepšemu, dražemu, boljemu, goremu
času *ili* u mojem, tvojem, našem, vašem selu; u ljepšem, dražem, boljem,
gorem času? *mom from*
97. na dobrom konju, o poslušnom sinu, na rodnom polju *ili* na dobrim konju, o
poslušnim sinu, na rodnim polju?

15

98. s ovijem, s onijem, s tijem, s dobrijem, s poštenijem, s mojijem, s tvoijjem, s našijem, s vašijem, s boljijem, s višijem čovjekom ili s ovim, s onim, s tim, s dobrim, s poštenim, s mojim, s tvojim, s našim, s vašim, s boljim, s višim čovjekom?
99. s dobrijem, s vjernijem, s čestitijem, s našijem, s vašijem, s boljijem, s mojijem prijateljima ili s dobrim, s vjernim, s čestitim, s poštenim, s našim, s vašim, s boljim, s mojim prijateljima?
100. s onim sretnim ljudima, na ovim jakim kolima, po tim rodnim nživama, u našim jadnim kućama ili s onima sretnima ljudima, na ovima jakim kolima, po tima rodnima nživama, u našima jadnim kućama? s našim kolima i s vašim, o našim poslima i o vašim, na onim poljima i na ovim ili s našim kolima i s vašima, o našim poslima i o vašima, na onim poljima i na ovima?
101. dao je nama a ne vama ili dao je nami a ne vami ili dao je nam a ne vam? on je nas zvao a ne vas ili on je naske zvao a ne vaske? dao nam je, dao vam je ili dao ni je, dao vi je? čuo nas je, čuo vas je ili čuo ne je, čuo ve je? uzmi to, kupi sebi nešto vina, zovi svoju majku ili uzmi si to, kupi si nešto vina, zovi si majku?
102. ja sam je vidio, ti si je kupio, on je hvali ili ja sam ju vidio, ti si ju kupio, on ju hvali? on ju je vidio, on ju je kupio ili on je je vidio, on je je kupio? to je za njih, skočio megju njih, hvalio je vas a ne njih ili to je za nje, skočio megju nje, hvalio je vas a ne nje? ja sam ih vidio, ja sam ih čuo ili ja sam hi (ili hin) vidio, ja sam hi (ili hin) čuo? on je njih hvalio, njih štovao ili on je njihke (ili njija) hvalio, njihke (ili njija) štovao? dao njoj ili dao njojzi?
103. taj čovjek ili otaj čovjek? ovaj, taj, onaj čovjek ili ova, ta, ona čovjek ili ovi, ti, oni čovjek?

16

104. što ili šta govoriš? što ili šta je to? što ili šta reče? čega ili česa se bojiš? ja se ne bojim ničega ili ničesa? čiji ili čigov je to sin? čija ili čigova je to kuća? kakav ili česov je to čovjek? upao je u nekakvu ili nečesovu nevolju? njena ili njezina haljina?
105. vidio sam njegovoga, njenoga, njihovoga, Markovoga, Petrovoga oca ili vidio sam njegova, njena, njihova, Markova, Petrova oca? daj to njegovomu, njenomu, njihovomu, Markovomu, Petrovomu ocu ili daj to njegovu, njenu, njihovu, Markovu, Petrovu ocu? *ili njegovom ocu.*
106. kakav, ovakav, takav, onakav, nekakav, nikakav posao ili kakov, ovakov, takov, onakov, nekakov, nikakov posao ili kakovi, ovakovi, takovi, onakovi, nekakovi, nikakovi posao ili kakvi, ovakvi, takvi, onakvi, nekakvi, nikakvi posao ili kaki, čvaki, taki, čnaki, nekaki, nikaki posao?
107. sa svih strana ^f ili sa sviju strana? neću ni za što, ni za kakvu cijenu, ni pod kakvim uvjetom, nijesam ni od koga čuo, nema ni u jednom selu ili neću za ništa, za nikakvu cijenu, pod nikakvim uvjetom, nijesam od nikoga čuo nema u nijednom selu?
108. ljepši, duži, suši, lakši, mekši, radije ili ljepiji, duglji, suvlji, laglji, meklji, ragje?
109. jedanaest, dvanaest, trinaest, četrnaest, petnaest, šesnaest, sedamnaest, osamnaest, devetnaest ili kako? dvadeset, trideset, četrdeset, pedeset, šezdeset, ili kako? dvjesta, trista, četrta ili kako? pet stotina, šest stotina ili kako?
110. treći dio od nečega zove se trećina ili treći dio od nečega zove se tretina? trećega dana ili tretoga dana?

17

111. nema ovdje dvaju prijatelja *ili* nema ovdje dva prijatelja? daj to onijem dvjema (dvima) *ili* onijem dvoma prijateljima? evo dva noža, pa se čuvaj obaju *ili* evo dva noža, pa se čuvaj jednog i drugog?
112. ja vidim, velim, volim, želim, kažem *ili* ja vigju, velju, volju, želju, kažu? *Ima li još takih primjera, gdje je uz ja tako na kraju u a ne m?* ja mogu *ili* morem? ako ti pomognem *ili* pomorem *ili* pomožem *ili* pomogu?
113. ja znadem, dadem, mnidem *ili* znam, dam, mnim? ja jedem *ili* jidem *ili* ijem (jim)? ja rastem, živem *ili* rastim, živim? ja padem, idem, počnem *ili* ja padnem, igjem, počmem? ja čem (od tkati), ištem *ili* ja tkam, iskam? ja žanjem *ili* ženjem?
114. hoće li oni to učiniti *ili* hote li oni to učiniti? oni će doći, oni će reći *ili* oni te doći, oni te reći?
115. ne možeš *ili* ne mož ti to sam učiniti? hoćeš li *ili* hoć li doći večeras? vidiš li ti to *ili* viš li ti to?
116. oni vide, govore, čine, ljube, trpe, grle *ili* oni vidu, govoru, činu, ljubuju, trpu, grlu? oni peku, sijeku, strigu, vuku, reku, užegu *ili* oni peču, siječu, strižu, vuču, reču, užežu? oni umiju, vide, čine, pišu, viču *ili* oni umijedu, vididu, činidu, pišedu, vičedu?
117. ^{hajdamos hajimo} ajdemo *ili* ajmo *ili* homo? vidi! jedi! ispovjedi! *ili* vigji! jegji! ispovigji! *ili* vigj! jegj! ispovigj! vidite! jedite! ispovjedite! *ili* vigjite! jegjite! ispovigjite!? reci! peći! sijeci! vuci! lezi! striži! užezi! *ili* reći! peći! sijeci! vući! leži! striži! užeži!?
118. reci mi! kaži mi! bježi tamo! *ili* rec mi! kaž mi! bjež tamo!? vigjite! jegjite! recite! kažite! bježite! bježimo! *ili* ^{vigjite} vigjte! jegjte! recte! kažite! bježite! bježmo!

119. ja ću doći, reći, maći, oplesti, izvesti, pasti, iscrpsti, skočiti, činiti, dati, klati, kazati *ili* ja ću doć, reć, mać, oplest, izvest, past, iscrpst, skočit, činit, dat, klat, kazat? doći ću, reći ću, naći ću, poći ću, dovesti ću, pasti ću, jesti ću *ili* doću, reću, naću, poću, dovešću, pašću, ješću?
120. ja ću živsti, rasti, donesti, reći, vrijeći, uzeti *ili* ja ću živjeti, rastjeti, donijeti, rijeti, vršiti, uzesti? ja ću spomenuti, uvenuti, utonuti, maknuti *ili* ja ću spomeniti, uvenuti, utoniti, maknuti? ja ću vidjeti, trpjeti, željeti, voljeti, letjeti *ili* ja ću viditi, trpiti, želiti, voliti, letiti? ja ću upotrebljavati, svršavati, zamjenjavati, pospješavati, večeravati *ili* ja ću upotrebljivati, svršivati, zamjenjivati, pospješivati, večerivati?
121. pošao je pjevajući, plačući, trčeći, smijući se *ili* pošao je pjevajuć, plačuć, trčeć, smijuć se?
122. žena čuvši *ili* čuv ga pobježe? majka vidjevši *ili* vidjev ga proplače? rekavši *ili* rekav to on pogje? učinivši *ili* učiniv to brat mi reče? dogovorivši *ili* dogovoriv se mi mu dadosmo? svezavši *ili* svezav mu ruke naopako odvedoše ga?
123. budući *ili* budavši da je to tako, ne smiješ ići? ja sam ga vidjela *ili* vidla? mi smo ga vidjeli *ili* vidli?
124. ja ga vidjeh *ili* vigjoh? ja umroh *ili* umrijeh? ja odrijeh *ili* odroh s njega kožu? prodrijeh *ili* prodroh silom u njegovu kuću?
125. oni pecijahu, vucijahu, strizijahu *ili* oni pečahu, vučahu, strižahu *ili* oni pekahu, vukahu, strigahu? oni vigjahu, sugjahu, lećahu, mlačahu, ljubljahu, činjahu *ili* oni vidahu, sudahu, letahu, mlatahu, ljubahu, činahu?

19

126. ja **bih** rekao, ti **bi** rekao, on **bi** rekao, mi **bismo** rekli, vi **biste** rekli, oni **bi** rekli *ili* ja bi, ti bi, on bi rekao, mi bi, vi bi, oni bi rekli? bismo li kazali, biste li vjerovali *ili* bi li smo kazali, bi li ste vjerovali?
127. ovo je **njen** (**njezin**) otac *ili* ovo je **nje** otac? prosi je u **njene** braće *ili* u **nje** braće?
128. **nijesam** uzeo noža *ili* nož? ne porušiše kule *ili* kulu? ne zapališe sela *ili* selo? ne nagjoh vijenca *ili* vijenac?
129. bio sam u **selo** *ili* u **selu**? živi u kući *ili* u kuću? jaše na konju *ili* na konja? našli su se u **gori** *ili* u **goru**? leži pod klupom *ili* pod klupu? visi o klincu *ili* o klinac? cavti za kućom *ili* za kuću? visi li nad glavom *ili* nad glavu?
130. idem u **selu** *ili* u **selo**? skočio je na konja *ili* na konju? sakrio se za me *ili* za mnom? kupi harač po selima *ili* po sela?
131. učini to za braću *ili* za braće? kupio sam to za sestru *ili* za sestre? nije to dobro za lovce *ili* za lovaca? kupio sam nove korice za nož *ili* za noža?
132. donesi sjekiru od Ivana *ili* iz Ivana? čuo sam to od njega *ili* iz njega? dobavi malo baruta od brata *ili* iz brata?
133. ako **uzmogu** *ili* ako **mogbudem**, učiniću? kad **uzimam** vremena *ili* kad **imadbudem** vremena, doći ću? ako **uzaznam** *ili* ako **znadbudem**, javiću ti?
znadbudem
134. rekao učiniti to *ili* rekao da će to učiniti? obećao doći večeras *ili* obećao da će doći večeras? kazao poći u selo *ili* kazao da će poći u selo?

135. zatekao se **da** zakolje *ili* **da će** zaklati hajduka? prijete mi **da** mi ukradu jagnje *ili* **da će** mi ukrasti jagnje? hvale se **da** mu kuću obore *ili* **da će** mu kuću oboriti? obećao **da** dogje na vrijeme *ili* **da će** doći na vrijeme?
136. da si mi prije kazao, **bio bih** ti dao *ili* dao **bih** ti? da si prije došao, **bio bi** ga još našao *ili* još **bi** ga našao? kad bi me poslušao, ne **bi bio** poginuo *ili* ne **bi** poginuo?
137. da brat ne **pobježe**, otac ga **ubi** *ili* brat **nije** pobjegao, otac **bi** ga ubio? da ga ne **zadržasmo, propade** *ili* kad ga ne **bismo zadržali, propao bi?** te ne rečeš *ili* **ako** ne rečeš istinu, ubiću te? **te** ga ne dovedeš *ili* **ako** ga ne dovedeš, naopako po te?
138. ne smiješ toga činiti **a** da ne javiš *ili* **bez** da javiš bratu? pošao je **a** da mi **nije** rekao *ili* **bez** da mi **je** rekao ni zbogom? dogovorili su se **a** da **nijesu** *ili* **bez** da **su** nas zvali?
139. došao sam **da** ti rečem *ili* **za da** ti rečem? to je rekao **da** bi te prevario *ili* **za da** te prevari? **da** mi vjeruješ *ili* **za da** mi vjeruješ, kazaću ti?
140. došao **da** kupi *ili* **za** kupit vina? **za** oboriti kulu *ili* **da bi se** oborila kula, to nije dosta? ovo je pravi način **za** izgubiti poštenje *ili* **da se** izgubi poštenje?
141. djevojka **je ne** lijepa *ili* **nije** lijepa? selo **je ne** bogato *ili* **nije** bogato? ja **sam** ti **ne** rekao *ili* ja ti **nijesam** rekao da dogješ? oni **su ne** kazali *ili* oni **nijesu** kazali istinu?
142. *Počinjū li se narodne pripovijetke ovako:* Umirala neka žena itd., Imao otac tri sina itd. ili Biće žena umirala itd., Biće otac imao tri sina itd.?

143. *Izgovara li se, gdje se jekavski govori, u riječima kao što su rijeka, sijelo, cijena, strijela, dijeliti glas e kratko, kao što se kratko izgovara n. pr. u zemlja, sestra, pero, rebro, srebro ili se izgovara dugo kao n. pr. u jela (drvo), greda, peta, (od noge), resa, leglo?*
144. *U riječima kao što su sijeno, vijek, mijeh, dijelim, cijenim, tijesto izgovara li se ono ije razdvojeno kao n. pr. u bijemo, lijemo, šijemo, nijedan ili se izgovara zajedno od prilike kao sjeno, vjek, mjeh, djelim, cjenim, tjesto?*
145. *U riječima kao što su junak, glavlar, kovač, hajduk, igrač udara li se jače glasom na ju-, gla-, ko-, haj-, i- (kao što biva u običnom izgovoru književnoga jezika) ili se jače udara na -nak, -var, -vač, -duk, -grač, t. j. izgovara li se junak, glavlar, kovač, hajduk, igrač ili junák, glavár, kováč, hajdúk, igrač? Isto tako izgovara li se népravda, djévojka, kólijevka, činimo, péčete ili neprávdá, djevójka, kolijévka, činímo, pečéte?*
146. *A može li se i to čuti da se mjesto govóriti, učiti, gospódina, póbožno, jézika izgovara govoríti, učítí, gospodína, pobóžno, jezíka?*
147. *Koja se od ovijeh riječi govori u Vašemu mjestu: grad ili varoš? placa ili trg? ulica ili sokak? prozor ili pendžer? krevet ili postelja ili odar (na čemu se spava)? preslica ili kudjelja? šešir ili klobuk? hlače ili gaće? bječve ili čarape? cipele ili postole? mahrama ili rubac? ogrnjač ili pregača? kosa (na glavi) ili vlasi? pest ili pesnica? znoj ili pot? jetra ili džigerica? želudac ili stomak? objed ili ručak (što se jede o podne)? doručak ili užina (što se jede prije podne)? tata ili ćaća? djevojka ili cura ili dikla? momak ili mladić (neoženjen mlad čovjek)? sluga ili djetić (muško što drugome služi)? lupež ili lopov? magarac ili osao ili tovar ili kenjac? guja ili zmija? pas (pseto) ili kučak? kurjak ili vuk? brašno ili muka ili mlivo? kruh (kru) ili hljeb (ljeb, hlib, lib)? stablo ili stabar ili drvo? vapno ili japno ili kreč? trešnja ili kriješva? željezo ili gvožđe? kiša*

ili dažd? vatra ili ogranj? grad ili krupa ili tuča? munja ili strijela?
ulje ili zejtin? ocat ili sirće ili kvasina? godina ili godište? nedjelja
(*daná*) ili tjedan ili sedmica? ponedjeljak ili ponedjeljnik? utorak ili
utornik? proljeće ili pramaljeće? zimus ili ove zime? jesenas ili ove jeseni?
voljeti koga ili ljubiti koga? uřati ili nadati se? odmah ili taki? uvijek
ili svegjer ili udilj? veoma ili vrlo? kuda ideš ili gdje ideš ili kamo ideš?

148. *Govori li se* jako lijep, jako bogat, jako grdan ili zdravo lijep, zdravo bogat,
zdravo grdan?

149. *Pozdravljajući govori li se* dobro jutro ili dobar dan? dobar večer ili dobra
večer? dobra noć ili laku noć? - *laku noć.*

150. *Žena, kojoj se muž zove* Petrović, Kapetanović, Popović *zove li se* Petrovićka,
Kapetanovićka, Popovićka ili Petrovica, Kapetanovica, Popovica? *A djevojka,*
kojoj se otac tako zove, je li Petrovićeva, Kapetanovićeva, Popovićeva?

Ahmed Gluhic

D. Tuzla

PRIKAZI, OCJENE, OSVRTI

Refik BULIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

OPŠTINA ILI OPĆINA U BOSANSKOM JEZIKU

I jedna i druga riječ danas se naporedno upotrebljavaju u bosanskom jeziku. Teško je reći koja je od njih češća u upotrebi. Ranije smo sa sigurnošću mogli tvrditi da je oblik *opština* bio češći u bosanskohercegovačkoj štampi, u emisijama radija i televizije. Danas više ne.

Otkuda dva oblika?

Općina je iz narodnih govora i, rekli bismo, izvorniji je oblik. Oblik *opština* je iz crkvenoslavenskog, odakle se raširio u upotrebi u narodnim govorima, pa je zbog svoje velike rasprostranjenosti bio prihvaćen u književnom jeziku naporedno s oblikom *općina*.

Alija Isaković bilježi u svom *Rječniku* da je *općina* u građi iz koje je ekscerpirao riječi za *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku* prvi put zabilježena 1635. godine, a *opština* 1935. godine, te da je do 1950. godine omjer javljanja oblika *opština* i *općina* bio šest puta veći u korist oblika *općina*, a u periodu između 1950. i 1985. odnos je postao približan. Isto se odnosi i na izvedenice od riječi *općina*, kao i na riječ *opći* i izvedenice od nje.

Čini se da se danas taj odnos popravlja u korist oblika *općina* i *opći*. Smatramo to opravdanim i preporučujemo izvornije oblike:

opći, općina, općiti, općinski, općeprihvaćen, općepoznat, općeobrazovni.

Na njih upućuje i *Pravopis bosanskoga jezika*. Ovi su oblici preporučeni i u hrvatskom standardnom jeziku. U srpskom standardnom jeziku preporučeni su oblici sa *št*.

U vezi s oblicima *opština* i *općina* u savremenoj je jezičkoj praksi uočljiva još jedna pojava. Ona se tiče jezičke (ne)ravnopravnosti na području Bosne i Hercegovine. Jezička ravnopravnost u Bosni i Hercegovini mora biti zastupljena u svim njezinim dijelovima pa bi i službeni nazivi ustanova morali biti na sva tri standardna jezika i na oba pisma. To vrijedi i za razne memorandume državnih ustanova i službi, pečate, štambilje i sl. Obaveza državnih institucija jeste i sprovođenje jezičke ravnopravnosti. Ravnopravnost je pravo svih i to im se pravo ne bi smjelo uskraćivati.

Upotreba jednog ili drugog oblika u govoru ili pisanju pojedinaca određena je njihovim opredjeljenjem za normu standardnog jezika, ali je izbor pravo svakoga. To znači da pojedinci ne moraju upotrebljavati oba oblika: *općina* i *opština*. Oni će se opredijeliti za jedan od njih, onaj koji se preporučuje u njihovu standardnom jeziku.

U vezi s ovim treba znati i to da oblik *skupština*, koji se najčešće upotrebljava u sintagmi s imenicom *općina*, ali i u vezi s drugim riječima, nije dobro upotrebljavati u obliku *skupćina*, jer je *št* u ovoj riječi kao dio sufiksa *-ština* ostalo neizmijenjeno u svim govorima.

KO JE NA TELEFONU, KO JE PORED TELEFONA I PORED KOGA JE TELEFON

Možda ste i sami nekada čuli pitanje iz naslova ili ste, možda, čuli kako se neko predstavlja u telefonskom razgovoru pa kaže da je na telefonu „taj i taj ili ta i ta“. Takvo predstavljanje mogli ste čuti i u raznim televizijskim i radijskim emisijama u kojima je gledaocima i slušaocima omogućeno direktno telefonsko uključivanje.

Neki jezički stručnjaci ukazivali su na nelogičnost pitanja: ko je na telefonu? te izraza „ostati na telefonu“, „biti na telefonu“ i sl. Bit će zanimljivo da pročitate o tome dio jedne kratke pričiće. Nju je davno u jednom jezičkom savjetniku¹ objavio M. S. Lalević kao ilustraciju neprimjerene upotrebe jezika, a prenesena je i u neke druge jezičke savjetnike.

Evo dijela te pričiće:

- *Alo! ko je?*
- *Alo! ko pita?*
- *Je li to stan Marka Jankovića?*
- *Da! Ko je na telefonu?*
- *Ko pita?*
- *Petar Pavlović!*
- *Jeste li, družo Jankoviću, na telefonu?*
- *Ne, nisam na telefonu, ja stojim pored telefona...*
- *Pa to je svejedno, mislim... Dakle, kako da kažem...*
- *Ma nemojte tako: nisam na telefonu, ja sam pored telefona... A jeste li vi, družo Pavloviću, na telefonu?*
- *Pa da!*
- *Molim, siđite s telefona, pa da onda razgovaramo...*
- *Dobro, razumem vas: trebalo je da kažem: ko je kod telefona. Hvala! Ali, znate: nazvao sam vas telefonom...*

¹ M. S. Lalević, *Srpskohrvatski u mom džepu: Naša kolebanja*, Zajčar, 958, 1980.

– *Čekajte, molim... Kako: nazvali ste me telefonom?! A šta biste vi rekli da sam ja vas nazvao korpom, četkom, oklagijom, batinom?!*

Shvatanje pokazano u navedenom dijalogu razlog je ustaljenih jezičkih savjeta da ne treba u telefonskom razgovoru govoriti: ko je na telefonu?, ostanite na telefonu, dođite na telefon i sl., ali da, također, nije dobro nekoga „nazivati telefonom“.

Pitanje: ko je na telefonu? danas se, uglavnom, barem među lingvistima, ne doživljava nepravilnim. Jer, telefon u ovakvim izrazima ne znači telefonski aparat, već telefonsku vezu. Tako u četvrtom izdanju *Hrvatskoga pravopisa* autora Babića, Moguša i Finke uz riječ *halo* u zagradi piše (na telefonu). Iz toga se razvio i izraz: ko je na vezi?, imate nekoga na vezi i sl. Nikome danas, vjerovatno, ne smetaju izrazi: razgovarati telefonom, obavijestiti telefonom, javiti telefonom, pozvati telefonom ili sl., jer je u takvim izrazima „jasnije“ da telefon znači: telefonska veza.

Ovakvo tumačenje ne znači da preporučujemo izraz „ko je na telefonu?“, već samo ukazujemo da on jezički nije „neispravan“ i da se može upotrebljavati. Nikome, naravno, ne smeta da ide na fakultet, na rijeku, da ljetuje na moru, a nekima ni da budu na suncu. Svima bi, međutim, smetalo da idu na sud, ali ne iz jezičkih razloga.

Zanimljiv je i izraz „nazvati telefonom“. Glagoli *nazvati* i *pozvati* nisu zabilježeni u Isakovićevu *Rječniku karakteristične leksike u bosanskom jeziku* niti u Jahićevu *Školskom rječniku bosanskoga jezika*. Zabilježeni su u *Pravopisnom rječniku u Pravopisu bosanskoga jezika* autora Senahida Halilovića, ali, naravno, bez značenja. U *Rječniku srpskohrvatskoga književnog jezika* dviju Matica (knj. III, str. 540) glagol *nazvati* ima značenja:

1. *dati naziv, imenovati; dati poseban naziv, nadimak, prozvati; pozvati nekoga određenim imenom;*
2. *reći (ili odgovoriti) reč(i) pozdrava, poželeti (u pozdravu);*
3. *neknj. razg. pozvati (telefonom).*

Treće značenje glagola *nazvati*, *nazvati* = *pozvati* (telefonom), u *Rječniku* je označeno kao neknjiževno, što znači da se ne preporučuje u standardnom jeziku. Spomenuti je rječnik nastajao otprilike u isto vrijeme kada i tekstovi u Lalićevu savjetniku te se ne treba čuditi njegovu opredjeljenju da izraz *nazvati telefonom* proglasi neknjiževnim. Od pojave spomenutoga rječnika do danas jezička se norma ne doživljava tako strogo pa je i izraz *nazvati koga telefonom* sa istim značenjem kao i *pozvati koga telefonom* postao sasvim običan u upotrebi. Pokazuje to i *Rječnik bosanskoga jezika* Senahida Halilovića, Ismaila Palića i Amele Šehović, koji uz glagol *nazvati* daje i značenje: *pozvati koga telefonom, telefonirati*.²

² Izdavač Filozofski fakultet u Sarajevu, 2010, str. 735.

Nastojanje da se ne upotrebljava izraz „ko je na telefonu?“, doveo je do učestalije upotrebe izrazā: pored telefona, kod telefona, uz telefon i sl. Oni su nastali kao „bježanje“ od „jezičke nepravilnosti“. Naravno, ne mogu se smatrati nepravilnim, jer oni znače da neko stoji (ili da je u nekom drugom položaju) pored telefonskog aparata. Takav je podatak za ono o čemu se želi prenijeti informacija uglavnom nepotreban, jer je onome ko želi čuti neku informaciju nebitno stoji li onaj ko telefonira pored telefona ili, naprimjer, pored peći.

Ima, međutim, nešto što danas izraz „pored telefona“ može činiti nelogičnim. Do toga je doveo razvoj tehnike i pojava tzv. mobilnih telefona. Ako se telefonira mobilnim telefonom, onda je logično da je telefon pored onoga ko telefonira. A zamislite kako bi vam zvučalo da se kaže: „Halo! Telefon pored Mehe“.

U vezi s telefonskim razgovorom i pričom s početka ovoga članka nije nevažno znati da je u bosanskome jeziku uzvik *halo*, a ne *alo*. Tako je zabilježeno i u spomenutom hrvatskom pravopisu, dok se u *Pravopisu srpskog jezika* autora Pešikana, Jerkovića i Pižurice bilježe naporedni oblici: *alo* i *halo*.

ZAHVALITI I ZAHVALITI SE

U nekim se jezičkim savjetnicima daju tumačenja kako glagol *zahvaliti se* znači *ljubazno nešto odbiti* te da se zahvala za nešto iskazuje glagolom *zahvaliti* bez riječce *se*. Prema takvome bi tumačenju iskaz *zahvaljujem se za to (ili na tome)* značio da ljubazno odbijate nešto što vam je ponuđeno, a iskaz *zahvaljujem za to (ili na tome)* značio bi da se zahvaljujete nekome za nešto što je učinio za vas.

Upotrebu glagola *zahvaliti* bez riječce *se* preporučio je u svome jezičnom savjetniku i Tomo Maretić¹, ali bez naglašavanja razlike u značenju *zahvaliti* i *zahvaliti se*.

U Isakovićevu *Rječniku karakteristične leksike u bosanskome jeziku* potvrđen je glagol *zahvaliti*, uz koji on upućuje na usporedbu sa *falit*, a uz *falit* sa *v.* upućuje na *hvaliti*, što znači da preporučuje oblik *hvaliti*. Glagol *zahvaliti* nije zabilježen u Jahićevu *Školskom rječniku bosanskog jezika*, a bilježi ga Halilović u *Pravopisnom rječniku*, ali, naravno, bez značenja.

U *Rječniku srpskohrvatskoga književnog jezika* dviju Matica potvrđen je glagol *zahvaliti*: *zahváliti (se)*, *zàhvālīm (se)* svrš. sa sljedećim značenjima:

1. *odati, iskazati, izraziti zahvalnost;*
2. *priznati kao uzrok čega, odati priznanje;*
3. *dati ostavku, odreći se (čega);*
4. *(samo sa se) a) pohvaliti se; b) zareći se (na nešto).*

Uz prvo značenje navode se primjeri: *Zahvalim gospodi na toj izjavi.* Šen. *Starac se zahvali dobrome Hlapiću.* Brl. *Djevojka bi mu ponudila čašu mlijeka ... on bi se nasmijao, popio i zahvalio.* Čip. Druga rečenica s primjerom: *se zahvali potvrđuje*

¹ Tomo Maretić, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb, 1924.

da i glagol *zahvaliti se* može biti upotrijebljen sa značenjem iskazivanja zahvalnosti za nešto što je neko učinio. Iz konteksta, međutim, nije jasno da li starac prihvata to što je učinjeno, ali davanje posebnoga značenja sa drugim primjerima koji upućuju na odbijanje daje za pravo razumijevanju korektnosti iskaza *zahvaliti se* sa prvim značenjem iz *Rječnika*.

Opravdanost upotrebe konstrukcije *zahvaliti se* sa značenjem *izraziti, izražavati zahvalnost* obrazložila je i Darinka Gortan-Premk u XXI knjizi nove serije *Našeg jezika*, uz konstataciju da se nerefleksivnoj formi može dati izvjesna prednost.

Da je iskaz *zahvaljuem se za* sa značenjem koje nije odbijanje prihvaćen u jezičkoj praksi, potvrđuje njegova upotreba u predgovorima ili pogovorima mnogih knjiga istaknutih lingvista. Ovdje kao potvrdu toga donosimo dva takva primjera iz djela istaknutih jezičkih stručnjaka:

Milivoje Minović, *Sintaksa srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole. Rečenica, padeži, glagoli*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 8: „*Autor osjeća obavezu da se na ovaj način srdačno zahvali...*“;

Asim Peco, *Književni jezik i narodni govori*, Prva književna komuna, Mostar, 1990, str. 187: „*Na kraju, ja se i ovom prilikom najtoplije zahvaljujem...*“.

UPUTE ZA AUTORE

Časopis *Bosanski jezik* izlazi od 1997. godine a izdaje ga Odsjek za bosanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli. U časopisu se objavljuju radovi iz bosnistike, slavistike, opće i kontrastivne lingvistike te iz drugih srodnih oblasti. Radovi mogu imati do 30.000 znakova, bez bjelina. Objavljuju se samo ranije neobjavljeni radovi koji dobiju dvije pozitivne recenzije. Radovi se kategoriziraju. Časopis nije u mogućnosti isplaćivati autorske honorare pa se samim slanjem rada u časopis autori odriču autorskog honorara, a ujedno daju saglasnost za objavljivanje sažetka ili cijeloga svoga rada na internet stranici časopisa i u bazama podataka u koje je časopis uključen. Časopis je besplatan.

Radove treba slati e-mailom na: **bosanski.jezik@yahoo.com**. Radovi se šalju u standardnom formatu A4 (Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,5). Bilješke treba da budu na dnu stranice. Rukopis treba urediti i numerirati na sljedeći način:

0. **stranica:** naslov i podnaslov, ime(na) autora, ustanova, adresa ustanove i e-mail autora, a za autore bez zaposlenja samo mjesto stanovanja i e-mail;
1. **stranica:** naslov, podnaslov, sažetak i ključne riječi na jeziku kojim je rad pisan (odnosi se na rasprave i članke);
2. **stranica i dalje:** glavni dio teksta.

Ako je tekst pisan na bosanskom jeziku, na kraju teksta treba dodati naslov teksta, sažetak i ključne riječi na engleskom jeziku. Ako je tekst pisan na engleskom jeziku, na kraju teksta treba dodati naslov teksta, sažetak i ključne riječi na bosanskom jeziku.

Popis izvora i literature počinje na novoj stranici.

Na kraju rada treba dodati sve posebne dijelove koji nisu mogli biti uvršteni u tekst (crteži, tablice, slike i sl.).

Ako se u radu numeriraju odjeljci, treba nastojati da se koriste najviše tri nivoa. Nivoje treba označavati arapskim brojevima (1. / 1.1. / 1.1.1.) i za različite nivoje treba upotrebljavati različite tipove slova:

1. Masnim slovima (Times New Roman)

1.1. Broj masnim slovima, a naslov masnim kosim slovima (Times New Roman)

1.1.1. Broj običnim slovima, a naslov kurzivom (Times New Roman)

Prije novog odjeljka s naslovom treba ostaviti dva prazna retka, a između naslova i odjeljka po jedan prazan redak.

Sve primjere u radu treba pisati kurzivom.

Podaci o autoru citiranog teksta pišu se u zagradama a sastoje se od prezimena autora i godine objavljivanja rada, te broja stranice nakon dvotačke i bjeline, npr.: (Matthews 1982: 23). Ako broj stranice nije značajan, navodi se samo prezime autora i godina objavljivanja rada (Matthews 1982).

Kraći citati počinju i završavaju se navodnicima, a duži citati oblikuju se kao poseban odjeljak – odvajaju se praznim redom od prethodnog dijela teksta, pišu se uvučeno, bez navodnika, kurzivom i veličinom slova 10.

Kad se u radu navode primjeri koji se normalno ne uklapaju u rečenicu, oni se označavaju arapskim brojkama u zagradama i odvajaju od glavnog teksta praznim redom. Ako je primjere potrebno grupirati, oni se mogu označavati brojkom i malim slovima, npr.: (1), (1a), (1b), (1c) itd.

Na posebnoj stranici na kraju teksta navodi se naslov **Literatura** a ispod naslova navodi se korišćena literatura

Bibliografske jedinice navode se abecednim redom prema prezimenima autora. Svaka bibliografska jedinica piše se u zasebnom odjeljku a drugi i svaki naredni red je uvučen. Između bibliografskih jedinica nema praznih redova. Radovi istog autora redaju se hronološki – od ranijih radova prema novijim. Ako autor ima više radova objavljenih u jednoj godini, oni se obilježavaju malim slovima, npr.: 2010a, 2010b, 2010c itd.

Ako se u radu navodi više od jednog članka iz iste knjige, onda tu knjigu treba navesti kao posebnu bibliografsku jedinicu pod imenom urednika, pa u jedinicima za pojedine članke uputiti na cijelu knjigu.

Imena autora u bibliografskim jedinicama treba pisati u cijelosti.

Svaka bibliografska jedinica treba biti napisana tako da ima sve sljedeće elemente, redosljed i interpunkciju:

- prezime prvog autora, ime, ime i prezime drugih autora (odvojeni zarezom od drugih imena i prezimena);
- godina objavljivanja napisana u zagradi nakon koje slijedi zarez;
- naslov i podnaslov rada, između kojih se stavlja dvotačka;
- uz članke u časopisima navodi se ime časopisa, godište i broj, zatim zarez i nakon zareza brojevi stranica početka i kraja članka;
- uz članke u knjigama navodi se prezime i ime urednika, nakon zareza skraćena ur., potom naslov knjige iza koga slijedi zarez i nakon zareza broj stranica početka i kraja članka;
- uz knjige i monografije po potrebi se navodi izdanje, niz te broj u nizu (po potrebi), izdavač, mjesto izdavanja;
- ako neka publikacija ima dva ili više izdavača, onda se između podataka o izdavačima stavlja pravopisni znak tačka-zarez;
- naslove knjiga i nazive časopisa treba pisati kurzivom;
- naslove članaka iz časopisa ili zbornika treba obilježavati navodnim znacima.

Primjeri:

- Škaljić, Abdulah (1989), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 6. izdanje, Svjetlost, Sarajevo
- O'Grady, William, Michael Dobrovolsky, Mark Aronoff (1993), *Contemporary Linguistics: An Introduction*, Second Edition, St. Martin's Press, New York
- Tošović, Branko, Arno Wonisch, ur. (2009), *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz; Institut za jezik Sarajevo, Sarajevo
- Šator, Muhamed (2008), "Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske", *Bosanski jezik* 5, 103–131.
- Vajzović, Hanka (2005), "Alhamijado književnost", u: Svein Mønnesland, ur., *Jezik u Bosni i Hercegovini*, 175–215, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo; Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo

Redakcija

GUIDELINES FOR AUTHORS

Bosanski jezik has been published since 1997. by Bosnian Language and Literature Department of Philosophy Faculty, Tuzla University. It publishes papers in Bosnian studies, general linguistics, contrastive linguistics and other related areas. Papers can have up to 30.000 characters without spaces. Only the papers with two positive reviews which have not been published elsewhere will be accepted. The papers are categorized. The journal cannot afford to pay the fees to the authors. Therefore, by sending the paper to this journal, the authors waive their right to any compensation, and at the same time they give their consent to publish the abstract or the whole paper on the web-site of the journal and in databases in which the journal is registered. The journal is distributed for free.

E-mail the paper to: **bosanski.jezik@yahoo.com**. Submit the manuscript in standard A4 format (Times New Roman 12, spacing 1,5). Use footnotes rather than endnotes. The manuscript is to be organized as follows:

0. **page 0:** title, subtitle name(s) of the author(s), affiliation, address of the institution, author's e-mail address, and for authors without affiliation only the home address and the e-mail;
1. **page 1:** title, subtitle, abstract and key words in the language in which the paper is written;
2. **page 2 and on:** body of the text.

If the text is written in the Bosnian language, add the title, the abstract and key words in English at the end. If the text is written in English, add the title, the abstract and key words in Bosnian at the end.

References begin on this page.

Any special matter (i.e. drawings, tables, figures) that could not be integrated into the text should be added at the end.

If you use numbering in the text, avoid using more than three levels. All sections in the text should be numbered with Arabic numerals (1. / 1.1. / 1.1.1.); use different font types for section titles at the different levels:

1. Bold (Times New Roman)

1.1. Number in bold but title in bold italic (Times New Roman)

1.1.2. Number in roman but title in italic (Times New Roman)

Section titles should be preceded by two blank lines and followed by one blank line.

Use italics for all cited linguistic forms and examples in the text.

Write the citation in parentheses consisting of the author's surname, the year of publication, and, where relevant, the page number after a colon and a space, for example, (Matthews 1982: 23). If the page number is irrelevant, write only the author's surname and the year of publication (Matthews 1982).

Wrote short quotations between quotation marks; longer quotes form a separate paragraph – separated from the preceding text with a blank space. They are indented, without quotation marks, written in italics, font size 10.

When giving the examples which normally do not fit in the sentence, mark them with Arabic numerals in brackets and separate them from the main body of the text by leaving spaces before and after. Use lowercase letters to group sets of related items, for example (1), (1a), (1b), (1c) etc.

At the end of the manuscript, beginning on a separate page, write the heading **References**, and provide a full bibliography below.

Arrange the entries alphabetically by surnames of authors, with each entry as a separate hanging indented paragraph. Entries should not be separated by blank lines. List multiple works by the same author in ascending chronological order (oldest first, newest last). Use suffixed letters a, b, c, etc. to distinguish more than one item published by a single author in the same year, for example 2010a, 2010b, 2010c etc.

If more than one article is cited from one book, list the book as a separate entry under the editor's name, with crossreferences to the book in the entries for each article.

Write full names of the authors in the entries.

Each entry should contain the following elements, in the order and punctuation given:

- surname of the first author, name, names and surnames of other authors (separated by a comma from other names and surnames);
- year of publication in parentheses, followed by a comma;
- title and subtitle of the manuscript, separated by a colon;
- for articles in journals, write the name of the journal, year and number, followed by a comma and the page numbers of the first and the last page of the article;
- for articles in books, write the surname and the name of the editor, followed by a comma and the abbreviation ed., and then the title of the book, followed by a comma and the page numbers of the first and the last page of the article;
- for books and monographs, where necessary, write the series, the volume and the issue number (where necessary), the publisher and the place of publishing;
- if a publication has two or more publishers, separate their names by a semi-colon;
- write book titles and journal names in italics;
- use quotation marks for titles of articles from journals or conference proceedings.

Examples:

- Škaljić, Abdulah (1989), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 6. izdanje, Svjetlost, Sarajevo
- O'Grady, William, Michael Dobrovolsky, Mark Aronoff (1993), *Contemporary Linguistics: An Introduction*, Second Edition, St. Martin's Press, New York
- Tošović, Branko, Arno Wonisich, ur. (2009), *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz; Institut za jezik Sarajevo, Sarajevo
- Šator, Muhamed (2008), "Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske", *Bosanski jezik* 5, 103–131.
- Vajzović, Hanka (2005), "Alhamijado književnost", u: Svein Mønnesland, ur., *Jezik u Bosni i Hercegovini*, 175–215, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo; Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo

UDK
Dr. Edna Klimentić

Štampa / Printed by
OFF-SET Tuzla

Štampanje završeno oktobra 2016.

Svi primjerci su besplatni.
Ovaj broj štampan je uz finansijsku pomoć Federalnog ministarstva za obrazovanje i nauku.

ISSN 1512-5696

